T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEFSİR ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE'Sİ AKADEMİK TEFSİR ÇALIŞMALARINDA NESH MESELESİNE TEORİK VE PRATİK YAKLAŞIM: SÜLEYMAN ATEŞ ve M. SAİT ŞİMŞEK ÖRNEĞİ

İhsan KOÇ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Mustafa ŞENTÜRK

EDİRNE 2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR V
ÖZET VI
SUMMARY VI
ÖNSÖZ 1
GİRİŞ 3
1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Kaynakları ve Yöntemi 3

I. BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİ İLAHİYAT AKADEMİSİ VE BU DÖNEMDE NESH MESELESİNEYAKLAŞIMLAR

1.1. Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si İlâhiyat Akademisi ve Gelişim Süreci 6
1.1.1. Türkçe Kur'an Tercümelerinin Kısa Tarihi 15
1.2. Süleyman Ateş ve Mehmet Sait Şimşek'in Akademik Tefsir Çalışmalarındaki Yerileri 17
1.2.1. Süleyman Ateş ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri 17
1.2.2. M. Sait Şimşek ve Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri 22
1.3. Neshin Tarihi, Tarifi, Kısımları, Şartları 25
1.3.1. Neshin Tarihi ve Tarifi 25
1.3.2. Neshin Kısımları 27
1.3.2.1. Metni Mensûh Hükmü Baki Naslar 27
1.3.2.2. Metni Baki Hükmü Mensûh Naslar 27
1.3.2.3. Hem Hükmü Hem de Tilaveti Mensûh Naslar 29
1.3.3. Neshin Şartları 29
1.3.3.1. Neshi Kabul Edenlerin Delilleri 30
1.3.3.2. Neshi Reddedenlerin Delilleri 30
1.4. Cumhuriyet Dönemi Tefsir Çalışmalarında Nesh Meselesine Yaklaşımlar 31

II. BÖLÜM
ATEŞ VE ŞİMŞEK'İN AKADEMİK ÇALIŞMA VE EFSİRLERİNDE NESH MESELESİNE TEORİK YAKLAŞIMLARI

2.1. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'e Göre Neshin Tarihi 45
2.2. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'e Göre Neshin Tarifi 46
2.3. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in Nesh Tanımlarına Yönelik Eleştirileri 47
2.4. Neshe Delil Gösterilen Âyetlere Ateş ve Şimşek'in Yaklaşımları 48

2.5. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'e Göre Neshin İmkânı 53

2.6. Hicr Sûresi 9. Ayet Bağlamında Ateş ve Şimşek'e Göre Kur'an'ın Korunmuşluğu ve Nesh Meselesi

III. BÖLÜM
ATEŞ VE ŞİMŞEK'İN TEFSİRLERİNDE NESH MESELESİNE PRATİK YAKLAŞIMLARI

3.1. Ateş ve Şimşek'in Nâsih-Mensûh İlişkisi Kurulan Âyetlere Yaklaşımları 60

3.1.1. Süleyman Ateş'in Neshe Konu Âyetlere Yaklaşımları 60

3.1.1.1. Bakara Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 61

3.1.1.2. Nisa Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 74

3.1.1.3. Maide Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 78

3.1.1.4. Enam Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 80

3.1.1.5. A'raf Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 82

3.1.1.6. Enfal Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 83

3.1.1.7. Tevbe Sûresi'inde Neshe Konu Âyetler 85

3.1.2. Nâsih Olma Bakımından Neshe Konu Olan Seyf ve Kıtal Âyeti 85

3.1.1.8. Yûnus Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 88

3.1.1.9. Nahl Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 89

3.1.1.10. Hac Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 92

3.1.1.11. Nûr Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 93

3.1.1.14. Câsiye Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 96

3.1.1.15. Muhammed Sûresi'nden Neshe Konu Âyetler 97

3.1.1.16. Kaf Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 99

3.1.1.17. Mücadele Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 99

3.1.1.18. Mümtehine Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 101

3.1.1.19. Müzzemmil Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 102

3.1.1.20. İnsan Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 104

3.1.1.21. Nebe' Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 104

3.1.1.22. A'lâ Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 105

3.1.1.23. Kâfirun Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 106

3.1.2. Mehmet Sait Şimşek'in Neshe Konu Âyetlere Yaklaşımları 108

3.1.2.1. Bakara Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 108

3.1.2.2.Âli İmran Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 113

3.1.2.3. Nisa Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 114
3.1.2.4. Enfâl Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 117
3.1.2.5. Tevbe Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 119
3.1.2.6. Ra'd Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 120
3.1.2.7. Nahl Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 121
3.1.2.8. Mu'minûn Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 123
3.1.2.9. Câsiye Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 124
3.1.2.10. Mücadele Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 125
3.1.2.11. A'lâ Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler 127
3.2. Ateş ve Şimşek'in Nâsih-Mensûh İlişkisi Kurulan Âyetleri Yorumlama Biçimleri 128
3.2.1. Tefsir Bağlamında Yorumlamaları 128
3.2.2. Te'vîl Bağlamında Yorumlamaları 130
3.2.3. Takyîd Bağlamında Yorumlamaları 132
3.2.4. Te'lif Bağlamıda Yorumlamaları 134
3.2.5. Tedricilik Bağlamında Yorumlamaları 136
3.2.7. İstisna Bağlamında Yorumlamaları 139
3.3. Ateş ve Şimşek'in Tefsirlerinde Neshe Konu Âyetleri Usul Açısından Değerlendirmeleri 141
3.4. Ateş ve Şimşek'in Tefsirlerinde Neshe Konu Ayetlerin Karşılaştırmalı Tablosu 147
SONUÇ 148
KAYNAKÇA 153

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Madde
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.s.	: Aleyhisselâm
A.Ü.TAED.	: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
bkz.	: Bakınız
BÜİFD	: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
ibn.	: Oğlu
md.	: Maddesi
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
s.a.s	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
Say.	: Sayı
t.y.	: Baskı Tarihi Yok
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
vb.	: Ve Benzeri
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
İ.H.L	: İmam Hatip Lisesi

ÖZET

Cumhuriyet Dönemi ülkemiz akademyasında nesh meselesine yaklaşımı incelediğimiz bu çalışmamız önsöz ve üç ana kısımdan oluşmaktadır.

Girişte çalışmamıza dair araştırmanın konusunu, amacını, kaynaklarını ve yöntemini, medreselerin kısa tarihini, Cumhuriyet Dönemi din eğitiminin serencamını ve ilahiyat akademisinin gelişimini ele aldık. Bununla birlikte ülkemiz akademi alanında neshe dair yapılan müstakil çalışmaları, doktora tezleri, yüksek lisans tezleri ve makaleleri kaynakça usulüne göre vermeye özen gösterdik. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in hayatları, çalışmaları ve akademideki yerlerini aktarmaya gayret ettik.

Birinci bölümde Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in nesh konusuna dair müstakil te'lif eserlerinde teorik tespitlerini, tarihsel arka planına dair görüşlerini, neshi savunanların delillerine yaklaşımlarını ve neshin imkânını ele aldık.

İkinci bölümde ise Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in teorik tespitlerinin yine te'lif eser olan "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"* ve "*Hayat Kaynağı Kur'an"* isimli tefsirlerinde pratik yansımalarını ve yaklaşımlarının kavramsal çerçevesini tespit etmeye ve neshe konu âyetleriusûl açısından değerlendirmelerine yer vermeye gayret ettik.

Sonuç bölümü ile çalışmamızı nihâyetlendirdik.

Anahtar Kelimeler: *Cumhuriyet Dönemi, Nesh, Nâsih, Mensûh, Süleyman Ateş, M. Sait Şimşek*

SUMMARY

This work which we search approaching to the question of abrogation in our country's academy in the Republic period consists of abstract and three main courses. We discuss about subject, aim, sources and method of the research and short history of madrasah and consequences of religious education in the Republic period and progress of theology academy. Besides, we are attentive to give independent practises related to abrogation, doctoral dissertations, postgraduate dissertations and articles in the order of the bibliography. We made an effort to convey Süleyman Ateş and M. Sait Şimşek's lives and works and duties in the academy field.

In the first course, we deal with Süleyman Ateş and M. Sait Şimşek's theorical determinations in self contained copywrite work related to abrogation, views as to historical backg round, approachings to abrogations-supporters' proofs and its possibility.

In the second course, we made an effort to confirm practical reflection and approachings of their theorical determinations in the comments named "Holy Koran's Contemporary Gloss" and "Lifesourse Koran", and to give a place to the appreciations to the ayahs related to the abrogation in terms of manner.

We bring an end to our search related to conclusion course.

Keywords: *Republic Period, Abrogation, Nasih, Nullified, Süleyman Ateş, M. Sait Şimşek.*

ÖNSÖZ

Nesh meselesinin tefsir alanında en çok tartışılan konularından biri olduğunda şüphe bulunmamaktadır. Nesh konusunda müstakil çalışmalar yapıldığı gibi neshle doğrudan irtibatı bulunan tefsir, fıkıh, hadis ve kelama dair yazılan eserlerin büyük bir kısmında nesh konusunda özel başlık açılmıştır. Bununla birlikte bu meselenin günümüzde yoğunlaşarak tartışma konusu olmaya devam etmesi, Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabalarının canlılığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tefsir ilmi Kur'an'ı konu edinmesi sebebiyle diğer ilmi disiplinleri de etkisi alanına almıştır. Bu sebeple nesh denilince etki alanına fıkıh başta olmak üzere kelam ve hadis gibi ilimler de girmektedir. Bundan dolayı tefsir başta olmak üzere hem fıkhî boyutta ve hem de kelâmî boyutta nesh üzerine müstakil eserler yazılmış ancak buna rağmen problematiği çözülememiş, halen tartışılan, göründüğü kadarıyla bundan sonra da tartışma konusu olmaya devam edecek olan bir konudur.

Nesh konusunun farklı disiplinlerin kapsamına girmesi başka bir ihtiyacı da ortaya çıkarmaktadır. Özellikle nesh ifadesinin kavramsallaşma ve terimleşme süreçlerini ve nesh meselesine dair tartışmaların zaman aralıklarını bir çalışma konusu haline getirmek önem arz etmektedir. Biz de bu durumu göz önünde bulundurmak suretiyle Cumhuriyet Dönemini ve bu dönemde yaşayan Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in nesh meselesini teoride; akademik çalışmalarında, pratikte; tefsirlerinde nasıl algıladıklarını tespit etmek suretiyle çalışmamızın ana çerçevesini oluşturduk.

Çalışmamızın birinci bölümünde Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in nesh konusuna müstakil te'lif eserlerinde teorik tespitlerini, tarihsel arka planına dair görüşlerini, neshi savunanların delillerine yaklaşımlarını ve neshin imkanını ele almaya çalıştık.

İkinci bölümde ise Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in teorik tespitlerinin yine te'lif eser olan "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"* ve "*Hayat Kaynağı Kur'an"* isimli tefsirlerinde pratik yansımalarını ve yaklaşımlarının kavramsal çerçevesini tespit etmeye ve usul bakımından getirdikleri itirazları aktarmaya gayret ettik.

Bu vesileyle;

Çalışmama hazırlık ve ortaya koyma sürecinde sabırla beni ilim dairesinde tutmaya çalışan ve desteğini eksik etmeyen kıymetli hocam, Doç. Dr. Mustafa Şentürk Beyefendiye, görevim esasında ders ve araştırma sürecimi kolaylaştıran idari amirlerime ve en doğal haklarından feragat ederek bu ilim yolculuğunda beni asla yalnız bırakmayan, sürekli motive eden göz aydınlığım, eşim Sümeyra Koç Hanımefendiye ve dualarıyla beni desteksiz bırakmayan kıymetli aileme teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Kaynakları ve Yöntemi

Cumhuriyet dönemi teorik ve pratik çalışmalar bağlamında ortaya çıkan Nesh anlayışını bu sürecin meyvesi olarak gördüğümüz Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek özelinde incelemeye gayret edeceğiz.

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve hükümlerinin hayata aktarılması bağlamında çözülmesi gereken en önemli problemlerden birisinin nesh meselesi olduğu bir gerçektir. Nesh meselesi çözülmeden birbiriyle yakın ilişki içinde olan Kur'an âyetlerinin doğru bir şekilde anlaşılması mümkün gözükmemektedir. Çünkü Kur'an Temel İslâm Bilimleri alanında var olan bütün ilimlerin tartışmasız ana kaynağıdır. Dolayısıyla hayatın her yönüne kaynaklık etmesi ve her bir ilmin kavramsal kapsam çerçevesinde âyetleri kaynak olarak kullanması tefsircilere Kur'an âyetlerinin en anlaşılabilir hale getirilmesi sorumluluğunu yüklemektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz hususlar ışığında ilişkiler ağını değerlendirdiğimizde İslâm'ın hüküm ve dînî anlama bakımından ana kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Bu yönüyle değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda neshe konu olan âyetlerin hükme tabi olduklarında ortaya konacak hüküm, neshin varlığının kabulü veya reddi sonucuna da etki edecektir.

İlişkiler ağından kastımız âyetlere safi bir gözle bakıldığında aralarında bir tenakuz varmış gibi gözüken ama derununa inildiğinde durumun hiç de öyle olmadığı anlaşılan âyetlerdir. Biz bu çalışmamızda neshe konu edilen bu âyetlere Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in eserleri bağlamında bakmaya çalışacağız.

Konuyu Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in eserleri bağlamında ortaya koymaya gayret ederken onların içinden geldiği zorlu din eğitimi sürecine ve neshin geçmişine kısa bir göz atmayı da ihmal etmeyeceğiz. Bu sebeple neshe konu olan âyetlere, kabul edenlerin delilleri, reddedenlerin delillerine Ateş ve Şimşek'in gözünden bakmaya çalışacağız. Aynı zamanda neshe dair nâsih, Mensûh, tahsîs, takyîd, te'lîf, te'vîl gibi kavramlar çerçevesinde Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in âyetlere getirdikleri yorumları değerlendireceğiz. Bunu yaparken Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in eserlerinin ana başvuru kaynağımız olmak kaydıyla bu konuda son dönem önemli eserler ortaya koyan ilim adamlarının eserlerinden ve ilmi makalelerden de istifade edeceğiz.

Ana başvuru kaynaklarımız *"Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri, Kur'an'da Nesh Meselesi, Kur'an Ansiklopedisi, Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele, Günümüz Tefsir Problemleri"* gibi Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'e ait eserler olacaktır.

Benimsediğimiz usul, Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in eserlerinde söylemedikleri, makaleler yoluyla dillendirmedikleri bir hususu onların dilinden aktarma gayretine girmemektir. Zaman zaman mukayeselere yer vermeye gayret etmekle birlikte tespitlerimizi de tarafsız bir dille aktarmaya özen göstereceğiz. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek hakkında yazılmış olan çalışmalar da erişebildiğimiz düzeyde çalışmamızda müracaat merciimiz olacaktır.

Çalışmamız tamamlandığında yakın dönem *Türkiye Cumhuriyeti Akademyasında* neshe bakış açılarını ve bunların teoride akademik çalışmalara, pratikte tefsir eserlerine yansımalarını Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek özelinde görmüş olacağız.

Cumhuriyet öncesi dönemde klasik tefsir anlayışında nesh konusu etraflıca ele alınmış fakat gerek neshe konu olan âyetler ve bu âyetlerin sayısı hususunda gerekse âyetler arası münasebet bakımından bir netlik ortaya konabilmiş değildir. Çalışmamızın Cumhuriyet sonrası dönemde Kur'an-ı Kerim'de nesh konusuna yaklaşımda bir değişimin olup olmadığını ve tartışmalı bir konu olmaya devam eden nesh konusunun bu dönemde teorik ve pratik olarak nasıl ele alındığını gösterecek bir çalışma olmasıdır.

Cumhuriyet dönemi müfessirleri çağdaş tefsir anlayışının da etkisiyle yer yer klasik tefsir anlayışından düşünce ve konulara yaklaşım bakımından ayrılmaktadırlar. Cumhuriyet dönemi akademik tefsir çalışmalarında pratik ve teorik açıdan nesh meselesine yaklaşımlar ve bunların eserlere yansımalarının incelenebilmesi bakımından çalışmamızın bu alandaki önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Konuyla ilgili birinci elden kaynak olarak Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in tefsirleri, akademik eserler, makaleler, döneme ait ilmî dergiler, yüksek lisans ve doktora tezlerine müracaat edeceğiz. Meal, tefsir ve düşünce arasındaki denklemin daha sağlıklı oluşması için çalışmamızda meal olarak Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in tefsirlerindeki mealleri esas aldık. Bizi buna götüren sebep yer yer

Ateş ve Şimşek'in diğer meallerden ayrıldıklarına şahit olmamızdır. Bu sebeple âyetlere verdikleri meal ile âyetleri tefsir ederken ortaya koydukları neshe dairdüşünceleri arasında bir bağ olduğunu düşündük. Nitekim bunu bazı âyetlerde ortaya koyduk.

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde akademik tefsir çalışmalarında nesh meselesine teorik ve pratik yaklaşımı ele aldığımız bu çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Cumhuriyet dönemi din eğitimini özetleyip İlahiyat Akademisine dair genel bir panorama sunmaya çalıştık. Daha sonra asıl konumuz olan Nesh konusuna klasik dönemden itibaren getirilen tanımlarla kavramsal çerçeveyi açıklamaya çalıştık. Bunu yaparken de eserleri bağlamında Cumhuriyet döneminin nesh anlayışını ortaya koymaya çalıştığımız Süleyman Ateş ile M. Sait Şimşek'in akademik alandaki konumlarını aktarmaya gayret ettik.

I. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ İLAHİYAT AKADEMİSİ VE BU DÖNEMDE NESH MESELESİNEYAKLAŞIMLAR

1.1. Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si İlâhiyat Akademisi ve Gelişim Süreci

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık klasik medreseden farklı olarak modern anlamda bir ilahiyat fakültesi kurulması gerektiği sesli olarak düşünülmeye başlanmış, bu yüzyılın ortalarında kurulan Dârulfünûn (1864) içerisinde ilahiyat düşüncesi olgunlaşma fırsatı bulmuştur. Dârulfünûn içerisinde olgunlaşmanın bir sonucu olarak kanun dâhilinde Ulûmu Şer'iyye şubesi ismiyle modern anlamda İlahiyat Fakültelerinin temelleri atılmıştır. Dârulfünûn'un ilk denemesi, istenilen eğitim seviyesini yakalayamayarak kapanmış, aynı isme farklı ilavelerle yeni denemeler yapılsa da başarılı olunamamıştır.[1] 1900'lü yıllara gelindiğinde eğitim alanındaki yapılan reformların en kapsamlısı II. Abdulhamid döneminde yapılmış ve Dârulfünûnu Şâhâne ismiyle bir üniversite açılmıştır. Yeni kurulan üniversitenin şubelerinden biri de Ulum-i Aliye-i Dîniyye yani İlahiyat fakültelerinin ilk evresidir.[2] Daha sonra adı Darülfünûn-i Osmânî olarak değişmiş, 24 Kasım 1924 yılına kadar çeşitli aşamalardan geçerek Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlanması düşüncesinin bir sonucu olarak kapatılmış yerine İstanbul Dârulfünûn'u kurulmuştur. Yeni kurulan İstanbul Darulfünun'u Tıp, Hukuk, Fen, Edebiyat ve İlahiyat olmak üzere beş fakülteden müteşekkildir[3].

XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarında yapılan ıslahat ve yenilenme çalışmalarına bakıldığında açık olarak görülecektir ki medreseler dünyadaki bilimsel değişimin çok gerisinde kalmış, kısır çekişmelerin odağı haline gelmiştir. Özellikle askeri ve teknolojik anlamda Osmanlı toplumu için yeni fikir ve teknolojik ürünler ortaya koyamaması Osmanlı Devleti'nin düşünsel, bilimsel ve toplumsal olarak Avrupa'nın gerisinde kalmasına sebep olmuştur. Bir eğitim

[1] 1864 yılında açılan Darülfünun ciddi bir eğitim merkezi haline gelemediği gibi, bunun kapanması üzerine 1870 yılında açılan Darülfünûn-i Osmanî ve 1874-1875 ders yılında eğitime başlayan Darülfünûn-i Sultanî de başarılı eğitim kurumları haline gelememişlerdir.

[2] Halis Ayhan, *"İlahiyat Fakültesi"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. XXII İstanbul 2000, s. 70.

[3] Münir Koştaş, "*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü)",* Ankara Üniversitesi Dergisi Cumhuriyet'in 75. Yılına Özel Sayı, s. 147.

müessesinden beklenen yeni bilgiler üretmesi, içinde yaşanan dünyadaki gelişmeleri takip etmesi ve gelişmelere ayak uydurmasının yanında, olaylar karşısında doğru zamanda doğru refleksi gösterebilmesidir.

Cumhuriyet öncesi XX. yy. başlarında Avrupa'nın etkisiyle klasik medrese dışına çıkan ve felsefe, psikoloji, mantık gibi dersleri okutan müderrisler bulunuyordu.[4] İddia edildiği gibi medreseden üniversiteye geçişte müderris ve talebelerin tamamı bu yenilenme sürecine karşı çıkmamış hatta birçok müderris ve talebe yenilenen yüksek öğrenim yapılanmasında aktif rol almıştır.[5]

İlahiyat öğretiminin üniversite içerisine girmesi, din bilimleri üzerinde yapılan çalışmalarda da metodik yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Din dışındaki öğretim alanının tamamen medrese dışına çıkması eğitimde ikiliğe sebep olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla eğitimde birlik tekrardan sağlanmış ve medreseler eğitim alanındaki fonksiyonunu tamamen kaybetmiştir.

İstanbul Dârulfünûn'u önemli fakültelerinden biri olan İlahiyat Fakültesiyle 1924-1933 yılları arasında kesintisiz hizmet vermesine rağmen daha önce Cenevre Üniversitesi'nden getirilen pedagog Prof. Albert Malche'nin dârulfünûnun ıslahı hususunda hazırladığı rapor doğrultusunda İstanbul Darülfünun'u 31 Mayıs 1933'te çıkarılan bir kanunla kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Ancak Malche İlahiyat Fakülteleri'nin kapatılmasını değil *"İslâm Tarihi, Felsefesi ve Din Kürsüsü"* olarak Edebiyat Fakültelerine bağlanmasını raporunda zikretmiştir.[6] Görünen o ki dönemin otoriteleri tarafından bu rapor dikkate alınmamıştır. Öyle ki ortaöğretim kurumlarından din derslerinin kaldırılması, mezunlarının Diyanet İşleri Teşkilatındaki istihdamında yaşanan olumsuzluklar gibi sebepler ileri sürülerek İlahiyat Fakültesi kapatılmış yerine İslâm Tetkikleri Enstitüsü açılmıştır.[7] Bu enstitü

---

[4] Hoca Tahsin Efendi, Garp Psikolojisini, Şevket Efendi Almanya'da tahsil ettikten sonra Ebbinghaus'tan tercüme ettiği psikolojiyi okutuyor, İzmirli İsmail Hakkı "Yeni İlm-i Kelam" da Garp Felsefesi ile Kelam doktrinlerini mukayese ediyor ve felsefenin yeni delillerinden faydalanıyor. Yine aynı şekilde mantık da Ali Sedat beyle başlayan yeni mantık ve metodoloji temayülü İsmail Hakkı İzmirli tarafından genişletiliyor. Yine bu müderrislerin yanında Dinler Tarihi okutan Ahmet Mithat Efendi, Hikmet-i Tarih okutan Ahmet Vefik Paşa, Tasavvuf okutan Mehmet Ali Ayni'yi zikretmek gerekir ki bu hareketler bir yandan medreseyi modernleştirme çabalarını da beraberinde getirmiştir.

[5] Ekmeleddin İhsanoğlu, a.g.e., s. 367.

[6] Hidayet Aydar, *"Darülfünûn İlahiyat Fakültesi ve Türk Kültür Hayatına Katkıları",* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 13, İstanbul 2006, s. 29.

[7] Fahri Kayadibi, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Din Eğitimi (1923-1933)"*, Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. yılı Paneli, (18 Aralık 2003), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2004, 7-10.;

de statüsündeki belirsizlik ve hocalarından vefat edenlerin yerine yenilerinin atanmaması sebebiyle 1941 yılında kapanmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi konumuzla alakalı olma bakımından önemlidir.[8]

Buna göre*"Maarif Vekâleti, yüksek dîniyât mütehassısları yetiştirmek üzere Daru'I-Fünûn'da bir İlahiyat Fakültesi tesis, imamet ve hitabet gibi hıdemât-ı dîniyyenin îfası, vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için ayrı mektepler küşatedecektir*(açılacaktır) *"* şeklindedir. Böylece 4. madde Maarif Vekâletine İmam-Hatip ve İlahiyat Fakültesi açma yetkisi vermiştir.[9]

Maarif Vekâleti kendisine verilen bu yetkiyi kullanarak İmam ve Hatip Mektepleri açmaya başlamıştır. Açılan bu mektepler sıfırdan değil Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birleştirilen medreselerin bir devamı niteliğindedir. Çünkü medrese talebelerine uygulanan seviye tespit sınavları neticesinde başarı sıralamasına göre 1. 2. 3. ve en başarılıları 4. sınıflara yerleştirilmek suretiyle eğitime devam eden müesseselerdir.[10] Sınıfları medreselerdeki öğrencilerden oluşan bu mektepler daha kuruldukları yıllardan itibaren mezun vermeye başlayan kurumlardır.

İmam ve Hatip Mektepleri Tevhid-i Tedrisat Kanunu neticesinde kurulmaya başlayan mektepler olsa da uzun ömürlü olmamıştır. 1928 yılına kadar çeşitli zorluklara rağmen eğitime devam eden İmam ve Hatip Mektepleri mezkûr yıldan bir önceki yıl (15.12.1927) itibariyle Şuray-ı Devlet (Danıştay)'in din görevliliğini devlet memurluğu olmaktan çıkarması, bu okullara tahsisat ayrılamaması, hocalarının görevden alınması yoluyla üstü kapalı bir mobbing uygulanmış ve gelecekleri elinden alınan öğrenciler de bu okulları tercih etmemiştir. Öğrenci yokluğu ve mezunların istihdam zorluğu bahanesiyle bu okullar kapatılmıştır.[11]

Din eğitimi Tevhid-i Tedrisat Kanununda hiçbir engel bulunmadığı halde

---

Hidayet Aydar, *"Darülfünûn İlahiyat Fakültesi ve Türk Kültür Hayatına Katkıları",* s. 25-27.; Halis Ayhan, *"İlahiyat Fakültesi"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. XXII, s. 70.

[8] Resmî Gazete, 6. 3. 1340, Say. 63, Yayımlandığı Düstur: Tertip 3, c. 5, s. 322.; Ayrıca bkz. Maarif Vekaleti Mecmuası, Mart 1925, Say. 1, s. 74.

[9] Mustafa Öcal, *"İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları"*, Ensar Vakfı Yayınları. İstanbul 1994, s. 25 vd.; Mustafa Öcal, "*Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi"*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 7, Cilt 7, 1998, s. 242.

[10] Mustafa Öcal*, "Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 6, 1999, s. 201-202.

[11] Mustafa Öcal*, "Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*", s. 243.; Mustafa Öcal*, "Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri",* s. 204.; Mustafa Öcal, *"Medresetü'l-Eimmeve'lHutaba'dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*", s. 56 vd.

planlı ve aşamalı olarak eğitim sisteminin dışında bırakılmıştır.[12]

Din eğitiminin olmaması sebebiyle Anadolu coğrafyasında cenazelerini defnedecek, namaz kıldıracak imam, müezzinlik yapacak müezzin,[13] dînî doğru kişilerden öğrenecek ve çocuklarına öğretecek yetişmiş kimse bulunamamıştır. Olanlarında artık ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. Neyin hak neyin batıl/hurafe olduğunun anlaşılmasının imkânsız bir hal aldığı[14] hatta cenazelerin günlerce kaldırılamaması sebebiyle koktuğu hazırlanan raporlara yansımıştır. Yirmi yıllık süreç içinde dinle olumlu yönde ilgilenmeyen devlet bu sefer ortaya çıkan kargaşa ve batıl düşünceler, aşırılıklar sebebiyle olumsuz yönde tahkikat ve takibat yapmak zorunda kalmış bu da millet ile devletin arasını açmıştır.

1946 yılına gelindiğinde tek partili sistemden çok partili sisteme geçilmesiyle bir rahatlama döneminin başlaması, dine olan lüzûmun toplumda ve sosyal hayatta daha fazla hissedilir hale gelmesi, dönemin iktidarında ehli insaf sahiplerinin bu gerçekleri kurultaylarda[15] dile getirmeleri ve iktidarın kaybedilen oyları tekrardan toparlama telaşı, diğer partilerin ise iktidara yürüme arayışları sebebiyle dînî tedrisat konusu tekrardan yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.[16]

Konunun incelenmesi ve halkın talebinin karşılanması için bir komisyon kurulmuş bu komisyon, inceleme sonucunda İslâm İlahiyat Fakülteleri kurmayı ve okullara *Din Bilgisi Dersi* konulması tavsiye kararını almıştır.[17] Sreç içerisinde ilk İlahiyat Fakültesi 1949 yılında Ankara'da kurulmuştur.

1951'de iktidarı değişmesiyle din eğitimine olan ihtiyaca binaen Milli Eğitim Bakanı'nın *"İmam Hatip Okulları'nın açılmasının zaruretine kaniiz. Çünkü Türk Milleti'ne Hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetişmesini arzu ediyoruz"* şeklinde yaptığı açıklama sonrasında 17 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu kararıyla İmam-Hatip Okulları'nın açılması

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz., Veli Öztürk, "*Çok Partili Dönemde Din Eğitimi Öğretimi*", Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi Öğretimi İlmi Toplantısı, İzmir 4-6 Aralık 1998, Yayına Hazırlayanlar: Fahri Unan-Yücel Hacaloğlu, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s. 289-298.

[13] Nadir Nadi, Selamet Mecmuası, Say. 10, 1948, s. 41.

[14] Ahmet Hamdi Akseki, *"Din Tedrisatı ve Dînî Müesseseler Hakkında Bir Rapor"*, Sebilürreşâd, c. V, Say. 102, Mayıs 1951, s. 20.; Tahsin Banguoğlu, *"Kendimize Geleceğiz",* Derya Dağıtım, İstanbul, 1984, s. 97-99.

[15] H. S. Tanrıöver, *C.H.P. 7. "Kurultay Tutanağı"*, s. 456-457.

[16] Mustafa Öcal, *"Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi"*, s. 245.; Mustafa Öcal, *"Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri"*, s. 215.; Eyüp Şimşek, *"Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci*", A. Ü. TAED, Say. 49, 2013, Erzurum, s. 393, vd.

[17] TBMM Tutanak Dergisi, 1951, V, 786.

kararlaştırılmıştır.[18]

Dînî alanda yüksek din eğitimini karşılama maksadıyla kurulan Yüksek İslâm Enstitüleri 2 Eylül 1980 askerî darbesine kadar kuruluş gayeleri ve kuruluş tüzüklerine göre eğitim öğretime devam etse de darbe sonrası çıkarılan Yüksek Öğretim Kanununuyla yüksek öğretim üst kuruluşları, bütün yüksek öğretim kurumları, bağlı birimleri ve bunlarla ilgili faaliyet esasları bu kanunun kapsamına alınmıştır. Çıkarılan bu kanun ile sekiz yeni üniversite kurularak Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı bazı yüksek okullarla birlikte Yüksek İslâm Enstitüleri de fakülte haline getirilerek üniversitelere bağlanmıştır.

11.07.1997 tarihinde YÖK İlahiyat Fakültelerinin programlarında bir düzenlemeye giderek hazırlık sınıfını lağvedip, iki ayrı 4 yıllık program getirmiştir. Bunlardan biri İlahiyat Fakültesi Lisans Programı, diğeri ise İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programıdır.[19] İlahiyat Fakültesi mezunları Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev almak isteyenlere özgü bir fakülteye dönüştürülmüştür. İlkokul Din Kültürü Öğretmenliği Fakülteleri, İlahiyat Fakültelerine değil bünyesinde güçlü Eğitim Fakülteleri bulunan üniversitelerde bu fakültelere bağlı olarak açılmıştır.[20]

28 Şubat süreci İmam Hatip Liseleri'nin orta kısımlarının kapanmasına sebep olmuş ve imam hatiplerin faydalandıkları bazı haklar ellerinden alınarak bu okulların tercih edilmesinin önüne geçilmiştir. Milli Güvenlik kurulundaki konuşmalarda devlet kendi eğitim yuvalarını şu sözlerle irtica yuvası ilan etmiştir; *Kur'an Kursları ve İmam-Hatip Okulları, irtica faaliyetleri için önemli bir kaynak haline gelmiştir, derhal 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmelidir*.[21]

Türkiye 21. yüzyıl ile birlikte 20. Yüzyıl'da din eğitimi ve dînî alandaki baskıları bertaraf etmeye ve hem yeni İmam Hatip Liseleri'nin hem de yeni ilahiyat fakültelerinin açılmasının önündeki bütün engelleri kaldırmaya başlamıştır. Eğitimde

---

[18] İmam Hatip Okullarının açılması sürecinde mücadelesi görmezden gelinemez olan Celaleddin Ökten hocanın gayretleri için Bkz., M. Ertuğrul Düzdağ, "*Üstad Ali Ulvi Kurucu'nun Hatıraları"*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2014, C. IV, s. 211 vd.; Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ocak 1951.; Mustafa Öcal, "*Medresetü'l-Eimmeve'l Hutaba'dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız"*, s. 102 vd.

[19] Suat Cebeci, *"Cumhuriyet Döneminde Yüksek Din Öğretimi*", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, Say. 2, c. 39, s. 234,

[20] Suat Cebeci, *a.g.m*., s. 234.; Turgay Gündüz, "*Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)",* s. 556.

[21] İsmail Gülmez, *a.g.e.*, s. 153.

4+4+4 sistemine geçilerek Kur'an Kurslarının özellikle hafızlık eğitiminin önündeki engeller kaldırılmış, İmam Hatip Ortaokulları tekrardan açılarak İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri cazip hale getirilmiştir. Uluslararası İmam Hatip Liseleri açılarak imam hatip modeli diğer Müslüman ülkelerin öğrencilerine de eğitim vermeye başlamış, böylece bir model okul haline gelmiştir.[22]

Batı'da ortaya çıkan Kutsal Kitap'ın anlaşılması problemi Aydınlanma ile birlikte Kutsal Kitap'a rasyonel eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Kuşkuculuk üzerine kurulu bu eleştiri çalışmaları Hristiyanlık karşısında bir inanç sistemi geliştirmek yerine Reform ve Rönesans dönemlerinden aldıkları mirasla yine kilisenin öncülüğünde gelişen filolojik tahliller Kutsal Kitabı daha anlaşılır değil kiliselerin bölünmesine ve Katoliklerin, Protestanların kendi müntesipleriyle birlikte ulusal metinlerini oluşturmasına sebep olmuştur.[23] Bu sebeple Kutsal Kitap birleştirici gücünü kaybetmiştir. Aydınlanma ile ortaya çıkan bu kuşkucu eleştirel yaklaşım olduğu yerde kalmamış, sürekli kendînî yenileyerek farklı eleştiri formlarına girmiştir. Bu formların başlıcaları; ideolojik eleştiri, sosyo-psikolojik eleştiri, feminist eleştiridir.[24] Cumhuriyet Dönemi'nde Kur'an'ın ana dile çevrilmesi ve bu çevirilerle ibadet düşüncesi ve faaliyetleri de esasında İslâm toplumunu birbirine bağlayan Kur'an'ın birleştirici gücünü ortadan kaldırma, en azından zayıflatma amacına hizmet etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyetle başlayan süreçte özellikle Avrupa'da eğitim gören talebeler Avrupa'da ortaya çıkan Rönesans (15-16. yy.), Reform (15-17. yy.), Aydınlanma (17-18. yy.) ve Sanayi Devrimi ile içine düşülen siyasi, toplumsal, dînî buhranın bir sonucu olan Fransız İhtilali ile ortaya çıkan akımlardan önemli derecede etkilenmişlerdir.[25] Bu etkilenme onları Avrupa'da din ve dînîn kaynakları üzerinde yapılan çalışmaları İslâm ve İslâm'ın kaynakları üzerinde yapmaya sevk etmiştir. Din ve dînî alanda kiliselerin tahakkümü gibi Osmanlı coğrafyasında İslâm ve İslâm'ın kaynakları üzerinde herhangi bir kurumun veya şahısların tahakkümünün söz konusu olmaması münasebetiyle bu çalışmalar başarılı olmamıştır.

---

[22] Mustafa Öcal, *"Medresetü'l-Eimmeve'l Hutaba'dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*, s. 278 vd.

[23] Asım Duran, "*Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi"*, C. 17, Say., 2, 2017 s. 119-120.

[24] Asım Duran, a.g.m., s. 127.

[25] Mehmet Akgün, 1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefî Akımlar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, cilt: XL, s. 476.

Din dilini ulusallaştırmanın bir yönü dil ile diğeri ise dinde reform düşüncesiyle ilgilidir. Osmanlı İmparatorluğu'na etki eden Batı'da Reform Hareketleri ve Fransız Devrimi menşeli bu akımlar "*Tanrı Merkezli"* evren ve din anlayışından, "insan merkezli" evren ve din anlayışına geçiş sürecini temsil eden rasyonalizm, pozitivizm, hümanizm, ulusçuluk akımlarıdır.[26] Bu akımlardan özellikle ulusçuluk akımının sonucunda ortaya çıkan ulus devlet anlayışından Avrupa'da bulunan Jön Türklerin bu akımlardan etkilenmeleri ve İmparatorluğa taşımaları Osmanlı uluslarını da etkilemiştir.

Ali Suavi (ö. 1878) ve Cemaleddin Afgani'nin (ö. 1897) ibadet dili ile alakalı düşüncelerinden etkilenmesi muhtemel mütefekkirimiz, ezanın Türkçeleştirilmesini dile getiren milliyetçilik akımının mutaassıp savunucularından Ziya Gökalp (ö. 1924)[27], namaz ve hutbenin de Türkçe olmasını savunan kişidir.[28]

İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi fikirlerinin asıl ilham kaynağı, batıdaki reform hareketlerinin bir sonucu olarak din dilinin ulus dillerine çevrilmesi ve dînîn kilisenin tahakkümünden kurtarılması fikirleri ve çalışmalarıdır.[29] Oysa Kur'an üzerinde herhangi bir kurumun ve şahsın tahakkümü söz konusu değildir.

Cumhuriyet Dönemi'nde 1928 yılına gelindiğinde Darulfünûn İlahiyat Fakültesi'nde İsmail Hakkı Baltacıoğlu (ö. 1978) tarafından hazırlanan sanki bir ilmi heyet tarafından hazırlanmış izlenimi oluşturulan *Dinde Reform Layihasın'*da, Batı'da cereyan eden reform hareketini Anadolu'ya uygulama çabalarının kötü bir kopyası görülür. Hazırlanan layihada ibadetlerin Türkçeleştirilmesi, camilere sıralar konulması, kiliselerdekine benzer ilahi koroları oluşturulması ve sonraki süreçte çalgı aletleri ile ibadetlere eşlik edilmesi düşüncesi gibi hususlar yer almıştır.[30]

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte fikrî faaliyet alanından fiilî faaliyet alanına taşınarak din dilini Türkçeleştirme projesi de hız kazanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından yaklaşık bir yıl sonra Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilerek

---

[26] Mustafa Şentürk; "*Modern Dönemde Kur'ân'ın Türkçeye Çevrilmesi Mâcerâsı: Türkçe Kur'ân-ı Kerîm Tercemesi"*, Tanzimattan Cumhuriyete Osmanlı Modernleşme Sürecinde Kur'an ve Tefsir Çalışmaları, 04-08 Temmuz 2012, İstanbul, s. 494.

[27] Halis Ayhan, Mustafa Uzun, *"Ezan'ın Türkçeleştirilmesi",* Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 12, İstanbul 1995, s. 38.

[28] Ziya Gökalp, "*Türkçülüğün Esasları"*, Kum saati Yayınları, 2. Basım, Mart 2003, s. 133.; Dücane Cündioğlu, "*Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet,"* Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 185.

[29] Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Hamdullah Suphi, "*Dağ Yolu*", I. Kitap, İstanbul 1929, s. 172-73.

[30] Sadık Albayrak, "*Devrimin Çakıl Taşları",*Timaş Yayınları, İstanbul, 1991, s.110.; Dücane Cündioğlu, "*Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet",* s. 79-92.

gerçekleştirilmesiyle kadim bir medeniyetin önüne perde çekilmiş, geçmişle bağ koparılmış ve yapılacak yeniliklerin daha çabuk kabul görmesinin önü açılmıştır.

Her ne kadar kökeni daha eskilere dayansa da Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevrilme çalışmaları modern dönemde Tanzimat ile başlamış olup Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda diğer dinî metinlerin de Türkçeye tercüme çalışmaları hız kazanmıştır. Dînî alanda etkin dilin artık Türkçe olacağının ilk adımı Mustafa Kemal tarafından Balıkesir'de 7 Şubat 1923 Çarşamba günü Zağanos Paşa Camii'nde irad ettiği Türkçe hutbe ile atılmıştır.[31] Takip eden yıllarda Kur'an-ı Kerim'in tercüme edilmesi görevi Mehmet Akif Ersoy'a (ö.1936) tefsir edilmesi işi Elmalılı Hamdi Yazır'a (1942), Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i SarîhTercemesivazifesi ise Ahmed Naîm'e (ö.1934) verilmiştir[32]

Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercümesi düşüncesi yeni değildir. Her ne kadar Türkçeye tercüme işine Osmanlı bakiyesi âlimlerin karşı olduğu söylense de işin aslı tercümeye bir karşı oluş değil, onlarınkisi yapılan tercüme ile ibadet etme düşüncesine itirazdır.[33] Türkçe tercüme ile ibadet projesi Mehmet Akif Ersoy'un bu sinsi planı fark edip tercüme işinden vazgeçmesine sebep olmuştur. Mehmet Akif Ersoy'un vazgeçtiği meal işini üzerine alan Elmalılı Hamdi Yazır ise çalışmasının giriş kısmına Türkçe çeviri ile namaz kılınamayacağına dair bir ibare eklemek zorunda kalmıştır.[34]

Türkçe Kur'an-ı Kerim denemeleri arzulandığı gibi karşılık bulmamıştır. Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevrilme çalışması tercümelerdeki hatalar nedeniyle bu şekliyle projenin uygulanmasına fırsat vermemiştir. Mustafa Kemal ve yanındaki münevverlerin yapmış oldukları münakaşa, Mustafa Sabri Efendi'nin *"biz Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesine değil, yapılan çevirinin Kur'an-ı Kerim olarak kabul edilip onunla ibadet edilmesine karşıyız, caiz olmadığını söylüyoruz"* şeklinde ifade ettiği görüşünde ne kadar haklı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Türkçe meal ile ibadete getirilen eleştirilerde Kur'an-ı Kerim'in tevhid unsuru olarak bütün Müslümanlar için vahdeti temsilden uzaklaşacağı, her milletin kendi dilinde ibadet etmeye kalkışması halinde İslâm toplumunu birbirine bağlayan ilahi kelamın tahrif edilme riskinin

[31] Osman Ergin, *"Türk Maarif Tarihi*", c. V, s. 1943-1945
[32] Cemal Ağırman, *"Tecrîd-İ Sarîh'in İlk Üç Cildi Bağlamında Ahmed Naîm'in Çeviri Metodu, Şerhçiliği, Kaynak Kullanımı ve Bazı Görüşleri"*, Marife, Say. 2, 2005, s. 125 vd.
[33] Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz., Osman Ergin, "*Türk Maarif Tarihi"*, c. V, s. 1916.
[34] Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz., Dücane Cündioğlu, "*Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet*", s. 64.

bulunduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.[35] Daha önce zikrettiğimiz gibi Aydınlanma ile birlikte Kutsal Kitap filolojik eleştiriler sonucunda her bir fırkanın kendi ulusal metnini oluşturmasından dolayı birleştiricilik yönünü yitirmişti. Aynı durum Kur'an için de söz konusu olacağı yüksek sesle dile getirilmiştir.

Yukarda zikrettiğimiz genel değerlendirmeden anlaşılacağı üzere elde bulunan mevcut tercümeler arzulanan en yüksek faydayı sağlayacak, herkesin rızasına uygun bir tercüme olmadığından ve sindirilmiş olmalarına rağmen görünmeyen ama Osmanlı bakiyesi âlimlerin ilmi dayanaklı ve şiddetli muhalefeti sebebiyle *"Türkçe Kur'an-ı Kerim-Türkçe İbadet Projesi"* her dönemde cılız da olsa dillendirilmek üzere tarihin tozlu raflarına kalkmıştır.

17 Şubat 1927 yılı Türkçe hutbe konusunda resmi olarak ilk adımın atıldığı yıl olmuştur. Zira bu dönemde Diyanet İşleri Reisliği eliyle Türkçe Hutbeler risalesi hazırlanarak hutbelerin vaaz kısımları Türkçe olarak okunması uygulamasına geçilmiştir. 5 Şubat 1932 yılında ise Sadettin Kaynak (ö.1961) tarafından hutbenin tamamının Türkçe olarak bir uygulaması yapılmış toplumsal karşılık bulamadığı ve tepki topladığı için devamı gelmemiştir.[36]

Ezanın Hz. Peygamber'den Cumhuriyet Dönemine kadar geçen tarihi süreçte Arapça dışında bir dilde okunduğu vaki değildir.[37]

Milliyet Gazetesi'ne göre Cumhuriyet Dönemi'nde Türkçe ezan ilk olarak, 30 Ocak 1932'de Hafız Rıfat Efendi tarafından Fatih Camii'nde okunmuştur.[38] Türkçe Ezanla birlikte, Türkçe Sala ve Türkçe Tekbir'de uygulamaya konulmuş, Diyanet İşleri Reisliği tarafından tekbir, sala metni çevrilerek müftülüklere uygulaması tebliğ edilmiştir.[39] Diyanet İşleri Reisliği'nin gönderdiği tamimde dînî bir delil değil de *"hükümeti celilenin takip buyurduğu maksadı milliye…"* ibaresi dikkat çekicidir.[40] Bütün Evkaf Müdürlüklerine gönderilen tamimle birlikte yurdun her tarafında Ezan, Kamet, Sala ve Tekbirler Türkçe okunmaya başlanmış, emre uymayanlar soruşturma açılarak sıkı takip yapılmıştır.

---

[35] Mustafa Sabri, *"Dinî Müceddidler"*, Sebil Yayınları, İstanbul 1994, s. 194.
[36] Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, C. V, S. 1943 vd.
[37] Uğur Alkan, *"Osmanlı Başkentlerinde Günümüz Ezan ve Salat-u Selam Musikisi Uygulamalarının Değerlendirilmesi"*, (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2013, s. 89.
[38] Milliyet Gazetesi, "*İlk Türkçe Ezan Dün Fatihte Okundu"*, 31 Ocak 1932.
[39] Hidayet Aydar, *a.g.e.*, s. 29.
[40] Geniş bilgi için bkz. Osman Ergin, "*Türk Maarif Tarihi*", c. V, s. 1924-1958.

"*Tanrı Uludur*" şeklinde çevrilip uygulamaya konulan ancak "*Haydin Kurtuluşa"* anlamına gelen "*Hayyealelfelah"* bölümü "*Haydin Felaha"* şeklinde amaca hizmet edecek şekilde bırakılan Türkçe Ezanla birlikte Anadolu'da Arapça ezan yasaklanarak 18 yıl boyunca minarelerden okutulmamıştır.[41]

1.1.1. Türkçe Kur'an Tercümelerinin Kısa Tarihi

19. y.y.'ın son çeyreğinde başlayan ve Cumhuriyetin ilanı ile devam eden süreçte sürekli manşet yapılan Kur'an-ı Kerim'in neden ulus dili olan Türkçeye tercüme edilmediği konusu hakikati yansıtmadığı anlaşılacaktır. Çünkü Anadolu Türkçesine Kur'an-ı Kerimi tercüme faaliyetleri beylikler döneminde başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonraki dönem Arapça'dan Türkçe'ye tercüme tefsirlerin görülmeye başladığı dönemdir. Klasik dönem dediğimiz 1400-1908 arası dönem Türkçe kırık meal, kelime arası meal ve Türkçe tefsirlerin yoğunluklu olarak yapıldığı ve bunun bizzat dönemin padişahları tarafından istendiği bir dönemdir. Bunlardan birkaçını zikredecek olursak; biri Musa el-İzniki (ö.838/1434) tarafından yapılmıştır. Çokça çoğaltılan tefsir genel kabul görmüş bir tefsirdir. İkincisi ise IV. Mehmet tarafından Mehmet Efendi'ye (ö.1111/1699), yaptırılan *TibyânTefsiri'*dir.[42] Tanzimat'la birlikte tercüme faaliyetleri hızlanmış lakin girişimlerin neredeyse hepsi yarım kalmıştır. Bunlardan önemli olanları Ahmed Cevdet Paşa'nın (ö. 1895) Al-i İmran sûresi 3. Âyete kadar gelebildiği *Tercüme-i Şerife* isimli Kur'an tercümesidir. Bir diğeri Bereketzade İsmail Hakkı Efendi'nin (ö. 1918) yarım kalan *Envar-ı Kur'an* adlı eseri de Cevdet Paşa'nın tefsiri tercümesi gibi geniş izahlı meal tarzındadır. Ancak bu da yarım kalmış bir eserdir.[43]

19. yy. sonları ve 20. yy. başlarında Batı'nın etkisinin çok daha fazla hissedildiği ve İslâm coğrafyasında özellikle Hint alt kıtasıyla Mısır'da cereyan eden tartışmalar ışığında Anadolu'da tefsiri tercümeden, Kur'an-ı Kerim'i doğrudan/aracısız anlama fikrinin yaygınlaştığı ve Türkçe ibadet uygulamalarıyla neticelenecek olan lafzî tercüme örnekleri ortaya çıkmıştır. Bu tercümeler;

∗ Cemil Said tarafından Kazimierski'nin Fransızca tercümesini esas alarak yaptığı *Kur'an-ı Kerim* tercümesidir. Eser İstanbul 1924; Şems Matbaası tarafından yayımlanmıştır.

---

[41] Ali Dikici, "*İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler",* Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, 2006, Say. 10, s. 79.
[42] Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Abay, *a.g.m*. s. 242.
[43] Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Abay, *a.g.m*. s. 244.

∗ Hüseyin Kâzım Kadri tarafından kaleme alınmakla birlikte bir heyet-i ilmiyye tarafından tercüme edildiği iddia edilen *Nûru'l Beyan* isimli eserdir. Eser 1924-1925 tarihlerinde Kitaphane-i İslâm sahibi İbrahim Hilmi (Çığıraçan) tarafından İstanbul Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.

∗ Zeki Muğâmiz isimli Arap asıllı bir Hıristiyan tarafından yapılan Hıristiyan olması münasebetiyle ismi açıkça yazılmayan *Kur'an-ı Kerim Tercümesi* isimli eserdir. Eserin tetkikini İsmail Hakkı İzmirli yapmıştır. Eser İbrahim Hilmi Kitaphanesi, tarafından İstanbul 1344/1925-1926, Marifet Matbaası'nca yayımlanmıştır.

∗ Süleyman Tevfik tarafından *Tafsilü'l Beyan fi Tefsiri'l Kur'an* isimli mufassal bir eserden telhisle yazılan bir komisyon tarafından tetkik edilen *Terceme-i Şerife* isimli eserdir. Eser Sühulet Kütüphanesi (Semih Lutfi) yayınları, İstanbul 1927'de yayınlanmıştır

∗ İzmirli İsmail Hakkı tarafından yazılan *Maanii Kur'an-ı Kerim* isimli eserdir. Eser Kitaphane-i Hilmî tarafından İstanbul 1343/1927, Milli Matbaa'da yayımlanmıştır.

∗ Osman Raşit Efendi başkanlığında bir heyet tarafından yazılan, Süleyman Tevfik'e tashih ettirilen *Tercemeli Kur'an-ı Kerim* isimli eserdir. Eser Marif Kütüphanesi tarafından 1927 yılında İstanbul'da basılmıştır.

∗ Konyalı Vehbi Efendi'nin yazdığı *Hulasatü'l Beyan fi Tefsiri'l Kur'an* isimli eseridir. Eser Ahmedî Matbaası; Evkaf-ı İslâmiye Matbaası tarafınan İstanbul 1924-1926 tarihleri arasında yayımlanmıştır.

∗ Ömer Rıza Doğrul tarafından yazılan *Tanrı Buyruğu, Kur'an-ı Kerim tercüme ve Tefsiri* isimli eserdir. Eser Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi tarafından, Akşam Matbaası'nda İstanbul 1934'te yayımlanmıştır.

∗ Son olarak Diyanet İşleri Reisliği tarafından finanse edilerek Muhammed Hamdi Yazır'a yaptırılan 1935-1938 tarihleri arasında yayımlanan *Hak Dînî Kur'an Dili, Yeni Mealli Türkçe Tefsir* ki bu eserler Cumhuriyet'in ilanını takip eden ilk yıllarda ortaya konan eserlerdir.[44]

---

[44] Osman Ergin, "*Türk Maarif Tarihi"*, c. V, s. 1928-1931.; Muhammed Abay, *a.g.m.* 244 vd.; Mustafa Şentürk, *"Modern Dönemde Kur'ân'ın Türkçeye Çevrilmesi Mâcerâsı: Türkçe Kur'ân-ı Kerîm Tercemesi*" Tanzimattan Cumhuriyete Osmanlı Modernleşme Sürecinde Kur'an ve Tefsir Çalışmaları, 04-08 Temmuz 2012, İstanbul, s. 494-502.; Hasan Özkan, *"Hasan Basri Çantay'ın "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme",* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 15, Aralık 2012 (20. Yıl Özel), s. 48-51.

∗ 1950 yılına kadar bu eserler dışında telif bir eser yapılmamıştır. Yeniden Diriliş diğer bir ifade ile öze dönüş olarak isimlendirilen 1950 Demokrat Parti iktidarı sonrası dönemin ilk eserini Hasan Basri Çantay (ö. 1964), 1952-1953 yılında neşredilen üç ciltlik *Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim* adlı tercümesiyle vermiştir.

∗ 1950'li yılların sonuna doğru ise en ilginç çalışma İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'ndan gelmiştir. Baltacıoğlu sadece *Kur'an* ismini verdiği tercümeyi Arapça bilmemesine rağmen 1957 yılında neşretmiş, beraberinde birçok eleştiri almıştır. Baltacıoğlu Cumhuriyet döneminin din dilinin ulusallaştırılması tartışma ve girişimlerinin başaktörü olması yönüyle de dikkatleri üzerine çekmiştir.

1.2. Süleyman Ateş ve Mehmet Sait Şimşek'in Akademik Tefsir Çalışmalarındaki Yerileri

Çalışmamızın sınırları gereği modern dönem Türk akademisinin önemli müfessirlerinden iki müfessir olan Süleyman Ateş ve Mehmet Sait Şimşek'in Türk akademisinde nerede durduklarını kısa biyografileri ile birlikte ele almaya çalışacağız. Konumuzun kapsamı münasebetiyle modern dönemde "nesh" konusunda iki müfessirimizin kendilerinden öncesinden farklı, sonrasına ise alan açan bir konumda oldukları aşikâr. Akademik çalışmalara akseden bu yönlerini kısaca burada zikretmek çalışmamızın amacına ulaşması bakımından elzemdir.

1.2.1. Süleyman Ateş ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri

Süleyman Ateş, 1933 yılında Elazığ'ın Tadım Köyü'nde doğdu. Köy hocasında okumaya başladı, 10 yaşında hıfzını tamamladıktan sonra, Elazığ ve Erzurum'da mahalli hocalardan dînî bilgiler ve Arapça dersleri aldı. 1960 yılında İmam Hatip Okulu'nu ve liseyi bitirdi. 1964 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nden birincilikle mezun oldu. Bir yıl öğretmenliğin ardından Temmuz 1965'de, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Tefsîr Kürsüsü'ne asistan oldu. 1968'de Tefsir dalında doktorasını bitirip İlâhiyat Doktoru unvanını aldı. 1969- 1971 yıllarında, yedek subay olarak vatanî görevini yapıp fakülteye döndü. Bu arada Devlet Lisan Okulu'nun İngilizce bölümünü de bitirdi.

1973 yılında Irak ve Mısır'da meslekî tetkiklerde bulundu. Aynı yılın Kasım ayında Diyanet İşleri Başkanlığına atandı ve 07.02.1978 tarihine kadar bu görevde kaldı. Başkanlıktan ayrılınca tekrar fakültedeki görevine döndü. 1979 yılında profesör oldu. Altı ay için Almanya'ya gönderilerek *Bochum Ruhr Üniversitesi*'nde,

alanıyla ilgili araştırmalarda bulundu. Daha sonra davet üzerine gittiği Suudi Arabistan İmam Muhammed Üniversitesi'nde 7 yıl görev yaptı. 1987-88 öğretim yılında da Cezayir Emir Abdulkadir İslâm İlimleri Üniversitesi'nde yaptığı hocalığın ardından yurda dönüp, 19 Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri bölüm başkanı oldu.

1995 yılında İstanbul Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi öğretim üyeliğine atandı. Burada Temel İslâm Bilimleri bölüm başkanlığını da üstlendi. 1999 yılında emekliye ayrıldı. Süleyman Ateş'in yayınlanmış yüzü aşkın eseri bulunmaktadır.

Müellif "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"* isimli eserini 1978-1991 yılları arasında yayımlamıştır. Bu dönem Diyanet İşleri Başkanlığı vazifesinden ayrıldıktan sonra ve yurt dışında aktif görev aldığı dönemdir.

99 esere ve 1000'den fazla köşe yazısına imza atmış bulunan Süleyman Ateş'in eserleri arasında kamuoyunda en çok tanınanları "*Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli"* ile *"Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri"* isimli 12 ciltten oluşan eseridir. Ateş, İslâm tarihinde ilk olma niteliği taşıyan 30 ciltlik *"Kur'ân Ansiklopedisi"*nin son cildînî 2003 tarihinde yayınlamıştır. Bu eserinde, Kur'ân-ı Kerim içerisindeki bütün konuları kronolojik olarak ele almaktadır.

Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri'ni yazan Süleyman Ateş'in en çok bilinen başlıca eserleri şunlardır:

∗ Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli

∗ Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri (12 cilt)

∗ Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri (Özet Tefsîr 3 cilt)

∗ Kur'ân Ansiklopedisi (30 cilt)

∗ Yeni İslâm İlmihali

∗ İslâm'da Güncel Tartışmalar

∗ Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Hz. Muhammed (s.a.s)

∗ Kur'ân'da Peygamberler Tarihi

∗ İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerîm'den Cevaplar

∗ Soru ve Cevaplarla İslâm (4 cilt)

∗ İslâm Tasavvufu

∗ İnsan ve İnsanüstü Varlıklar

∗ Görünmez Âlemin İzleri

∗ Kur'an'da Nesh Meselesi", bunlardan bazılarıdır.[45] Telif ve tercüme olmak üzere birçok esere imza atan Ateş, Türk akademyasında önemli bir yere sahiptir.

∗ Süleyman Ateş'in yazımına 1978 yılında başladığı "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"*, Yeni Ufuklar Neşriyat'tan 1991 yılında çıkmış 12 ciltlik bir tefsirdir.

Süleyman Ateş'in yüz eseri olduğunu söylemiştik burada ise bu eserlerden az bir kısmına yer verdik. Bunun sebebi yazara ait bu eselerin bilinirliğinin yüksek olmasıdır. Ateş'in *Kur'an'da Nesh* ve *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* isimli çalışmalarını neshle ilgili müellifin görüşlerini aktardığı eserler olduğu için burada yer verilmiştir. Diğer eseler ise neshle irtibatları olduğu için değil yazara ait bu eserlerin bilinirlikleri olduğu için çalışmalarına dair örnekler vermek adına burada ismen eserlerin az bir kısmına yer verilmiştir.

Ateş'in tefsirinde takip ettiği metot; her sûrenin tefsirine girmeden önce sûrenin Mekkîmi, yoksa Medenimi olduğunu, iniş sırasını ve özetini verir. Âyetlerin mealinden sonra "Tefsir" başlığı altında tefsirini yapar. Bu kısımda önce âyetlerin içeriğini özetler, sonra izaha muhtaç kelimeler ve âyetlerin işaret ettiği olayları tefsir eder. Tefsirde resmi tertipten ziyade, surelerin iniş sırası göz önünde tutulduğundan, kelimelerin açıklamaları, iniş sırasına göre ilk geçtiği yerlerde daha ayrıntılı olarak verilmiştir. Bununla birlikte okuyucuda tereddüdün kalmaması için tertipteki sıraya göre de yine gerekli, fakat özet açıklamalar yapılmıştır. Hüküm âyetleri üzerinde özellikle durmaya çalışan müellif, fıkıh mezheplerinin görüşlerine yer vermek suretiyle kendi görüşlerini de dile getirmiştir. Âyetler açıklanırken hadislerden kaynakları zikredilerek istifade edilmiştir.

Ateş, tefsirinde modern bilimin verilerinin yanında Kitab-ı Mukaddes'ten sık sık karşılaştırmalı istifadelerde bulunmuştur.[46]

---

[45] Süleyman Ateş, *"Prof. Dr. Süleyman Ateş'le Söyleşi",* Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Merkezi, Sayı 1, 1997. İstanbul, s. 66 vd.; Ayıca Bkz. http://www.suleymanates.com/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=42, erişim tarihi 17.06.2017.; bkz. https://diyanet.gov.tr/tr/icerik/prof-dr-suleyman-ates/2406, erişim tarihi 17.06.2017.

[46] Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"*, Yeni Ufuklar Neşriyat, c. I, İstanbul 1989, s. 59.

Esere başlarken *"Tefsire Giriş*" başlığı ile başlangıç yapan Ateş, alt başlıklar şeklinde *"Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim"* ile Hz. Peygamber'in hayatı ve Kur'an-ı Kerim'in indiriliş sürecini kısa ve öz olarak ele almaktadır.[47] *"Kur' an- ı Kerim Vahyi"* alt başlığında ise vahiy geldiğinde Hz. Peygamber'de zuhur eden halleri ele almış ve vahyin şekillerini anlatmıştır.[48] Üçüncü alt başlıkta "*Vahyin Yazılması ve Ezberlenmesi"* sürecini incelemiştir. Ateş daha sonra *"Kur'an-ı Kerim'in Toplanması"* alt başlığı altında Kur'an tarihiyle ilgili kısa bilgiler vermektedir. Bu başlık altında mushafın çoğaltılması amacına yönelik Hz. Osman'ın oluşturduğu heyet arasında yazı konusunda ortaya çıkan ihtilafları ele almıştır. Yine Ateş tefsirinin giriş kısmında İbn Mes'ud'un komisyon başkanlığına itirazını ele alarak bazı rivâyetler nakletmiştir.[49]

Ateş'in naklettiği rivâyetlerden en göze çarpanı İbn Mes'ud'un, Zeyd b. Sabit hakkında *"vallahi ben Müslüman olduğum sırada, henüz kâfir bir insanın belinde bulunan bir kimsenin yönetiminde yazılan Mushaf nüshalarından uzak durun"* dediği rivâyettir.

Ateş tefsirinde bu bilgilerden sonra âyet ve sureler hakkında bilgiler verirken bu hususta ki farklı görüşleri zikretmektedir. Müellif daha sonra kıraatler hususunda önemli bilgiler verirken noktalama, harekeleme; ta'şir ve tahziplerin konulması, sahabe dönemindeki okuyuş farklılıkları, yedi harf ve yedi kıraat konusunu irdelemektedir.[50]

Müellif tefsirinde peygamberler hakkında kısa bilgilere yer vermektedir. İslâm öncesi şeriatlar ve Araplar arasında uygulanagelen adetlerden İslâm'ın ana ilkelerine ters düşmeyenleri aldığını veya tadil etmek suretiyle toplumdaki işlevselliğine devam etmesine müsaade ettiğini zikretmektedir.[51] Ateş, Kur'an-ı Kerim'in ilahi bir vahiy olduğunun ispatı sadedinden kendinden öncekileri aktardığı gibi ilk defa kedisinin zikrettiği tabii, coğrafi, fiziki, biyolojik ve gaybi konulara dair verdiği bilgilerden bahsederek Kur'an-ı Kerim'in mucizeliğini ortaya koymakta ve bütün bunların yalnızca bir vahiyle söylenebileceğini ifade etmektedir.[52]

---

[47] Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"*, c. I, s. 5-6.
[48] Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri"*, c. I, s. 7.
[49] Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"*, c. I, s. 10 vd.
[50] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I, s. 24-45.
[51] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I, s. 48.
[52] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I, s. 110.

Ateş tefsiri yazmadaki amacını ise; *"bu eserimizle, İslâm'ı, zaman içinde dînî kitaplara sokulan ve Kur'an'ın Nûrunu gölgeleyen gecekondu düşüncelerden soyutlayarak günümüz insanına Kur'an'ı, Hz. Peygamber'in ve sahabelerinin anlayışıyla sunmak; uyanmakta olan İslâm gençliğine aydın bir mesaj vermek"* olarak zikretmekte, kendisinden önce yazılan tefsirlerin artık günümüz gençliğine hitap etmediğini beyan etmektedir.[53] Tefsire başlamadan önce Müslüman gençlere nasihatlerde bulunmaktadır.[54] Ateş tefsirine Fatiha ile başlamaktadır.

Süleyman Ateş'e ve Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri'ne yönelik tez kitap ve makale türü bazı çalışmalar yapılmış olup bunları isim olarak burada zikretmek istiyoruz.

Kitaplar

∗ Süleyman Ateş'e reddiye olarak Haydar Hatiboğlu tarafından kaleme alınan "*Süleyman Ateş Ateşle Oynuyor"* isimli eser, Mesaj Yayınları'ndan 1990 yılında çıkmış bir eserdir.

Makaleler

∗ Mustafa Hocaoğlu, "*Süleyman Ateş'in Tefsirinde Bütünlük Sorunu: Ehli Kitab'ın Cennet'e Girmesi ve Tevrât'ın Tahrifi Meseleleri*", Tek-dav İslâmi Araştırmalar Dergisi, 23. Cilt, 1. Sayı, 2012.

∗ Gökhan Atmaca, "*Süleyman Ateş'in Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserinde İsrâiliyat",* Ekev Akademi Dergisi, Sayı 51, 2012.

∗ Yavuz Köktaş, *"Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserde Hadis Olgusu ve Hadis Yorumları"*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt IV, Sayı: 1, 2004.

∗ Yavuz Köktaş, *"Yüce Kur'an'ın Tefsiri" Adlı Eserde Geçen Bazı Hadis Tenkitlerinin Değerlendirilmesi"* Diyanet İlmi Dergi, Cilt 40, Sayı 4, 2004.

∗ Ahmet Yazıcı, "*Süleyman Ateş'in Görüşleri Bağlamında Kur'an Kıssaları",* TEK-DAV İslâmi Araştırmalar Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, 2011.

∗ Gökhan Atmaca, "*Süleyman Ateş'in Bakara Sûresi 62. Âyeti Tefsiri Üzerine Bir Değerlendirme"*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XV. cilt, Sayı 28, Sayfa, 1-20, 2013.

[53] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I, s. 59.
[54] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I, s. 60.

∗ Muammer Erbaş, "*Süleyman Ateş ve W. Cantwell Smith'e Göre Ehli Kitab (Hıristiyanlar'ın) ve Müslümanların Kurtuluşu",* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt II, Sayı 40, Sayfa 33-68. 2014.

1.2.2. M. Sait Şimşek ve Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri

1951 yılında Mardin merkeze bağlı Kumlu köyünde doğdu. Köyde başladığı ilkokulu Ceylanpınar'da bitirdi. Mardin'de başladığı İmam-Hatip Lisesini Diyarbakır'da bitirdi. Ağabeyinden Arapça dersleri alan Şimşek, Yüksek İslâm Enstitüsünü Erzurum'un Tekman ilçesi vaizi iken tamamladı. Öğrenimini bitirdikten sonra Mardin merkez vaizliğine, iki yıllık bu görevinden sonra Gemlik İ.H.L Meslek Dersleri öğretmenliğine atandı. 1977 yılında Konya Yüksek İslâm Enstitüsü Arap Dili Araştırma Görevliliği imtihanını kazandı. *"el-Cahız ve Eserlerindeki Kur'an ve Tefsirine Ait Görüşleri"* isimli teziyle doktorasını tamamladı. 1987 yılında doçent, 1994 yılında da aynı bilim dalında profesör oldu. 1997-2001 yılları arasında aynı fakültede Tefsir ABD başkanlığı yaptı. Emekli olmakla birlikte misafir öğretim elemanı olarak Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ders vermeye devam etmektedir.

Müellif'in akademiye kazandırdığı ve en çok bilinen eserleri şunlardır;

∗ Günümüz Tefsir Problemleri

∗ Kur'an Kıssalarına Giriş

∗ Kur'an'ın Ana Konuları

∗ Yaratılış Olayı

∗ Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele

∗ Fatiha Sûresi ve Türkçe Namaz

∗ Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri isimli telif eserleri bulunmaktadır.[55]

Yine Müellifin;

∗ İslâm Düşünce Hayatı (E. H. Nedvî'den, 1977)

∗ Kur'ân İlimleri (Subhi es-Salih'ten, 1984)

∗ Batı Toplumunda Sınıflaşma ve Çağdaş İslâm Toplumuna Etkileri (M. el-

[55] Mehmet Sait Şimşek, "*Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri"*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012.

Behiy'den 1986)

* İbn Teymiyye Külliyatı (çev., ortak çalışma, 1988)
* Arapça-Türkçe Deyimler-Kalıp İfadeler-Atasözleri Sözlüğü (Tacettin Uzun ile, 1991)
* İmam Malik biyografi çalışması (1985)
* İbn Teymiyye biyografi (1986) biyografi çalışmaları bulunmaktadır.

M. Sait Şimşek'in hayatını anlatırken yaptığı çalışmaları okuyucu ve araştırmacıya aktarmak adına burada eserlerini ismen aktarmayı yeterli gördük. Bu eserlerden ana kaynak olarak aldığımız *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele* ve *Hayat Kaynağı Kur'an* eserleriyle başvuru kaynağı olarak aldığımız *Günümüz Tefsir Problemleri* isimli eseri dışındaki çalışmaları neshle irtibatları sebebiyle değil M. Sait Şimşek'e ait çalışma olmaları sebebiyle burada ismen zikredilmiştir.

Mehmet Sait Şimşek'in 2012 yılında yayımladığı *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* beş ciltten oluşmaktadır. İlk cildinde eserin amaç ve yöntemini belirten önsöz, daha sonra Fatiha sûresinden Nisa sûresine kadar, ikinci cildinde Maide sûresinden Hûd sûresine kadar; üçüncü cildinde Yusuf suresinden Şuarâ suresine kadar, dördüncü cildinde Neml sûresinden Muhammed sûresine kadar ve son cildinde ise Fetih sûresinden Nâs sûresine kadar olan sûrelerin mushaftaki sırasına göre tefsiri yer almaktadır. Bibliyografya ve kaynakların künyeleri her cildin sonunda yer almaktadır.

Şimşek *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* isimli eserinin önsözünde tefsirin yazıldığı dönemden önceki dönemlerde yazılmış olan tefsirlere müracaat ettiğini ancak bu eserlerin isimlerini çoğu zaman okuyucunun işini kolaylaştırmak adına zikretmediğini ifade etmektedir.

M. Sait Şimşek eserini yazarken herhangi bir ekol veya şahsın etkisinde kalmadan geçmişten getirdiği birikimlerini Kur'an âyetleriyle sınayarak eserini oluşturduğunu, günümüz insanının anlam dünyasına inebilmek için ise akademik tartışmalardan ve sözü uzatmaktan kaçındığını söylemektedir.

Tefsirde sure girişleri genellikle sûrenin nerede indiğinin belirtilmesiyle başlamaktadır. Daha sonra sûrenin isminin ne anlama geldiği ve verilen ismin verilme sebebi zikredilir. Sûrenin içerdiği temel konular genel hatlarıyla verilir.

Sûrenin tefsiri bittiğinde sûrenin içeriği özetlenmektedir. Ayrıca sûrenin bir önceki sure ile olan münasebeti de zaman zaman zikredilmektedir. Yine bir sure içindeki âyet grupları arasında da ilişkiye dikkat çekilmektedir.

Müellif sûrenin tefsirine başlamadan önce genel bilgilerle birlikte sûrenin sebeb-i nüzûlünü ifade eden rivâyetlere yer vermektedir. Yer yer başlıklandırmalar yapan müellif, âyetle doğrudan ilişkili olmayan konuları dipnotta işleyerek âyeti bütüncül olarak ele almıştır. Şimşek eserinde âyetler hakkında zaman zaman sahabe, tabiûn ve sonraki döneme ait âlimlerin görüşlerini zikrederek en son kendi düşüncesini açıklamıştır.

"Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri" eserinde müellif, bazı âyetler hakkındaki düşüncelerini temellendirmek için Tevrat ve İncil'i de kaynak göstermiştir.[56] Ayrıca müellif eserinde kavram tahlilleri yapmış bunun yanında yer yer kelimelerin kökenine inerek dilsel bağlantılarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Mehmet Sait Şimşek'in tefsirinde; Klasik kaynaklardan, İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö.310/923) *Câmiu'l-Beyân*[57], Cessâs'ın (ö. 370/981) *Ahkamu'l Kur'an,*[58] İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim* ve Kurtubî'nin (ö.671/1273) *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kur'ân*[59]adlı eserleri, Modern döneme ait kaynaklardan ise Elmalılı M. Hamdi Yazır, Mevdudî, Süleyman Ateş, Muhammed Esed gibi isimlerin eserlerine atıflarda bulunmakla beraber Muhammed Abduh ve Reşid Rıza'nın *Tefsîru'l-Menâr*'ı ile Seyyid Kutub'un *Fî Zilâli'l-Kur'ân*'ından alıntılar eserde önemli bir yer tutmaktadır.[60]

Şimşek'in tefsiri üzerine yapılmış tez, makale türü bazı çalışmaları burada ismen zikredeceğiz;

Tezler

∗ Mahmut Baldız, "Mehmet Sait Şimşek'in 'Hayat Kaynağı Kur'ân' tefsirinde sebeb-i nüzûl ve nâsih-mensûh", Iğdır Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır, 2018.

Makaleler

[56] M. Sait Şimşek, "*Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri"*, c. 1, s. 469.
[57] M. Sait Şimşek, "*Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri"*, c. 1, s. 571.
[58] M. Sait Şimşek, "*Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri"*, c. 1, s. 341.
[59] M. Sait Şimşek, "*Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri"*, c. 1, s. 199.
[60] Mustafa Öztürk, "*Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı",* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012, s. 135 vd.

∗ Ali Karataş, Mehmet Said Şimşek'in "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" üzerine bir inceleme, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. 12, Say. 2.

∗ Gökhan Atmaca, M. Sait Şimşek'in Tefsirinde Kur'ân'ın Çağdaş Yorumları, Contemporary Interpretation of the Qur'anın M. Sait Simsek's Commentary, The Journal of Academic Social Science Studies, 2012, c. V, Sayı. 7, s. 103-116.

1.3. Neshin Tarihi, Tarifi, Kısımları, Şartları

1.3.1. Neshin Tarihi ve Tarifi

Hz. Peygamber'in vefatı sonrası İslâm tarihinin her döneminde tartışma konusu olmuş bir konudur nesh meselesi. Tam tarih belirlenemese de nesh tartışmalarının hicri birinci yüzyıldan itibaren âyetler arası ve âyet Sünnet bağlamındaki hüküm içeren meselelerin çözümünde bir tali yol olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Neshin ilk fıkıh ekollerinde görülmesi bu kanaati kuvvetlendirmektedir.[61] Çünkü nesh kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de Bakara sûresi 2/106 başta olmak üzere neshi çağrıştıran kelimeler diğer surelerin bazılarında ve hadislerde geçmekle birlikte mezhep imamları dönemine kadar bu terimin çerçevesinin belirlenmesine yönelik teorik tartışmalara rastlanmaması bunun kuvvetli delili durumundadır.[62] Kur'an-ı Kerim'de çelişkili gibi görünen bazı âyetlerin dönemin zihinsel olgunluğu ve ilimde gelinen nokta itibariyle uzlaştırılamaması sonucunda nesh anlayışının can simidi olarak ortaya atıldığı kuvvetli bir ihtimaldir.[63] Gerçek şu ki nesh konusundaki tartışma dün olduğu gibi bugün de var ve yarında var olmaya devam edecektir.

Savunanı kadar olmasa da karşı çıkanı da olmuştur nesh konusunun. Öyle ki neshin varlığını savunan âlimler çoğunluk konumundadır. Nesh mutezili âlim Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî'ye (ö. 322/934) kadar üzerinde tartışma olmayan bir konu iken, İsfehani'nin itirazıyla birlikte tartışma konusu halini almıştır.[64] Kur'an-ı Kerim'de kavramsal bir tabir olarak neshin geçiyor olması ilk dönem İslâm âlimlerinin zahiri mana ile bakmalarından mülhem daha sonra gelen ve hüküm bakımından aynı içeriğe sahip olup önceki âyete göre ümmet için daha hayırlı olduğu düşünülen âyetin hükmü ile mevcut âyetin hükmünün nesh edilmesi şeklinde

[61] Muhsin Demirci, "*Tefsir Usulü"*, İFAV Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2010, s. 242.
[62] Abdurrahman Çetin, *"Nesh"* a.g.m., s. 579-581.
[63] Ahmad Hasan, "*Nesh Teorisi I",* çev: Mehmet Paçacı, İslâmî Araştırmalar, 1987, c. I, Say. 3, s. 107.
[64] Abdurrahman Çetin, *"Nesh"* a.g.m., s. 579-581.

anlaşılmıştır.[65] Anlaşılan o ki âyetlerin siyak sibak ilişkileri de zahir manaya bakılması münasebetiyle çok önemsenmemiştir. Diğer bir taraftan ilahi olan sistemin beşerileşmesi sebebiyle tekrardan tamir ve tadil maksadıyla eski olanı *yenileme* ve yeni şeriatların gönderilmesi bağlamında da nesh tartışmaya açılmıştır.[66]

Hicri ilk asırda başlayan nesh tartışması klasik dönem temsilcilerinden Fahreddin Râzî (ö.606/1210), es-Sübkî (ö. 756/1355),Şevkânî (ö.1250/1834) gibi âlimler neshin varlığı hakkında bir icmâdan bahsederken[67], mutezile âlimi İsfehânî'nin görüşlerini esas alan klasik dönem âlimlerinden eş-Şehristani (ö.548/1153) başta olmak modern dönem âlimlerinden Muhammed Abduh, Seyyit Ahmet Han, Ömer Rıza Doğrul, Süleyman Ateş ve Mehmet Sait Şimşek gibi isimler ise klasik dönemin aksine bir icmanın olmadığını neshi savunanların nesh edilen âyetlerin sayısı hakkında ihtilafa düştüklerini iddia etmektedirler.[68]

Klasik dönemde başlayan bu tartışma günümüzde de halen tazeliğini korumakta ve ilmi toplantıların gündemini oluşturmaktadır.

Sözlük anlamı olarak *nesh*; *izale etmek, tebdil, ortadan kaldırmak, ilga etmek, yok etmek, yazmak ve bir şeyi bir yerden başka bir yere istinsah etmek anlamlarına gelmektedir.*[69] Terim olarak ise, *"şer-i bir hükmü, başka şer-i bir delille kaldırmak yahut mukaddem tarihli bir nassın hükmünü muahhar tarihli bir nas ile değiştirmektir"*[70]. Modern dönemde neshe farklı tanımlar da yapılmıştır ki bunlardan biri, "*İlahi dînîn, insanların müdahaleleri neticesinde ilahilik vasfının kaybolup beşerî bir sisteme dönüşmesi halinde ilahi bir müdahale ile yeniden ilahi bir sistem haline getirilmesidir"*[71]şeklindeki tanımdır. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere her bir şeriat, kendinden önceki şeriatın insan eli, dili, zihni değmiş kısımlarını tekrardan ilah formata sokmak için gönderilmiştir. Bunun en son örneği Kur'an-ı Kerim'dir.

---

[65] Ahmad Hassan, *"Nesh Teorisi"*, s. 107

[66] Bedreddin Çetiner, *"Kur'an'da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım",* Tartışmalı İlmi Toplantılar Serisi, 14-15 Ekim, İstanbul 2000, s. 385-394.

[67] Ebu Bekir Sifil, "*Kur'an'da Nesh Meselesi"*, Beyan Dergisi, Mart 1999.

[68] Muhsin Demirci, "*Tefsir Usulü"*, s. 243.; Ömer Dinç, *"Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin, Tarihi Süreci Üzerine Bir Tahlil Denemesi"*, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Kitabı, 15-18 Mayıs 2014, Sakarya, Basım İstanbul 2014, s. 203-219.

[69] er-Râğıb el- İsfahânî, "*el Müfredat",* s. 490,; ez-Zemahşeri, "*Esasu'l-Belâğe"*, Kahire 1960, s. 952.

[70] Detaylı bilgi için bkz., Seyyid Şerif el-Cürcani, "*Ta'rîfât,* s. 163.; Suyuti, "*el-İtkan",* c. II, s. 53.; Ahmad Hasan, "*Nesh Teorisi".*, çev: Mehmet Paçacı, İslâmî Araştırmalar, 1987, c. I, Say. 3, s. 105.

[71] Bedreddin Çetiner, *"Kur'an'da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım"*, Tartışmalı İlmi Toplantılar Serisi, 14-15 Ekim, İstanbul 2000, s. 386.

1.3.2. Neshin Kısımları

Neshin kısımları neshi kabul edenlerin neshe konu ettiği âyetler açısından üçtür.

1.3.2.1. Metni Mensûh Hükmü Baki Naslar

Hakkında en çok ihtilafın olduğu kısım metni Mensûh hükmü baki olan naslar kısmıdır. Çünkü bu kısma örnek olarak nesh savunucuları tarafından getirilen delil "*recm âyeti"* olarak nitelenen" الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما ألبتة نكالا من الله والله عزيز حكيم"metnidir.[72] Çok farklı rivâyetleri zikredilen metin hakkında Buhari'nin Sahihi başta olmak üzere pek çok hadis kitabından hareketle en çok zikredilen rivâyet İbn. Abbâs'tan nakledilen "*Hz. Ömer'i hutbe verirken dinledim. Şöyle demişti: "Allah Teâla Muhammed'i hak peygamber olarak gönderdi ve O'na Kitab'ı indirdi. Bu indirilenler arasında recm âyeti de vardı. Biz bu âyeti okuduk ve ezberledik. Ayrıca, Resûlullah (a.s) zinâ yapana recm cezasını tatbik etti, ondan sonra da biz tatbik ettik. Ben şu endişeyi taşıyorum: Aradan uzun zaman geçince, bazıları çıkıp: 'Biz Kitabullah'da recm cezasını görmüyoruz' (deyip inkâra sapabilecek ve) Allah'ın kitabında indirdiği bir farzı terkederek dalâlete düşebilecektir. Bilesiniz; recm, kadın ve erkekten muhsan olanların zinâları, -delil veya hamilelik veya itiraf yoluyla- sübut bulduğu takdirde, onlara tatbik edilmesi gereken Kur'an-ı Kerim'de mevcut bir haktır. Allah'a kasemle söylüyorum, eğer insanlar: 'Ömer Allah Teâla'nın kitabına ilâvede bulundu' demeyecek olsalar, recmâyetini Kur'an'a yazardım"* şeklindeki rivâyettir. Bu rivâyetten ve elimizde farklı versiyonları bulunan "*Recm Âyeti*" olarak nitelenen metinden hareketle neshin varlığına hükmedilmiştir.[73]

1.3.2.2. Metni Baki Hükmü Mensûh Naslar

Kur'an-ı Kerim'de kaç tane âyetin Mensûh olduğuna dair bir ittifak

---

[72] Recm Ayeti olarak rivayet edilen metnin kaynaklarda 6 farklı varyantı geçmektedir. Bunlar;
الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما البتة
إذا زنى الشيخ والشيخة فارجموهما البتة نكالاً من الله والله عزيزحكيم
الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما البتة نكالاً من الله والله عليم حكيم
الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما البتة نكالاً من الله واللهعزيز حكيم
الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما البتة نكالاً من الله ورسوله
الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما البتة بما قضيا من اللذة

[73] Geniş bilgi için bkz.; Celaleddin es-Suyuti, "*el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an*", Daru'l Hadis, c. II, Mısır 2006, s. 53.; Muhsin Demirci, "*Tefsir Usulü"*, s. 250.; Buhârî, Hudud, 30, 31, Mezâlim 19, Menâkibu'l-Ensar, 46, Megâzi, 21, İ'tisâm, 16; Müslim, Hudud, 15; Muvatta, Hudud, 8, 10; Tirmizî, Hudud, 7; Ebu Dâvud, Hudud, 23.; Muhsin Demirci, *"Nesih Bağlamında Recim Ayeti Sorunu*", M.Ü.İ.F. Dergisi, Say. 18, İstanbul 2000, s. 101-119.

bulunmamaktadır. Bu sebepledir ki neshe konu âyetleri 5'e[74] düşüren olduğu gibi 247'ye[75] çıkaran da vardır.

Konu ile ilişkili olarak ele alınan âyetlere örnek vermeden şunu ifade etmek gerekir ki İslâm dînînde bir metod olarak var olduğu bilinen tedriciliğe işaret eden Kur'an-ı Kerim'deki âyetler neshe konu edilmiştir. Oysa bu âyetler arsında bir nâsih mensûh ilişkisinden değil içinde bulunulan sosyolojik ve psikolojik durumların gözetilerek bir hükmün uygulanmasından bahsedilebilir.[76]

Metni baki hükmü mensûh âyetler bağlamında zikredilen " يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِّ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِّ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا اَلْفاً مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ / *Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi buluNûrsa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi buluNûrsa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir"*[77] âyeti ve " اَلْئٰنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفاًّ فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِّ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللهِّ وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ / *Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir"*[78]âyetidir. Aralarında tenakuz varsayıldığından hareketle alimler[79] bu iki âyetin arasını neshle bulma yoluna gitmişlerdir. Bu görüşü reddeden ve neshin varlığını kabul etmeyenler ise burada bir tenakuzdan değil sosyolojik bir durumdan bahsedilebilir demişlerdir[80]. Neshi kabul etmeyenlere göre ilk âyetlerde Müslümanlar kemiyet bakımından az iken keyfiyet yönüyle düşmanlarına galebe çalmışlardır. Özellikle Uhud Savaşı sonrası kemiyet artsa da keyfiyette bir eksilmenin söz konusu edilebileceği dolayısıyla Müslümanlar yine aynı keyfiyete yani sabır ve ihlas seviyesine ulaştıklarında birinci âyetin hükmünün geçerli olacağını beyan etmişlerdir. Bu âyetler arasında nesh olmadığını savunan âlimler birinci âyette zikredilen duruma karşılık gelen kişiliksel olgunluğa erişip muhafaza etmedikleri sürece ikinci âyetin hükmünün geçerli olacağını

[74] Şah Veliyyullahed-Dıhlevî neshe konu ayetleri 5'e kadar indirmiştir.; Bkz.; ed-Dıhlevî, "*el-Fevzü'l Kebir"*, Karaçi 1960, s. 96.
[75] M. Sait Şimşek, *"Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele"*, Kitap Dünyası, Baskı 6, Konya, 2016, s. 126.
[76] Muhsin Demirci, a.g.e., s. 256.
[77] Enfal 8/65.
[78] Enfal 8/66.
[79] İbn Kesir, "*Tefsiru'lKur'ani'l Azim",* c. II, Beyrut, 1986, s. 324-325.
[80] Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri",* s. 532.

zikretmişlerdir.[81]

1.3.2.3. Hem Hükmü Hem de Tilaveti Mensûh Naslar[82]

Bu hususla alakalı delil gösterilen en önemli rivâyet Hz. Aişe'den nakledilen emzirme ile alakalı rivâyettir. Zikredilen rivâyet başta Buhari olmak üzere diğer hadis kaynaklarında[83] da *"süt kardeşliğine delalet eden ve bunların evliliğine engel teşkil eden on emzirmenin beş emzirmeyle nesh edilmesi*[84]*"* konulu rivâyettir.[85]

1.3.3. Neshin Şartları

Neshin bir nas için söz konusu olabilmesi için belli şartların oluşması gerektiği neshi savunan âlimler tarafından tespit edilmiş ve bu şartlar tefsir usulü kaynaklarında zikredilmiştir. Neshin varlığına dair önemli tespitler olan bu şartları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Nâsih ve Mensûh ilişkisi bulunan naslar arasında uzlaştırma imkânı bulunmayan bir çelişkinin söz konusu olması[86].

b) Nassın şer'i bir hüküm taşıması ve ebediyet manası taşımaması[87].

c) Mensûh nassın önce nâsihin ise sonra indirilmiş olması dolayısıyla iki nas arasında bir zaman farkının bulunması[88].

d) Neshe konu olan hükmün iyilik kötülük özelliği taşıyan bir hüküm olmaması gerekir[89].

e) Neshe konu olan naslardan nâsih konumunda olan mensûh konumunda olan nasdan içerik bakımından ya üstün olmalı ya da ona eşit olmalı[90]

f) Bir nas hakkında neshin varlığından söz edebilmek için Hz. Peygamber'in veya sahabenin *"bu âyet şu âyeti neshetti"* şeklinde açık bir beyanlarının olmasıdır.[91]

---

[81] Fahreddin Razi, "*Mefatihu'l Ğayb"*, c. 15, s. 194-195
[82] Celaleddin es-Suyuti, *a.g.e.,* s. 53.; Muhsin Demirci, "*Tefsir Usulü"*, s. 249.
[83] Buhari, *Rikak* 10; Müslim, *Zekât* 116-119.
[84] Abdurrahman Çetin, DİA, *a.g.m.*, s. 580.
[85] Geniş bilgi için bkz., Muhsin Demirci, "*Tefsir Usulü"*, s. 242, vd.
[86] İbnu'l Cevzî, *"Nevâsihu'l Kur'ân*", Beyrut 1985, s. 23.
[87] İbnu'l Cevzî, *a.g.e*., s. 23-24; Remzi Kaya, *"Nesh Terimi ve Muhtevası",* İlmi Araştırmalar Dergisi, Say. 5, s. 96.
[88] İbnu'l Cevzî, *a.g.e*., s. 23-24.
[89] Muhammed Ebu Zehra, "*Usûlü'l Fıkıh"*, İstanbul, s. 164.
[90] İbnu'l Cevzî, *a.g.e*., s. 24.
[91] Celaleddin es-Suyuti, *a.g.e.*, s. 64.; M. Zeki Duman, *"Kur'an-ı Kerim'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri"*, Bilimname: Düşünce Platformu, 2009/2, c. VII, say. XVII, s. 23.

1.3.3.1. Neshi Kabul Edenlerin Delilleri

Vakıa şudur ki İslâm âlimlerinin çoğunluğu Kur'an-ı Kerim'de neshin varlığını kabul etmişlerdir. Bununla birlikte bu kabullerine şöyle deliller getirmişlerdir:

a) Neshi kabul edenlere göre Kur'an-ı Kerim'de mevcut olan şu üç âyet neshin varlığına delildir; bu âyetlerin başında şüphe yok ki " مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَاۗ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ / *Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"* âyeti gelir[92]. Kur'an-ı Kerim'de neshin varlığına delil olmaya konu diğer âyet " يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاۤءُ وَيُثْبِتُۚ وَعِنْدَهٗٓ اُمُّ الْكِتٰبِ / *Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır."*[93] Âyetidir. Neshin varlığına delil olarak getirilen üçüncü âyet ise "وَاِذَا بَدَّلْنَآ اٰيَةً مَّكَانَ اٰيَةٍۙ وَّاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوْٓا اِنَّمَآ اَنْتَ مُفْتَرٍۗ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ / *Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler."*[94]

b) Neshin Kur'an-ı Kerim'deki mevcudiyetinin icma ile sabit olduğudur.

c) Sahabeden ve tabiinden gelen rivâyetler, haberler de neshin Kur'an-ı Kerim'de varlığına delil olarak ortaya konulmuştur.

d) Son olarak ortaya koydukları akli delilleri de neshin Kur'an-ı Kerim'de var olduğuna delil olarak göstermişlerdir ki bu delilleri; nâsih ve mensûh konumunda olan iki âyet arasında neshten başka giderilmeye imkân vermeyecek kadar bir çelişki var ise bu durumda aklen bu iki âyet arasında bir nasih mensûh ilişkisinden bahsetmek zaruridir derler.[95]

1.3.3.2. Neshi Reddedenlerin Delilleri

Yukarda Kur'an-ı Kerim'de neshin mevcudiyetini kabul edenlerin delillerini bir vakıa olarak getirmiştik. Şimdi de neshin Kur'an-ı Kerim'de bulunmadığını iddia edenlerin delillerini zikredeceğiz. Neshi reddedenler şu delilleri ortaya koymak suretiyle görüşlerini beyan etmişlerdir;

---

[92] Bakara 2/106.
[93] Ra'd 13/39.
[94] Nahl 16/101.
[95] Konu ile alakalı detaylı bilgi için bkz. M. Sait Şimşek, *"Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*. 88-89.; M. Zeki Duman, "*Kur'an-ı Kerim'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri"*, Bilimname, Düşünce Platformu, 2009/2, c. VII, say. XVII, s. 23.

a) Neshin mevcudiyetini iddia edenlerin ortaya koyduğu delillerden olan Bakara 2/106, Rad, 13/39, Nahl, 16/101 âyetleri iddia edildiği gibi Kur'an-ı Kerim'in kendi sistematiği içerisinde bir neshten değil, kendinden önceki kitapların neshini konu edînîr. Bu âyetler açık bir şekilde neshin varlığına delalet etmezler.[96]

b) İddia edildiği gibi her ne kadar mevcutta sahabeden ve tabiinden gelen haberler, rivâyetler olsa da üzerinde ittifak edilmiş bir hadis bulunmamaktadır.[97]

c) Kur'an-ı Kerim'de neshin varlığını iddia edip bunun da icma ile sabit olduğunu iddia edenler arasında dahi neshedilen âyetler konusunda bir icmanın bulunmaması bu konuda bir icmanın da bulunmadığını ortaya koymaktadır.[98]

d) Nasih ile mensûh arasındaki nüzul bakımından öncelik ve sonralık olması gerekir ki nâsihin mensûhtan sonra gelmesi zarurettir. Oysa neshin varlığını iddia edenlerin elinde bu öncelik ve sonralığa dair kesin bir rivâyet de bulunmamaktadır.[99]

e) Tarih boyu tartışılagelmiş olan nesh konusu itikadi bir konu olmadığı aksine bunun tefsir usulü açısından bir sistemsel bir problematik oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Bu sebeple İslâm âlimleri neshin kavramsal olarak reddînîn kişiyi dinden çıkarmayacağını zikretmişlerdir.[100]

1.4. Cumhuriyet Dönemi Tefsir Çalışmalarında Nesh Meselesine Yaklaşımlar

Tevhid-i Tedrisat Kanunu uyarınca medreselerin kapatılması, arkasından dînî alanda çalışmaların sekteye uğratılması ve din adına hareket alanlarının kısıtlanması bu alanda çalışmalar yaptıracak ve yönetecek akademik bir kurumun bulunmaması gibi sebeplerden Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarına dair bir kaynak problemini de beraberinde getirmiştir. Yukarda da zikrettiğimiz gibi dînî çalışmaların önündeki engellere rağmen 1938 öncesi ilk yıllarda maksatlı[101] da olsa çeşitli tefsir çalışmaları bulunmasına karşın 1938 sonrası, 1951'li yıllara kadar dînî alandaki çalışmalar tamamen akamete uğramıştır. Sağlıklı bir akademik çalışma yapacak kurumun 1960'lı yıllar sonrasına sarkması, her on yılda bir dînî alana vurulan

[96] M. Sait Şimşek, *"Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele",* s. 96.
[97] M. Sait Şimşek, *"Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele",* s. 97-98.
[98] Detaylı bilgi için bkz. Muhsin Demirci, "*Tefsir Usulü",* s. 245-246.
[99] Muhsin Demirci, "*Tefsir Usulü",* s. 246.
[100] İsmail Cerrahoğlu, "*Tefsir Usulü",* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 1993, s. 125.
[101] Daha önce Türkçe İbadet hususunda değinmiştik oradan bakılabilir.

darbeler, teoride ortaya konan argümanlar ile pratikte yaşanan hayat arasındaki bağın keskin bir şekilde kopuk olması ve ortaya konabilecek bir eserin lâiklik bağlamında hukuki yaptırıma konu olması ihtimali gibi etkenler bu alanda yapılan çalışmaların cılız kalmasına sebep olmuştur[102].

Cumhuriyet Dönemi'nde nesh özelinde akademik olarak ele alınabilecek çalışmalar ise daha da yenidir. Her ne kadar Osmanlı bakiyesi bir müderris olsa da tefsirini yazdığı dönemin sosyo-psikolojik ortamını göz önünde bulundurarak Elmalılı Hamdi Yazır'ın nesh konusundaki görüşüyle konuya başlamanın daha sağlıklı olacağını düşündük.

Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde neshin varlığına delil olarak getirilen âyeti[103] umum-husus bağlamında değerlendirmek suretiyle Kur'an-ı Kerim'de nesh vardır der. Bunu temellendirirken nesh yoktur demek *"âyetin zahir manasını inkâr demektir*" der ki bu da Elmalılı'ya göre neshin îtikadî bir konu olduğunu gösterir. Bu yaklaşım neshin inkârının küfrü gerektirdiği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır[104]. Elmalılı'ya göre neshin varlığını kabul etmek Allah'ın sıfatlarında bir eksikliğe değil tam aksine kemaline işarettir. Diğer bir taraftan Elmalılı'nın neshi bir yenilenme bir değişim ve hikmet olarak gördüğü söylenebilir. Günlük hayattaki değişimleri örnek vermesi de neshi inkâr edenlere bir cevabı olarak anlaşılmıştır[105].

Cumhuriyet Dönemi akademisyenlerinden Talat Koçyiğit'in nesh konusunda görüşüne gelince; ona göre nesh vardır. Hatta bu nesh cumhuriyet öncesi veya sonrası bazı âlimler tarafından dile getirildiği şekliyle geçmiş şeriatların neshi şeklinde olduğu gibi İslâm şeriatı içinde de nesh mevcuttur. Koçyiğit'e göre Bakara 2/106. âyette geçmiş şeriatların Kur'an-ı Kerim'le neshi değil bizatihi İslâm şeriatı içindeki neshten bahsedilmektedir. Çünkü o'na göre her millet kendisinden önce gelen millete göre aklî muvazene bakımından üst konumda olduğundan sonraki şeriatın kendisinden önce gelen şeriatı neshi mümkündür. Öyle ki ilahi emirler toplumları eğitmek ve onları içine düştükleri batıl yoldan hak yola hidâyet etmek maksadıyla gelmiştir. Zira önceki bir şeriatın emirleriyle kendisinden sonra gelen ve aklî muvazene bakımdan daha üst konumda olan bir milletin eğitilmesi Şâri'in tercih

[102] Mustafa Öztürk, "*Cumhuriyet Dönemi Telif Eserler",* TALİD., c. 10, Say. 19-20, İstanbul, 2012, s. 54.
[103] Bakara, 2/106.
[104] Elmalılı Hamdi Yazır, *"Hak Dini Kur'ân Dili",* (sad. Sıtkı Gülle), Huzur Yayınevi, c. I, İstanbul 2005, s. 452-453.
[105] Elmalılı, "*Hak Dini Kur'ân Dili",* c. I, 453-454.

ettiği bir yol değildir. Bununla birlikte cahiliye toplumundan İslâm'a geçişte Müslüman olanların geçmişten getirdikleri alışkanlıkları İslâm'la birlikte tek bir emirle ortadan kaldırmanın zorluğu sebebiyle tedric metodu takip edilmiş, içki âyetlerinde olduğu gibi önce şüphe, sonra sorgulatma ve sonra hakikatin izhar edilip kesin yasaklama şeklinde âyetler silsilesiyle hükümler ortaya konmuştur. İçkinin haram olduğunu kesin olarak ifade eden âyetten önce gelen âyetler son âyetle nesh edilmiştir. Koçyiğit'in bu düşüncesinde neshi beyan manasında almasının da etkisi vardır. O'nun zikrettiği bu hususlar ışığında âyetlere bakıldığında öne sürdüğü deliller göstermektedir ki İslâm şeriatı içinde de nesh vardır.[106]

Son dönem akademisyenlerinden Bedrettin Çetiner'in başka bir boyut getirme çabasıyla ele aldığı nesh konusunu açıklarken temelde vardığı nokta, Cumhuriyet öncesi kadim ulemanın neshin varlığına dair ortaya koydukları esasları destekler niteliktedir. Şöyle ki; Çetiner'e göre Hz. Âdem'den günümüze insanlık sahnesine çıkmış her insan zihni, kemâliyet ve insanlık vasfı bakımından aynı düzlemde olup, bir tekâmülden veya geri kalmışlıktan bahsedilemez, dolayısıyla bir önceki şeriatın bir sonraki tekâmül etmiş insanı eğitmede geçerliliğini kaybetme gibi bir durumu söz konusu olamaz. Çünkü ibadetler ve ahlaki alana dair önceki şeriatlarda ve peygamberlerin hayatlarında var olan her şey sonraki peygamber ve onun şeriatında varlığını muhafaza etmiştir. Allah, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (s.a.s)'e kadar ki süreçte gönderdiği şeriatları İslâm olarak isimlendirmiş ve bir isim bütünlüğü içinde göndermiştir. Çetiner'in savına göre İslâm zinciri içerisinde yer alan dinlerden birinin diğerini nesh etmesi şöyle dursun birbirlerini tamamlayan ve birbirlerini destekleyen bir bütündür. Böylece Çetiner'e göre sonraki şeriatların kendilerinden öncekini ve hususan İslâm'ın kendinden önceki şeriatları nesh ettiği düşüncesi hatalı bir düşüncedir. Bu bağlamda Çetiner neshi bir ortadan kaldırma, izale etme olarak değil bir "*nakletme"* olarak ele alıyor.

Levh-i mahfuzdan dünya semasına indirilen İslâm şeriatının zamanı gelen peygamberin dilinden muhatap olduğu insanlara aktarılmasıdır. Diğer bir taraftan Çetiner neshi, ilahi olanın yerine, insanların ilahi olanı tahrif edip kendi nefislerine uygun bir yönetim modelini ikame etmelerinden dolayı Allah'ın yeni bir peygamber (sırası gelen peygamberi) göndermek suretiyle bu muharref olanı nesh edip tekrardan

[106] Talat Koçyiğit, "*Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi*" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [AÜİFD], XI. cilt, Ankara, 1963, s. 93 vd.

ilahi olanı ikame etmesidir[107].

Çetiner'in beyanından anladığımız şeriatlar arası bir neshin mümkün olmadığı gibi, Kur'an içi nesh de mümkün değildir. Bedreddin Çetiner'in İsrailoğulları'na zulümleri sebebiyle haram kılınan yiyeceklerin, Hz. İsa (a.s) tarafından kaldırılmasını teşrii bir düzenleme olarak ele alması konuya ne kadar değişik yaklaştığını ortaya koymaktadır. Kaldırılan ceza zulmün ortadan kalkması sebebiyle olsa bile sonuçta bir hükmün iptali söz konusudur. Dolayısıyla Çetiner her ne kadar geçmiş şeriatların birbirini nesh etmediğini söylese de getirdiği delil bile kendisini zora sokacak türdendir.

Kur'an Yolu tefsirinin müelliflerinin[108] ortak düşüncesi neshin aklen mümkün olup önceki şeriatlarda ise fiilen gerçekleştiğidir. Hz. Muhammed'in (s.a.s) şeriatında neshin ise iki farklı hükme müstenid olan iki âyetten (kesin bir hüküm koyma durumu hariç) sonra gelen ile birlikte önceki âyette bir iptal veya izaleden bahsetmektense bu iki âyetin içeriği bakımından hangisinin hükmüne uygun şartlar söz konusu ise o âyetin hükmünün uygulanması gerekir düşüncesindedirler. Bu savları ile kısmi zamanlı bir neshten söz etmektedirler.[109]

Mehmet Sait Şimşek ise Kur'an-ı Kerim'de kendi bağlamı içinde bir neshin söz konusu olmadığını savunuyor. Neshe delil olarak getirilen âyetlerin Kur'an-ı Kerim'in kendi içindeki bir neshe değil siyak sibak bağlamında incelendiğinde geçmiş şeriatların neshine delil olduğunu savunuyor. Ona göre hadislerden getirilen deliller neshin varlığına değil olmadığına delildir. Şimşek'e göre Kur'an-ı Kerim'de bir çelişki söz konusu olmadığından neshten de bahsedilemez[110].

Süleyman Ateş ise nesh konusunda biraz daha farklı bir iddia ortaya koyarak Bakara 2/106. âyet ve diğer neshin varlığını çağrıştıran âyetlerdeki neshten kastın Hz. Peygamber'e unutturulmuş ve Kur'an-ı Kerim'e kasıt olmaksızın yazılmamış olan âyetler olduğu görüşündedir. Bu sebeple Ateş'e göre Kur'an-ı Kerim'de var olan her âyetin hükmü vardır. Hz. Peygamber'in hiçbir âyet hakkında *"bu âyet mensûhtur"* demediğini bu sebeple Sünnet'ten de neshe delil

---

[107] Bedrettin Çetiner, "*Kur'an'da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım"*, s. 385-394.
[108] Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş.
[109] Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *"Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri"*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007. c. I, s. 179.
[110] M. Sait Şimşek, "*Kur'an'da Nesh Meselesi"*, Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986, Konya, s. 235-247

getirilemeyeceğini savunmuştur. Zira ona göre Kur'an-ı Kerim'de neshin varlığına dair tek hüküm sahibi Hz. Peygamberdir ama onun da bu hususta bir hadisi söz konusu değildir.[111]

Talip Özdeş ise nesh konusunu olay-olgu bağlamında ele almaktadır. Neshe konu edilen âyetlerde ve hadislerde sarih olarak bu hususta bir hüküm olmadığını lakin tebdile veya unutturmaya bir işaretin olması ihtimalini dile getirmiştir.[112] Kur'an-ı Kerim'in önceki şeriatları nesh etmesi de Özdeş'e göre doğru bir sav değildir. Özdeş Sünnet'in Kur'an-ı Kerim âyetlerini neshe gelince beşerî hiçbir yorumun Kur'an naslarıyla aynı konumda olamayacağını ve âyetleri nesh edemeyeceğini savunmaktadır. Ona göre izafi olan mutlak olanı nesh edemez. Metin ve hüküm yönünden neshe konu edilen âyetlere dair rivâyetlerin de metin ve senet yönünden güvenilir olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla Özdeş'e göre sarih olarak neshi kabul edenlerin iddia ettiği şekilde bir nesh söz konusu değildir. Öyle ki klasik nesh teorisi direk vahye dayanmak yerine sübjektif görüş ve içtihatları kendisine referans almıştır.[113] Talip Özdeş, nesh konusunu ele alırken, problemin kaynağını tespit sadedinde Hz. Peygamber döneminden modern döneme neshin tarihsel süreçte anlam daralmasına maruz kaldığını iddia etmektedir. Bununla birlikte neshe dair temel sorunun Kur'an ve Sünnet çerçevesinde anlaşılmasından çok her bir fırka ve meslek sahibinin kendi zihni altyapısıyla parçacı ve lafızcı bir yaklaşımla meseleyi ele alması, olgulardan ve dinamik olaylardan hareketle değil bunun yerine lafızlardan hareket ettiğini, sosyal değişim olayının Kur'an ve Sünnet lafızlarından bağımsız olarak ele alınıp bunun yanında lafızların karşı karşıya getirilerek hayattan kopuk bir şekilde anlaşılmaya çalışılmasından kaynaklandığını savunmaktadır. Özdeş'e göre neshe konu âyetler sosyal değişim olgusu çerçevesinden değerlendirilmelidir. Sosyal değişimin, âyetlerin aslî ve sürekli manasından öte farklı toplumlar ve medeniyetlere farklı hükümler içereceği gibi tarihin değişmesiyle değişen toplumlara farklı muhtevalar kazanarak seslenmesi olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Özdeş'e göre vahyin kaynağının ve özünün kaybedilmesi veya devre dışı bırakılması ya da unutturulması durumunda Allah'ın yeni bir vahiyle duruma müdahale etmesi suretiyle neshin devreye girdiğini ve vahyî geleneğin farklı toplumlara göre

[111] Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Nesh Meselesi"*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, Ocak 1996, s. 15.
[112]Talip Özdeş, "*Kur'an ve Nesh Problemi: Allah'ın Kitabında Çelişki Var mı?",* Fecir Yayınları, Baskı 2, Ankara, Şubat 2018, s. 15.
[113]Talip Özdeş, *a.g.e,* s. 177-178.

yenilenerek devam ettiğini savunmaktadır.[114]

Özdeş'in ortaya koyduğu neshe dair beyandan anladığımız Kur'an'da klasik nesh anlayışına delil olarak getirilen âyetlerin Kur'an içi neshten çok Kur'an'ın kendinden önceki şeriatları neshiyle alakalıdır. Özdeş'e göre neshe delil olarak sunulan âyetlerin birçoğu henüz ahkam âyetlerinin inmeye başlamadığı Mekke döneminde inen âyetlerdir. İslâm'ın ana yol olduğu düşünülürse bu yola dair insan elinin, düşüncesinin ve dilinin değerek tahrif olan kısımlarının sonraki peygamberler eliyle tekrar aslına rücu ettirilmek suretiyle benzerleriyle veya daha iyisiyle ikame edilmektedir.

Son dönem akademisyenlerinden Davut İltaş ise neshin sahabe döneminden itibaren var olan bir gerçeklik olduğunu, neshin sahabeden sonra ortaya çıktığını iddia edenlerin yanılgı içinde olduklarını söyler. Ona göre her ne kadar gelen rivâyetler tek tek incelendiğinde haber-i vâhid olsa da bir bütün olarak incelendiğinde nesh olgusunu ispat eder. Bunun yanında tâbiûn ve sonraki kuşağın herhangi bir tereddüde mahal bırakmaksızın neshi kabul etmeleri de bunun bir göstergesidir.[115] İltaş'a göre Sünnet'in Kur'an-ı Kerim'i neshi cumhurun iddia ettiği gibi değil, Şafi ve tabilerinin görüşüdür. Ona göre nesh konusunda sarih ve mütevatir delil olmadığı savı da yanlıştır ki bu konuda bir kısmında ihtilaf olmakla birlikte bir kısım delillerde ittifak vardır. Yukarda zikrettiğimiz Talip Özdeş tarafından Kur'an-ı Kerim'in önceki şeriatları nesh etmediği fikri de doğru değildir, bunun en bariz delili önceki şeriatlar ile bizim şeriatımız arasındaki farklardır.[116]

Davut İltaş'a göre neshi inkâr edenlerin temel hatası, neshi sadece tefsirin alanı olarak algılayıp, fıkıh ve fıkıh usulü alanından soyutlamak suretiyle neshin varlığını neshe dair âyetlerde geçen "âyet" kelimesine yanlış mana yükleme düşüncesine indirgemeleri olarak zikretmektedir. Bütün bunların ışığında Davut İltaş'a göre;

Rivâyetler ve kaynaklar incelendiğinde vahyin ilk muhataplarının neshi kabul ettiği, sonraki nesillerin, özellikle de fıkhi alandaki uygulaması da bu minvalde gerçekleşmiştir. Bu durum sonraki nesillere uygulamalı olarak aktarılmıştır. Bu

[114]Talip ÖZDEŞ, "*Vahiy- Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım",* İslâmî Araştırmalar Dergisi, 14. Cilt, 1. sayı- Tefsir Yazıları Özel Sayısı, 2001, s. 40-48.
[115]Davut İltaş, "*Klasik Nesh Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler",* Ankara Okulu Yayınları, Ankara, Şubat, 2016, s. 374.
[116] Davut İltaş, *a.g.e.,* s. 375.

aktarımın gerçekleşme alanını fıkhi ekollerin bazı âyetler üzerinde ittifak düzeyinde görüş birliğine vamış olmalarıdır. Neshin varlığını inkâr edenlerin neshe konu âyetleri sadece tefsirin alanı gibi algılamak suretiyle asli alanı olan fıkıh bağlamından kopuk değerlendirmeleri ve filolojik tahliller üzerinden âyetlere yaklaşımları basite indirgemeleri yanlışa düşmelerinin en belirgin sebebidir.[117]

Netice olarak İltaş'ın açıklamaların anlıyoruz ki sahabe arasında neshe dair ittifak hali sonraki fıkhî mezhep kurucu ve müntesiplerinin görüşlerine, uygulamalarına da yansımıştır. Amelî olarak gerçekleşen bu aktarım teorik çerçeveyi de çizmiştir. Dolayısıyla teorideki bir takım temellendirme hataları neshin varlığını ortadan kaldırmaz. Neshi inkâr edenlerin ilk üç asırdaki neshi ittifak düzeyinde kabul eden alimlerin bu âyetleri filolojik olarak anlamadıkları veya anlayamadıkları gibi basite indirgemeleri, neshin olmaması hususunda ittifak edememeleri ve neden reddettiklerine ikna edici bir gerekçe getiremedikleri için problem çözüme kavuşma yerine daha da derinleşmiştir.

Ahmet Bayraktar ise neshi klasik ve modern dönem bağlamında ele almakla birlikte neshi ne klasik dönem anlayışı ile kabul ettiğini ne de modern dönem bazı tefsirciler gibi kökten reddettiğini, orta bir yol bulmanın arayışında olduğunu savunuyor. Bayraktar'a göre nesh sahabe döneminden modern döneme doğru olan kavramsallaşma ve bu kavramsallaşmaya yapılan yeni ilaveler sebebiyle süreç içinde anlam daralmasına uğramak suretiyle başlangıçtaki kapsam ve mana derinliğini kaybetmiş ve asıl ülküsünden uzaklaşmıştır. Bayraktar 19. yüzyılda oryantalistlerin nesh konusundaki klasik tespitlerinin sömürüyle birlikte bir saldırı aracı olarak kullanılmaya başlaması ve Müslümanların ilmî mahremine girilmesi sebebiyle Müslümanların nesh tasavvurunu değiştirerek bu çıkmazı açmayı düşündüklerini ancak bu tavrın önceleri savrulmaya sonra ise İslâm dünyasını geleneği aklın ışığında modern ile sentezlemeye sevk ettiğini iddia etmektedir.[118] Ona göre günümüz ilahiyat camiasındaki nesh konulu tartışmalar Batı kaynaklı bir tahrikin sonucu olarak, yarı ilmi ve yarı siyasi bir şekil almıştır.[119]

Klasik tefsir anlayışını savunan âlimlerin çelişki noktasının Kur'an'a göre kavramsallaştırma ve Kur'an-Sünnet arasındaki neshi bu kavram ışığında bir

[117] Davut İltaş, *a.g.e.*, s. 378-379.
[118] Ahmet Bayraktar, *"Nesih Kadim Bir Kur'an Problematiği",* Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara, Şubat 2018, s. 23.
[119] Ahmet Bayraktar, *a.g.e.*, s. 27.

değerlendirmeye tabi tutmalarından kaynaklandığını iddia etmektedir. Yine aynı şekilde neshi kökten inkarın gelecek kaygısı, kavramsallaştırma ve olgusal uzaklık kaynaklı olduğu kanaatindedir.[120]

Bütün bunların ışığında Bayraktar'a göre nesh tarihi süreçte geçirdiği başkalaşmalar anlaşılmadan, bu başkalaşımlardan bağımsız olarak anlaşılamaz. Bununla birlikte Gazali ile başlayan süreçte İslâmî ilimler ve fıkıh usulü bağlamında nesh yanlış anlaşılmanın gölgesinde bir gelişim süreci geçirmektedir.[121]

Diğer bir iddia sahibi Ali Galip Sezgin'de Kur'an-ı Kerim'de nesh söz konusu olmadığını, nâsih-mensûh iddiasının hicri 2. asırdan itibaren ortaya çıktığını iddia etmekte ve meshe dair rivâyetleri kabul etmemektedir.[122]

Cumhuriyet Dönemi akademyasında ortaya konan çalışmalarda nesh konusunda müelliflerin görüşlerini burada aktarmaya çalıştık. Şimdi nesh konusunda Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan müstakil kitap çalışmaları, tez ve makaleleri aktarmaya çalışacağız.

Nesh Konusunda Yapılan Çalışmalar

Bu başlık altında Cumhuriyet Döneminden ülkemizde yapılan nesh konulu telif eser, tez ve makaleleri kaynakça usulüne göre aktaracağız.

Te'lif Eserler

Cumhuriyet Dönemi'nde nesh konusunda yapılan müstakil çalışmalar:

- Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Nesh Meselesi"*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul Ocak 1996.
- M. Sait Şimşek, *"Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele",* Kitap Dünyası, Konya 2016.
- Davut İltaş, "*Klasik Nesh Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler",* Ankara Okulu Yayınları, Ankara Şubat, 2016.
- Talip Özdeş, "*Kur'an ve Nesh Problemi: Allah'ın Kitabında Çelişki Var mı?",* Fecir Yayınları, Ankara Şubat 2018.

[120]Ahmet Bayraktar, *a.g.e.*, s. 33-34.
[121]Ahmet Bayraktar, *a.g.e*., s. 121.
[122]Ali Galip Sezgin, *"Kur'ân'da Nesh Problemi'ne Eleştirel Bir Yaklaşım", İslâmî* Araştırmalar Dergisi, C. 14, Say. 1, Tefsir Yazıları Özel Sayısı, 2001, s. 64.

∗ Ahmet Bayraktar, *"Nesh Kadim Bir Kur'an Problematiği",* Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara Şubat 2018.

Tezler

Doktora Tezleri

∗ Şakir Erkan, *"Kur`an'da Nesh",* Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997. Danışman: Süleyman Ateş. (Basılmamış)

Yüksek Lisans Tezleri

∗ İrfan Köse, *"Haram Ayların Kutsallığı ve Savaş Yasağı Hükmünün Neshi Problemi",* Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, 2018. Danışman: Prof. Dr. Yusuf Işıcık.

∗ Mustafa Kaygısız, *"Kur'an-ı Kerim'de Nesh"*, Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989. Danışman: Doç. Dr. A. Baki Turan.

∗ Medet Coşkun, *"Sünnet'in Kur`an'ı Neshi Meselesi",* Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995. Danışman: Doç.Dr. Hayri Kırbaşoğlu

∗ Veysel Dudu, *"İslâm Hukuk Metodolojisi Açısından Kur'an'da Nesh Meselesi",* Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000. Danışman: Doç.Dr. Selahattin Kıyıcı.

∗ Yakup Aydoğdu, *"Kur'an'da Nesh Çalışması"*, Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002. Danışman: Prof. Dr. Durmuş Ali Kayapınar.

∗ Yûnuscan Olimov, *"Taberi'nin (310/922) Câmiu'l-Beyanında Nesh",* Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003. Danışman: Prof.Dr. Halis Albayrak.

∗ Mehmet Özbay, *"İbn Hazm'ın Nesh Anlayışı*", Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004. Danışman: Prof. Dr. Saffet Köse.

∗ Osman Öksüz, "*Klasik Hanefi Fıkıh Usûlünde Nesh Anlayışı*", Harran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Menderes Gürkan.

∗ Abdul Hamit Sağır, "*Kelamcı Fıkıh Usulcülerinin Nesh Anlayışı*", Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007. Danışman: Y.Doç. Dr. Menderes Gürkan.

* Ahmet Bayraktar, *"Gazâlî'nin Nesh Anlayışı (Analitik Bir Değerlendirme)*", Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008. Danışman: Prof. Dr. Şamil Dağcı.

* Ömer Faruk Atan, *"Usul-i Fıkıhta Nesh"*, Harran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005. Danışman: Prof. Dr. Ali Bakkal

* Mehmet Zülfi Cennet, "*Tahir bin Aşur ve Nesh Anlayışı",* Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010. Danışman: Doç. Dr. Ali Rıza Gül.

* Özge Ergin, *"Muhammed İzzet Derveze'nin Tefsirinde Nesh*", Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010. Danışman: Prof. Dr. Halis Albayrak

* Şükür Küçük, "*Nesh Bağlamında Din ve İfade Özgürlüğü ile İlgili Âyetlerin Değerlendirilmesi*", Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010. Danışman: Prof. Dr. İdris Şengül.

* Merve Özdemir, *"Cessâs'ın Nesh Anlayışı*", Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010. Danışman: Prof. Dr. İbrahim Çalışkan.

* Ahmet Köse, *"Tarihselcilik ve Nesh İlişkisi",* Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010. Danışman: Doç. Dr. İbrahim Görener.

* Ömer Dinç, *"Taberî ve Mâturîdî Tefsirlerinin Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından Mukayesesi"*, Hitit Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013. Danışman: Prof. Dr. Mesut Okumuş.

* Murat Akçay, *"Mâtürîdî'de Nesh Problemi"*, Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013. Danışman: Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş.

* Muhammed Emin Doğru, *"Nesh Kavramı ve Celâleyn Tefsîri'ndeki Mensûh Âyetler"*, Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Faiz Kalın.

* Recep Turan, *"Ebû Ca'fer Eṭ- Ṭûsî'nin (ö. 460 / 1067) Tefsirinde Nesh*", Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015. Danışman: Prof. Dr. Mehmet Akif Koç.

* Rıdvan SaNûr, *"Mekkî B. Ebi Talib ve Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzi'ye Göre Nesh Problemi"*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018. Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İskender Şahin.

Makaleler

- Ali Bakkal, "*İmam Şafii'de Nesh Anlayışı*", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3. Sayı, Şanlıurfa, 1997, s. 109.
- Talat Koçyiğit, "*Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi"*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [AÜİFD], XI. cilt, Ankara, 1963, s. 93.
- Remzi Kaya, "*Kur'an-ı Kerim'de Neshi İddia Edilen Âyetler*", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, VII. cilt, 7. sayı, Bursa, 1998, s. 353.
- Bedrettin Çetiner, "*Kur'an'da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım",* Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III, İstanbul, 2002, s. 385-394.
- M. Sait Şimşek, "*Kur'an'da Nesh Meselesi"*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2. sayı, Konya, 1986, s. 235.
- Galip Gezgin, *"Kur'ân'da "Nesh Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım*", İslâmi Araştırmalar, XIV. cilt, 1. sayı, Ankara, 2001, s. 49-67.
- Mustafa Altundağ, "*Kur'an'da Neshi kabul etmeyenlerin gerekçelerine tahlili bir yaklaşım*", Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III, İstanbul, 2002, s. 421-442.
- Ali Galip Gezgin, *"Nesh Problemi Bağlamında Mensûh Olduğu İddia Edilen Bazı Âyetlerin Hz. Peygamber Tarafından Tefsiri"* IV. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler, Isparta, 2002, s. 239.
- Ahmad Hasan; çev. Mehmet Paçacı, "*Nesh Teorisi"*, İslâmî Araştırmalar, Sayı 3, Ankara, 1987, s. 102-107.
- Ahmad Hasan; çev. Mehmet Paçacı, *"Nesh Teorisi*", İslâmî Araştırmalar, Sayı 4, Ankara, 1987, s. 105-109.
- Remzi Kaya, "*Nesh, Terimi ve Muhtevası,",* İslâmî Araştırmalar, Sayı 5, Ankara, 1987, 93-99.
- Talip Özdeş, *"Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım",* İslâmi Araştırmalar, XIV. cilt, Sayı 1, Ankara, 2001, s. 39-48.
- Şükrü Selim Has, *"Klasik Fıkıh Usûlünde Neshin Mahiyeti"*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erciyes UniversityJournal of theInstitute of SocialSciences, II. cilt, Sayı 21, Kayseri, 2006, s. 543-564.

∗ Veysel Güllüce, *"Kur'ân'daNesh Edilmiş Âyet Var mıdır?"*, EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler, X. cilt, Sayı 26, Erzurum, 2006, s. 51-74.

∗ Cüneyt EREN, *"Kur'ân-ı Kerim'de Nesh Kavramı Hakkında Bir Değerlendirme"*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi [www.dinbilimleri.com], I. cilt, Sayı 2, Samsun, 2001.

∗ *"İmam Şafiî'nin Nesh Anlayışı ve İlk Şâfiî Usulcülerin Buna Yönelik Eleştirileri",* İmam Şâfiî's views of naskh (abrogation) andthecriticism of theearlyŞâfiîmethodologsts on it / Sahip Beroje, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt IX., Sayı 1, Diyarbakır, 2007, Sayfa 53-82.

∗ Yüksel Macit, *"İmam Mâtüridî'ye Göre Kur'an'dan Bir Hükmün İçtihat İle Neshi",* Hikmet Yurdu, II. cilt, 4. sayı [İmam Mâtüridî ve Mâtüridîlik Özel Sayısı] , Malatya, 2009, s. 127-136.

∗ M. Zeki Duman, *"Kur'an-ı Kerim'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri",* Bilimname, VII. cilt, Sayı 17, Kayseri, 2009, s. 9-50.

∗ Ali Avcu, *"Erken Dönem İsmailîliğinde Şeriatın Neshi Sorunu Üzerine"*, On theabrogation of theshariat in theearlyIsmailism /, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII. cilt, Sayı 2, Sivas, 2009, s. 267-287.

∗ Bünyamin Okumuş, *"Garanik Hadisesi Bağlamında İbnTeymiyye'ye Göre İsmet Kavramı: Nebevi Metinlerin Neshi ve Tebdili Meselesi (I)"*, Kelâm Araştırmaları Dergisi, VIII. cilt, Sayı 1, 2010, s. 237-260.

∗ M. Zeki Duman, *"Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen ÂyetlerinMâna Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri*, Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü", Ankara, 2009, s. 79-106.

∗ Said Şimşek, "*Kur'an'da Nesh Problemi"*, I. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, 03-05 Şubat 1995, Ankara, 1995, s. 118-128.

∗ Bünyamin OKUMUŞ, *"İbnTeymiyye'ye Göre İsmet Kavramı Bağlamında Nebevî Metinlerin Neshi ve Tebdili Meselesi* (II)", Kelâm Araştırmaları Dergisi, VIII. cilt, Sayı 2, 2010, s. 147-168.

∗ Ahmet Kurban, *"Tevbe Sûresi Beşinci Âyetin Neshettiği İddia Edilen Âyetlerin*

Değerlendirilmesi", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 20, İstanbul, 2009, s. 163-204.

∗ Ünal Yerlikaya, *"Fıkıh Usulünde Neshin İmkânı Sorununun Husn-Kubh Problemleriyle İlişkilendirilmesi"*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 27, Isparta, 2011/2 s. 87-107.

∗ Sahip Beroje, *"Gazzali'ninNesh Meselesinde İmam Şafii'ye Muhalefeti"*, 900. Vefat Yılında İmam Gazzali: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı 07-09 Ekim 2011, İstanbul, s. 187-209.

∗ Recep Arpa, *"Şehristânî'ninNesh Anlayışı"*, İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı 32, İstanbul, 2014, s. 39-61.

∗ Ömer Dinç, *"Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihî Süreci Üzerine Bir Tahlil Değerlendirmesi"*, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı- I (Sosyoloji-İlahiyat-Eğitim) 15-18, Sakarya, Mayıs 2014, s. 203-219.

∗ Muhammet Altaytaş, *"Kasîde-i Nûniyye ve Şerhlerinde Önceki Şeriatların Neshi Meselesi"*, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, VI. cilt, Edirne, 2016, Sayı 11, s. 37-54.

∗ Mehmet Zülfi Cennet, "*Tahir B. Âşûr'un Teorik ve Pratik Nesh Anlayışı"*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / Bingöl UniversityJournal of TheologyFaculty, III. cilt, Sayı 6, Ankara, 2015, s. 171-201.

∗ Muhammed İsa Yüksek, "*Bakara Sûresi 106. Âyet Bağlamında Nesh-Nes' İlişkisi"*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 32. sayı, İstanbul, 2015, s. 7-40.

∗ Naif Yaşar, "*Taberî'nin Fıkha ve Neshe Yaklaşımı"* (Tabarî's Approachto the Jurisprudenceand Abrogation), The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS], Sayı 40, s. 321-335.

∗ Melek Altıntaş Yılmaz, *"Modern Dönem Nesh Tartışmaları ve İbnKesîr'in Neshe Yaklaşımı"* (Discussions of Naskh (Abrogation) in Moderns Studiesand Ibn Kathîr' Perception of Naskh), Cumhuriyet İlahiyat Dergisi / Cumhuriyet Theology Journal [Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi], XX. cilt, Sayı, s. 349-383.

∗ Abdulkerim Bingöl, "*Neshin Gerçekleşmesinde Etkili Olan Faktörler*", e-Şarkiyat

İlmi Araştırmalar Dergisi, VIII. cilt, Sayı 16, s. 565-583.

* Kâşif Hamdi Okur, *"Mâturîdî'ye Nispet Edilen "İçtihadî Nesh" Kavramına Hanefî Geleneği Perspektifinden Bir Bakış*", Uluğ Bir Çınar: İmâm Mâturîdî: Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı 28-30 Nisan, Eskişehir, 2014, s. 541-546.

* Hacer Yetkin, *"Klâsik Dönem'e Kadar Fıkıh UsûlündeKur'ân ve Sünnet'in Birbirini Neshi Tartışması",* Usul: İslâm Araştırmaları, Sayı 28, Adapazarı, 2017, s. 183-212.

* Ahmet Karadağ, *"Elmalılı Hamdi Yazır'ınNesh Anlayışı",* İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, VIII. cilt, Sayı 1, Malatya, 2017, s. 149-168.

* Mehmet Selim Aslan, *"Klasik Dönem Fıkıh Eserlerinde Neshin İmkân ve Vukuu Meselesi"*, EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler-, XXI. Cilt, Sayı 72, Erzurum, 2017, s. 143-161.

* Abdurrahman Çetin, *"Nesh"*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt, XXXII, İstanbul, 2006, s. 579-581.

Yukarda Cumhuriyet Dönemi Akademiyasında ülkemizde nesh konsunda yapılan çalışmaları aktardık. İçeriklerine dair kaynak olarak yer yer istifade ettiğimiz çalışmalardan telif kitapların yazarlarının neshe dair düşüncelerini *Cumhuriyet Dönemi Tefsir Çalışmalarında Nesh Meslelesine Yaklaşımlar* başlığı altında aktarmaya çalıştığımızdan dolayı burada tekrar içerik hakkında bilgi vermedik. Çalışmaları sıralı olarak aktarmamızdaki maksadımız nesh başlığı altında konuya dair bilgilerle birlikte dönem içinde yapılan çalışmaların bir panoramasını sunmaktır.

II. BÖLÜM
ATEŞ VE ŞİMŞEK'İN AKADEMİK ÇALIŞMA VE EFSİRLERİNDE NESH MESELESİNE TEORİK YAKLAŞIMLARI

2.1. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'e Göre Neshin Tarihi

Süleyman Ateş'in neshin tarihini ilâhî bir bütünlük içinde ele aldığını söyleyebiliriz. Zira ona göre Allah insanların sosyal açıdan gelişmesi ve şartlara bağlı olarak ihtiyaçlarının değişmesi neticesinde yeni peygamberler göndermek suretiyle önceki şeriatların bazı hükümlerini (tahrif edilmiş olanları) hikmetine uygun olarak nesh etmiştir.[123] Buna göre neshin Kur'an öncesi ilahi kitaplar arasında ve Hz. Peygamber öncesi şeriatlar arasında da olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte nüzul dönemi Kur'an içi neshin varlığını da kabul etmektedir. Ancak buradaki neshi *"unutma"* veya *"unutturulma"* manalarında ele almıştır. Ateş, Bakara 2/106. âyeti Allah'ın Hz. Peygamber'e okumamasını emretmesi sebebiyle okumaya okumaya bazı âyetleri unutabileceğini bu âyetlerin de âdâb ve geleneğe ilişkin âyetler olduğunu dolayısıyla böyle bir unutturmanın veya unutmanın farzlara ilişkin olmadığından İslâm şeriatına zarar vermeyeceğini söylemiştir.[124] Ateş, bu ifadelerine ilaveten Hz. Peygamber'in unutma eyleminin insaniliğine de değinmiş ve bir insan olarak onun da zaman zaman namazda[125] yanılması veya unutması sebebiyle sevih secdesi yapmasını örnek göstermiştir.

Süleyman Ateş, Hz. Peygamber'in insânî olarak unutma eylemini vahiy eksenine taşıyıp tarihi vakıa ile zıt düşen bir tespiti de dile getiriyor. Ona göre Bakara sûresi 2/106. âyette geçen nesh olayı Hz. Peygamber'e hicretten önce indirilen âyetlerin şeriatının genel yapısına zarar vermeyecek biçimde bazılarını vahiy kâtiplerinin az olması sebebiyle unutmuş olmasına işarettir.[126] Oysa tarihi vakıa Hz. Peygamber'in gelen her vahyin yazılmasını emrettiği[127], aynı zamanda tekrar okuttuğu ve yanlışlık varsa düzelttirdiği şeklindedir.[128] Bununla bağlantılı olarak

[123] Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri",* s. 103.
[124] Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Nesh Meselesi",* s. 6.
[125] Buhârî, *Salat,* 31.; Müslim, *Mesâcid*, 90, 92, 93, 94.; Nesâ'i, *Sehv,* 25,26.
[126] Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Nesh Meselesi",* s. 9.
[127] Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, "*Menâhilu'l-İrfân",* Beyrut, 1988, I, 63.
[128] Muhammed Hamîdullah, "*Kur'ân-ı Kerîm Târihi"*, trc: Suat Yıldırım, Erzurum, 1978, s. 15.

Kur'an vahyinin ezberlenmekle kalmayıp yazıya geçirildiğinin en önemli vesikaları Hz. Ömer'in (ö. 73/692) Müslüman olmasına vesile olan Kur'an metni[129], Hz. Peygamber'in Akabe Biatı'na katılan Rafi' b. Malik'e (ö. 3/625) vermiş olduğu Kur'an nüshasıdır.[130] Görüldüğü üzere Bakara sûresi 2/106. âyetteki unutturmadan kastın hicretten önce *"kâtip azlığı"* sebebiyle unutulan veya unutturulan âyetler olması uzak bir ihtimaldir.

Sonuç olarak Süleyman Ateş neshin tarihini Kur'an öncesi ilâhî kitaplara kadar götürürken Hz. Peygamber dönemi itibari ile de neshin gerçekliğini kabul etmektedir.[131]

M. Sait Şimşek'e göre nesh insanlığın ilk yaratılışından son peygamber Hz. Muhammed'e kadar olan süreçte hukuk, iktisat ve benzeri sosyal kurumlarda vaki olan değişim sebebiyle peygamberlerin sosyal ve kültürel içerik bakımından farklı ilke ve prensiplerle gelmesi ve sonra gelenin önce gelen risâleti ortadan kaldırması olayıdır.[132] Kur'an'da neshin varlığı tartışması ise Şimşek'e göre İslâm'ın ilk yıllarından itibaren süregelen bir konu olmuştur. Günümüzde ise bu alana ilgi biraz daha yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede ele aldığımızda nesh Yahudilerin iddiasının zıddına Allah'ın göndermiş olduğu bir hükmü ve(ya) şeriatı sonra değişen şartlar sebebiyle yürürlükten kısmen ve(ya) tamamen kaldırıp yerine başka bir şeriatı ve(ya) hükmü getirmesi olayıdır ki bu Kur'an öncesi ilahi şeriatlarda da mümkündür. Dolayısıyla Şimşek'e göre neshin tarihi Kur'an öncesi ilahi şeriatlara kadar dayanmaktadır. M. Sait Şimşek'e göre Hz. Âdem'den, Hz. Muhammed'e kadar olan süreçte gelen ilahi dinlerin temelde adı İslâm'dır. Önceki şeriatın sonraki şeriat tarafından kaldırılmasının/nesh edilmesinin koşulunu Şimşek tahrif edilmesi, değiştirilip aslın bozulması olarak ifade eder.[133]

2.2. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'e Göre Neshin Tarifi

Ateş, nesh terimini incelerken klasik nesh anlayışını temel alarak neshin tanımını *"bir âyetin hükmünü başka bir âyetle ortadan kaldırmak"* şeklinde yapar[134]. Ancak Bakara ûresi 106. yeti tefsir ederken âyette geçen ننسها terkibinin نسي

[129] Hamîdullah, *a.g.e.,* s. 42.
[130] Hamîdullah, *a.g.e.,* s. 44.
[131] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* s. 6-10.
[132] M. Sait Şimşek, "*Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele"*, s. 77.
[133] M. Sait Şimşek, *a.g.e.,* s. 130.
[134] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. I, s. 102.

kökünden alındığında "*unutturma*" manasına, نسئ kökünden alındığında ise "*erteleme"* manasına geldiğini ifade etmiştir. Müfessirlerin ekserinin نسي manasında aldığını ve bu durumda Hz. Peygamber'in bir kısım vahyi tebliğ ettikten sonra veya etmeden önce unuttuğunu söyler.[135] Dolayısıyla Ateş'e göre Kur'an-ı Kerim'de metni bulunup, hükmü nesh edilme şeklinde bir neshten bahsedilemez. Nesh edilen âyetin metni de Hz. Peygamber'e unutturulmuş ve Kur'an-ı Kerim'e de metni yazılmamıştır.[136] Bu sebeple hükmü de kendisi gibi ortadan kaldırılmıştır.

Şimşek ise neshi tanımlarken Ebu'l Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcani el-Hanefi'nin (ö.816/1413) tanımını esas almayı tercih etmiştir. Cürcâni neshi; *şer-i bir hükmün yine şer-i bir hükümle kaldırılmasıdır*, diye tanımlar[137]. Bu tanımı esas alan Şimşek neshe dair yaklaşımını bu tanım üzerine bina eder.

2.3. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in Nesh Tanımlarına Yönelik Eleştirileri

Süleyman Ateş'e göre Kur'an âyetlerinden anlaşılması gereken nesh Hz. Peygamber'e unutturulmuş ve bu sebepten ötürü Kur'an Mushaflarına yazılmamış olan âyetlerdir. Ateş, müfessirlerin bu manada bir nesh anlayışı üzerinde çok durmadıkları iddiasını dile getirmekle birlikte asıl tartışılan hususun metni mevcut hükmü mensûh ve metni mensûh hükmü mevcut şeklinde yapılan nesh tanımlamaları üzerine olduğunu tartışmanın odağını bu tür nesh sınıflandırmasının oluşturduğunu söyler. Ateş, daha öce de belirttiğimiz gibi nesh tanımlarında belirtilen önceki şeriatın sonraki şeriat tarafından ortadan kaldırılmasını kabul etmemektedir. Ona göre Kur'an kendinden önceki şeriatları musaddik olarak gelmiştir, neshedici olarak değil.[138]

Mehmet Sait Şimşek'e göre nesh, sonraki bir peygamberin önceki bir peygamberin risâletini ortadan kaldırmasıdır.[139] Kur'an içi neshi eserlerinde inceleyen M. Sait Şimşek müfessirlerin yapmış olduğu *"şer-i bir hükmün yine şer-i bir hükümle kaldırılması"* şeklindeki tanımı mevcut mushafa uygulanmasına karşı çıkmaktadır.

---

[135] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I, s. 103.
[136] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 22.
[137] Seyyid Şerif el-Cürcani, *"Tarifât",* s. 110.
[138] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 11.
[139] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, s. 78.

Şimşek, konuya alimlerin nesh telakkilerini ele alarak kendi aralarında nesh konusunda bir icma olduğu tezini ortadan kaldırma iddiasıyla başlar. Bunu ortaya koyarken Dahhak'ın *"unutturma*",[140] İbn Ebi Hatim'in ise "*indirilmeyen"* manasına, Zerkeşi'nin ise *"Levh-i Mahfûz'dan indirilmesine*",[141] İbni Teymiye'nin "*müteşabihe"*[142]nesh olarak yaklaştıklarını söyler. Görüleceği üzere Şimşek'in de dile getirdiği gibi neshe dair bu tespitlerden önceki şer-i bir hükmün sonraki şer-i bir hükümle ortadan kaldırılması manası çıkarılamaz. Şimşek'in tespitine göre tanım konusunda ve neshe konu edilen âyetlerin sayısı hususunda ittifak yokken ve en önemlisi de bu durum Kur'an'da çelişki bulunmadığına dair olan âyete muhalifken şer-i bir hükmün şer-i bir hükümle ortadan kaldırılması şeklindeki Kur'an içi bir nesh imkansızdır.

Tanımlara dair eleştiriler sonraki başlık altında imkânı hususunu incelerken daha da belirginleşeceğinden neshe dair eleştirileri bu başlık altında bu kadarla sınırlı tutuyoruz. Nesh konusu Ateş ve Şimşek'in yaklaşımlarında da görüldüğü üzere zihinleri uzun bir süre daha meşgul etmeye devam edecektir.

2.4. Neshe Delil Gösterilen Âyetlere Ateş ve Şimşek'in Yaklaşımları

Neshi kabul eden ve Kur'an-ı Kerim'de neshin varlığını savunan müfessirlerin delil getirme hususunda üzerinde ittifak ettikleri âyetler cumhuriyet dönemi akademisyen tefsircilerinin neshe mesafeli yaklaşanlarının birçoğu tarafından eleştiri konusu yapılmış ve bu âyetler üzerinde tekrar kafa yorulması gerektiği savunulmuştur. Bu akademisyen tefsircilerin öne çıkanları şüphesiz Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'tir. Tezimizin bu kısmında Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in neshe delil gösterilen âyetlere yaklaşımlarını ele alacağız.

Süleyman Ateş, neshe delil olarak getirilen âyetlerin başında gelen Nahl sûresindeki; "وَاِذَا بَدَّلْنَااٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍۙ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُٓوا اِنَّمَآ اَنْتَ مُفْتَرٍۭ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ/ *Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini gâyet iyi bilir- onlar Peygamber'e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler"*[143] âyetinin son kısmının izahını hatalı bulur. Zira âyette geçen "*sen uyduruyorsun"* çıkışını sahabenin söyleyemeyeceğini eğer bunu söyleyenler inanmayanlar ise bu durumda da Kur'an âyetlerini okumuş, öğrenmiş ve

[140] İbni Kesir, c. I, s. 215-216.
[141] ez-Zerkeşi, "*el-Burhan"*, II, s. 30.
[142] İbniTeymiye, "*Mecmuatü'r-Resaili'l Kübra"*, Beyrut, II, s. 6.
[143] Nahl 16/101.

unutulmuş bir âyetin yerine yenisi getirildiğinde bunu fark eden bir inanmayan profili ortaya çıktığını savunuyor.[144] Şu kadarı var ki Ateş, âyetin devamında yer alan "*çokları bilmezler*" ifadesine binaen inanmayanların içinde Kur'an'ı dinleyip muhtevasına muttali olan kimselerin bulunduğunu fakat inatları sebebiyle iman etmediklerini söyler. Yine bu ifadenin, inanmayanların içinde gerçeği bilenlerin bulunduğunu gösterdiğini beyan eder. Görüldüğü üzere Ateş'in yaklaşımında bir çelişki söz konusudur. Ateş'e göre bu âyet Kur'an-ı Kerim'in yine Kur'an'la neshine bir delildir.

Usûl kitaplarında neshin varlığına bir diğer delil de " مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَآ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ / *Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"*[145] âyetidir ki Süleyman Ateş'e göre zikri geçen âyette tamamen unutulmuş ve peygamberin hafızasından silinmiş bir âyetin yerine yenisinin getirilmesi durumundan bahsedilir. Ona göre nüzûl dönemi Kur'an içi bahsedilen ve varlığı iddia edilen nesh de bu neshtir. Bu tespitle birlikte Ateş, Kur'an içi neshin varlığını savunmaktadır.

Neshe delil olarak getirilen "يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَّاءُ وَيُثْبِتُۚ وَعِنْدَهُۥٓ أُمُّ الْكِتَابِ/ *Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır*. *Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O'nun yanındadır*"[146]Allah'ın sadece dilediğini silip dilediğini bırakacağını ifade ettiği bu âyet Ateş'e göre Kur'an'ın yine Kur'an'la neshinin mümkün olduğunun delilidir.[147]

Süleyman Ateş, Hz. Aişe'den rivâyet edilen *"on emmenin beş emmeye indirilmesi"* ve "*Ahzap sûresi"* hakkında bu sûrenin iki yüz âyet olarak okunduğu ama Hz. Osman'ın eksik yazdırdığı ve recm âyetiyle ilgili olarak şu görüşleri dile getiriyor;

Ateş'e göre Ahzâb sûresinin uzunluğuna dair rivâyet Hz. Aişe'nin Hz. Osman'la aralarında olan problemden kaynaklı olarak Hz. Osman'ı eleştirmek için söylenmiştir. Neshin varlığını ortaya koymak için değil. Burada Allah'ın âyetleri nesh ettiği değil Hz. Osman'ın bilinçli olarak eksik yazdırdığı iddiası söz konusudur. Ateş'e göre Hz. Aişe'den nakledilen bu rivâyetlerin âhad haberler olmakla birlikte

[144] Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Nesh Meselesi"*, s. 21.
[145] Bakara 2/106.
[146] Ra'd 13/39.
[147] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 18.

Hz. Peygamber'e iki defa damat olma şerefine nail olmuş Hz. Osman'ın Kur'an-ı Kerim'i eksik yazması kabul edilebilir bir iddia değildir. Hz. Aişe'nin her ne kadar Hz. Osman ile sonradan pişman olduğu siyasi bir sürtüşmenin içine girmiş olsa da Hz. Osman hakkında iftiraya varan böyle bir rivâyeti söylemiş olması mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte Ateş, Hz. Aişe ve Hz. Ubeyde'den nakledilen bu rivâyetlerin asıl amacını farklı varyantları bulunan recim âyetine Kur'anî bir dayanak bulma arayışı ve Kur'an'da herhangi bir delili olmayan recm geleneğini ilâhilik zeminine oturtma gayreti olduğunu ifade etmektedir.[148]

Şimşek, neshe konu delilleri incelerken öncelikle neshe medar olan ayetin ahkam âyetlerinden olması gerektiği tespitiyle başlar. Devamında ise delilleri dil bakımından ele alır. Zira Mekkî ve Medenî âyetler dil, üslup ve konu içeriği bakımından birbirlerinden farklılaşırlar. Bununla birlikte Mekkî olan âyetler daha çok inanç, cennet ve cehennemle ilgili iken, Medenî olan âyetler daha çok ahkama konu âyetlerdir.

Şimşek, "وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ / *Bir âyeti başka bir âyetin yerine getirdiğimizde…*"[149] âyetinde neshten söz edilemeyeceğini çünkü bu âyetin ahkama dair bir tespitinin olmadığını savuNûr. Âyet Mekkîdir. Şimşek'e göre Mekkî âyetlerde neshe konu olacak bir ahkam âyetinin inmesi söz konusu değildir.[150]Nahl sûresi 101. âyete dair diğer bir iddiası ise âyetin dil özellikleri hakkındadır ki söz konusu âyette ortadan kaldırma değil, zaman ve mekanla ifade edilebilecek bir yer değiştirme söz konusudur. *"Bir âyeti başka bir âyetin yerine getirdiğimizde…"* vurgusu zaman ve mekanla ilgili bir yer değiştirmeyi ifade eder. Kur'an-ı Kerim'in toplu olarak indirilmemiş olması ve zaman içerisinde tedric esasına göre indirilmesi ehli kitabın toplu olarak vahyin gelmesine dair olan bilgileri onları Kur'an'ın kendilerine gelen ilahi emirler gibi bir defada inmesi gerektiği düşüncesine itmiştir. Âyetin bu düşünceyi bertaraf etmek üzere indirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Ra'd sûresinde geçen " يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ */ Allah dilediğini siler dilediğini bırakır…* "[151] âyeti de Şimşek'e göre neshe delil olamaz. Çünkü Şimşek, bu âyetin geçtiği Ra'd sûresi'nin Mekkî olduğunu söyleyenlerin görüşünü kuvvetli bulmaktadır. Sûrenin konu ve dilsel üslubu Mekkî surelere benzemekte dolayısıyla

[148] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* s. 15
[149] Nahl 16/101.
[150] M. Sait Şimşek, "*Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele"*, s. 90.
[151] Ra'd 13/39.

Mekkî bir surede ahkama dair bir âyetin varlığı mümkün olmadığından neshe de konu olamaz. Diğer bir taraftan âyetin içeriği ve dilsel üslubu neshin olmadığını ortaya koymakla birlikte siyak ve sibakı da bu durumu doğrulamaktadır.[152]

Kur'an-ı Kerim'de neshin bulunduğuna dair getirilen diğer bir delil ise " مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَآ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ / *Biz daha iyisini getirmedikçe bir âyeti nesh etmez veya onu unutturmayız"*[153] âyetidir. Şimşek'e göre bu âyet her ne kadar Kur'an'da neshin varlığına bir işaret olsa da kesin bir delil olamaz. Sebebine gelince diğer iki âyette olduğu gibi bu âyet her ne kadar Medenî olsa da hicretten hemen sonra nazil olmuş olması ve o dönemde ahkama dair âyetlerin indirilmemiş olmasıdır. Bu âyette neshe kesin delil olmaması hususundaki bağlayıcılık ise "*nesh edilenin yerine daha iyisinin getirilmesi*" şartıdır ki Şimşek'e göre henüz ahkam âyetlerinin inmediği bir ortamda daha iyisini veya muadilini getirme gerekliliği de ortaya çıkmadığından bu âyet Kur'an içi neshe konu değildir.[154]

Diğer taraftan Şimşek'e göre söz konusu âyetin siyak ve sibakı da Kur'an içi neshi değil Kur'an'dan önceki kitap ve şeriatların neshine delildir. Zira neshe konu edilen âyetin sibakında gelen âyet geçmiş şeriatların nesh edilme gerekçelerini ortaya koyar niteliktedir. Bu âyette neshe konu olan ise kıble değişikliği meselesidir. Ancak Kur'an'da Kudüs'e yönelme ile ilgili bir âyetin olmaması bu âyeti Kur'an içi neshe kesin delil olmaktan beri tutmaktadır.

Neshin varlığına delil olarak gösterilen âyetlerden Ateş'e göre Nahl 16/101 Mekke'de, Bakara 2/106 ise Medine'de inmiştir. Bu iki âyetin ortak fikri farklı üsluplarda Hz. Peygamber'in kendisine vahyedilen bazı âyetleri Allah'ın hikmeti uyarınca unutması ve bu unuttuğu âyetlerin yerinin doldurulması için yeni âyetlerin vahyedilmesidir. Yûnus 11/15 ve Ra'd 13/39. âyetler ise Ateş'e göre Kur'an'ı yine Kur'an'ın neshedebileceğini ortaya koymaktadır. Çünkü ilk âyet Allah'ın dilediği hükmü silip dilediğini bırakacağını ortaya koyarken ikicisi ise Allah'ın bir âyeti yine başka bir âyetle değiştirebileceğini ortaya koymaktadır.[155] Bu bağlamda Bakara 106.

[152] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, s. 95.
[153] Bakara 2/106.
[154] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, s. 92.
[155] Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Meselesi"*, s. 18.

âyet ise Kur'an içi bir âyeti nesh etmek veya indirilişini ertelemenin[156] yine Kur'an âyeti ile mümkün olduğunu *beyan* etmektedir.

M. Sait Şimşek neshi savunanların delillerinden Nahl 16/101 için bir âyetin neshe konu olabilmesinin kuralının ahkama dair bir âyet olması gerektiğini söylemektedir. Ancak bu âyette hüküm içeren bir ifade bulunmamaktadır. Şimşek'e göre âyet Mekkî'dir. Bu âyet dil bakımından incelendiğinde ise bir âyetin diğer bir âyetle yerinin değiştirilmesi söz konusudur ortadan kaldırılması değil. Bu değiştirme zaman bakımından veya mekân bakımından olabilir. Dolayısıyla hem indiği dönem hem de dil yönünden bu âyet Şimşek'e göre Kur'an içi neshe konu olamaz. Bakara 2/106 için ise nesh bir şarta bağlıdır. Bu şart da nesh edilenin yerine benzeri ve daha iyisinin getirilmesidir. Şimşek'e göre bu üslupla gelen birçok şart vardır ve gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla şart ifade eden bir âyetle kesin hükme varılmaz. Diğer taraftan âyetin siyak ve sibakı da Kur'an içi neshe ihtimal vermemektedir. Ra'd sûresi 13/39 içinse Şimşek, âyet hakkında Mekkî diyenlerin görüşünü benimsemektedir. Âyet Mekkî olduğuna göre neshe medar âyetler ise Medine'de indiğinden bu âyet de neshe delil olamaz[157].

Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek yukarda zikrettiğimiz ve Kur'an içi neshin varlığına delil olarak getirilen âyetlerin iddia edildiği gibi Kur'an içi neshe kail olmadıkları konusunda hemfikirdir. Ancak âyetleri nesh bağlamında nasıl değerlendirdiklerine baktığımızda birbirlerinden ayrılıyorlar. Süleyman Ateş, Bakara 2/106 için Hz. Peygamber'in unuttuğu ve mushafa yazılmayan âyetlere delaletini savuNûrken Şimşek siyak sibak bağlamında değerlendirdiği aynı âyetin geçmiş şeriatlarla ilgili olduğunu savunuyor.

Ateş, Nahl 16/101. âyeti Allah'ın bir âyeti yine başka bir âyetle değiştireceğine delalet ettiğini söylerken, Şimşek aynı âyeti ahkâma konu olma bağlamında ele alıyor ve hüküm içermeyen bir âyette nesh aramayı usul bakımından doğru bulmuyor.

Ra'd sûresi 13/39'u Süleyman Ateş, Allah'ın dilemesi bağlamında alırken Şimşek, âyeti zaman mekân bağlamında ele alıyor ve neshe konu olabilmesi için hicretten ve neshin ilk örneği olarak zikredilen kıblenin değişmesinden sonraki bir

[156] Süleyman Ateş'in "*insa"*ya daha önce erteleme manası verirken sonradan bundan vazgeçtiğini aktarmıştık.
[157] M. Sait Şimşek, "*Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele",* s. 89-96.

dönemde indirilmesi gerektiğini dolayısıyla bu âyetin Kur'an içi neshe konu olamayacağını söylüyor.

2.5. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'e Göre Neshin İmkânı

Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim tedrici bir metotla indirilmiş ve bu süreç yirmi üç yılda tamamlanmıştır. Şöyle de diyebiliriz; Kur'an şeriatı önce Allah'ın emirlerini indirip insanların hayatlarını onlara göre tanzim ettiği bir emirler manzumesi değil, vuku bulan olaylara çözümler sunan bir süreç şeriatıdır. Çünkü Kur'an sadece emirlerden müteşekkil ilahi bir kitap, insan da robot misali sadece kendisine verilen komutların yerine getirilmesinin istendiği bir varlık değildir. Bu durum Medine döneminden başlayarak bir medeniyet inşası iddiasında olan Müslümanlar için Kur'an vahyinin ibadet ve sosyal hayatlarını düzenleyen emir ve yasakları da içermesi, sosyal gelişimin paralelinde önceki bir hükmün sonra zihinsel ve yaşamsal olgunluğa erişilmesiyle sonraki Şer-i bir hükümle geçersiz kılınmasını mümkün kılmıştır. Bu çerçeve de ulema bu geçersiz kılmanın Kur'an içi mi, yoksa şeriatlar arası mı olduğu hususunda aralarında ihtilafa düşmüştür.

Süleyman Ateş, Hz. Peygamber'e unutturularak neshedilen ve dolayısıyla Kur'an mushaflarına yazılmayan âyetler bağlamında neshin varlığını savuNûr ve Hz. Peygamber'in unutmasını insânî gerekçelere bağlar. Modern dönem müfessirlerinden Muhammed Abduh ve Reşit Rıza'nın aksine unutmayı peygamberin masumiyetine bir aykırılık olarak görmez. Çünkü ortada âyetleri kasten değiştirmek gibi bir durum söz konusu değildir. Bu unutma eylemi Hz. Peygamber'in kendisiyle de alakalı değildir. Unutturan Allah'tır.[158] Ateş daha önce de zikrettiğimiz gibi metni durduğu halde hükmü nesh edilen şeklinde bir neshi kabul etmez. Çünkü Kur'an'da anlamsız, hükümsüz ve kalıp olsun diye bir âyet bulunmamaktadır. Bununla birlikte kesin kanaati şudur ki Kur'an âyetlerinden kastedilen nesh Hz. Peygamber'e Allah tarafından unutturulmuş, bu sebeple de kasıt olmaksızın Mushaf'a yazılmamış âyetlerdir.[159]

M. Sait Şimşek'e göre sosyal ve bilişsel farklılaşma insanlık tarihinin bir gerçeğidir. Bunu inkâr etmek ne bilimsel ne de tarihi verilerle bağdaşmaz. İnsanlık tarihine bakıldığında görülecektir ki her millete gönderilen peygambere döneminin zekâ düzeyine uygun olarak ve bölgesinin en bilinen hakikatleri üzerinden mucizeler

[158] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* s. 10.
[159] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* s. 15.

kendisine verilmiştir. Dolayısıyla tarihi süreç içerisinde toplumların sosyo-kültürel şartları, ihtiyaç ve yaşam şartları birbirinden farklılık arz etmiş ve etmektedir. Bu sebepledir ki her millete gönderilen peygamberin getirdiği ilahi ilkeler kendi toplumunun ve döneminin şartlarına uygunluk arz eder. Netice itibariyle önceki toplumlara verilen ilahi emirler yeni gönderilen ilahi emirleri kapsayabildiği gibi tamamen farklılaşmak suretiyle yeni emirler içeren bir şeriat da olabilmektedir. Dolayısıyla ona göre şeriatlar arası nesh mümkün iken, Kur'an içi nesh mümkün değildir. Bunun yerine kısmi zamanlı nesh anlayışını tercih eden Şimşek, insanların sosyal ve dînî hayatlarını düzenleyen birtakım hükümlerin zaman ve mekân açısından askıda kalacağını savunmaktadır.[160]

Nisa sûresi 82. âyeti " اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَّ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافاً كَثِيراً */Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı"* delil olarak getiren Şimşek, müfessirlerin Kur'an âyetleri arasında çelişki varmış izlenimini ortaya koyan nesh iddialarını reddeder. Bu şekilde bir neshin mümkün olmadığını savuNûr. Bununla birlikte Şimşek'e göre âhad haberlerin de Kur'an âyetlerini nesh etmesi mümkün değildir.[161]

M. Sait Şimşek'e göre, sonra gelen bir şeriatın önce gelen bir şeriatın tüm hükümlerini olmasa da tahrifata uğramış olan kısımlarının neshi/tebdil söz konusu olabilir. Şu kadarı var ki din sadece hükümlerden ibaret değildir. İnançlar da mevzubahistir. Kur'an tüm dinleri İslâm olarak isimlendirdiği için bütün ilahi dinlerin inançla ilgili kısımları sabit, muamelatla ilgili kısımları ise neshe/tebdile konu olmuştur.

Kur'an'ın Kur'an'la neshini var olan âyetlerin metin ve hüküm birlikteliğiyle var olduğunu, nesholunan âyetlerinde yine metin ve hüküm birlikteliğiyle nesholduğunu söyleyen Süleyman Ateş, Kur'an'ı Sünnet'in neshetmesini de reddeder. Mütevatir olsa bile hadis âyete denk olamayacağından Kur'an-ı nesh etmesi de düşünülemez çünkü Kur'an vahiydir, Ateş'e göre hadis vahiy değildir. Mütevatir bir hadis Kur'an-ı Kerim'den bir âyeti nesh edemiyorsa âhad bir hadisin nesh etmesi de mümkün değildir. Ateş, Sünnet'in ekseriyetinin âhad haber olduğu iddiasındadır. Hadisler arasında da âhad bir hadis mütevâtir bir hadisi

[160] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, s. 78.
[161] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, s. 99.

nesh edemez. Ateş'in kendisine kaynak olarak aldığı İmam Şafi'nin hiçbir hadisin Kur'an âyetini nesh edemeyeceğini er-Risale'sinde[162] zikrettiğini söyler.

Süleyman Ateş, metni Kur'an'da yazılı olan hiçbir âyetin hükümsüz olamayacağını iddia eder. Kur'an'da metni olup hükmü nesh edildiği iddiasında olanların sağlam bir delillerinin olmadığını, bu yönde kaynaklarda geçen nesh sınıflandırmasının müfessirlerin kendi görüşlerinin yaygınlık kazanmasından ileri geldiğini iddia eder. Ateş'e göre Hz. Peygamber'den de nesh konusunda herhangi bir rivâyet gelmemiştir. Müfessirleri nesh konusuna kendilerini çok kaptırmakla itham eden Ateş, nesh edilen âyet sayısını müfessirlerin 5'ten 565'e kadar çıkardıklarını *Şah Veliyyullah Dehlevî'*nin nesh edildiğini iddia ettiği 5 âyetin de hükmünün olduğunu iddia etmektedir.[163]

M. Sait Şimşek nesh taraftarlarının kendi aralarında icma bulunduğu görüşünün doğru olmadığını iddia eder. Çünkü ıstılahî olarak neshi tanımlamada ve nesh edilen âyetlerin sayısı hakkında aralarında bir birliktelik bulunmayan alimlerin nesh konusunda bir icmaya varmış olmaları mümkün değildir. Bu da Kur'an içi bir neshin bulunmadığının en önemli delillerindendir.[164] Alimlerin kendi aralarında icma olduğunun delil olarak kabul edilebilmesi için İslâm mirasının tamamının gün yüzüne çıkması gerektiğini savunmaktadır. Şimşek'e göre nesh teorisi Kur'an-ı Kerim'de çelişki bulunmadığını ifade eden âyete de muhaliftir. Öte yandan Hz. Ali ile bir kıssacı arasında geçen nesh olayını ise Şimşek, dönemin kıssacılarının israiliyatı çok anlattıkları ve bu olayın da kıssacının geçmiş ümmetlerin nesh edilen şeriatlarına dair anlatılanlarla Kur'an-ı birbirine karıştırmasından dolayı yaşanmış olma ihtimalini dile getirmek suretiyle reddetmektedir. Bu da Hz. Ali'nin geçmiş ümmetlerin şeriatlarının Kur'an tarafından nesh edildiğini bildirdiğini ortaya koymaktadır.[165]

Şâri' olarak Allah kullarına dilediğini emretme ve dilediği hükmün uygulamasını kaldırmakta serbesttir hatta bu yolla kullarının itaatkarlıklarını ölçmüş olur. Ancak böyle olmakla birlikte nâsih mensûhun hükmünü ebediyen kaldırır demek Şimşek'e göre mümkün değildir. Çünkü bunun bir zaman ve zemin meselesi olduğu iddiasındadır. Bu itibarla Kur'an-ı Kerim'de hükmü ebediyen kaldırılmış bir

[162] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, "*Er-Risale"*, s. 106
[163] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 23.
[164] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, s. 96.
[165] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, s. 99.

âyet bulunmamaktadır, Asr-ı Saadette şartları gereği hükmü uygulanan bir âyetin şartlar ortadan kalkması sebebiyle hükümde bir askıya alma ve bu şartlar tekrar oluştuğunda âyetin hükmünün tekrar devreye girmesi söz konusudur. Buradan da anlaşıldığı üzere Şimşek'e göre Kur'an içi bir âyetin başka bir âyeti nesh etmesi söz konusu değildir.

Ateş'e göre vahyin ilk yıllarına kadar götürülmeye çalışılan Kur'an içi nesh olgusu, Kur'an'la başlar ve Kur'an içi bir neshin varlığı Hz. Peygamber'e unutturulan âyetlerle sınırlı olmak kaydıyla varlığı iddia edilebilir. Şimşek ise Kur'an içi neshe sıcak bakmaz ancak bazı âyetler için kısmi zamanlı neshten söz eder. Öyle ki nesh Kur'an-ı Kerim'in kendinden önceki şeriatları nesh etmesi olayıdır. Ancak bazı âyetlerin hükmünün Asr-ı Saadetle sınırlı olduğunu o dönemin şartlarının oluşmasıyla birlikte tekrar hükümlerin devreye gireceğini iddia eder. Esasında bu düşünce tarihselciliği de beraberinde getiren problemli bir düşüncedir.

2.6. Hicr Sûresi 9. Ayet Bağlamında Ateş ve Şimşek'e Göre Kur'an'ın Korunmuşluğu ve Nesh Meselesi

Süleyman Ateş'in nesh meslesine yaklaşımı diğer taraftan Kur'an'ın korunmuşluğunu tartışmalı hale getiren bir yaklaşımdır. Bu sebeple de problemlidir. "اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ / *O zikri biz indirdik biz ve onun koruyucusu da elbette biziz."*[166]âyetini yine nesh meslesine teorideki yaklaşımı çerçevesinde ele almaktadır.

Bilindiği üzere vahyin inmeye başladığı ilk yıllardan itibaren gelen ayetler Hz. Peygamber'in denetiminde katipler eliyle çeşitli malzemelerin üzerine yazılmak suretiyle kayıt altına alınıyordu. Çünkü önceki şeriatlara ait vahiyler kayıt altına alınmadığı ve tebliğ eden peygamberin korumasıyla korunduğu için peygamberin vefatından sonra kaybolmuş, yıllar hatta yüzyıllar sonra insanların zihinlerinde kaldığı kadarıyla birçok ilavelerle kayda geçmiş bu da ilahi vahyin tahrifini beraberinde getirmiştir. Kur'an vahyi ise böyle bir sondan hem hafızlar ve hem de kalem vasıtasıyla muhafaza altına alınmıştır. Süleyman Ateş Kur'an-ı Kerim'in bu yolla kaybolup tahrif edilmekten muhafaza edildiğini ve büyükük bir kısmının kaybolmaktan kurtulduğunu söylemektedir. Burada dikkatimizi çeken *"büyük bir kısmının kaybolmadan zamanımıza kadar geldiği"* ibaresidir. Bu ibare okuyanına Kur'an-ı Kerim'in kaybolan, muhafaza edilemeyen kısımlarının olduğu vehmini

[166] Hicr 15/9.

vermektedir. Hz. Peygamber'i kâtip yetersizliği gibi bir sebeple vahyi unutmakla itham etmek kadar vahim bir yanlıştır.

Ateş, Hz. Peygmber'e vahyin indirildiği ilk yıllarda çevresinde fazla kimse olmadığından ve kâtip azlığı sebebiyle bazı ayetleri unutmuş olabileceği savını bu ayet çerçevesinde de yinelemektedir. Müfessirlerin nesh bağlamında ele aldığı Â'la 87/1-6 ve Bakara 2/106. ayetleri bu düşüncesine delil olarak getirmektedir. Bir taraftan neshi akla zarar olarak görüp diğer taraftan Hz. Peygamber'in vahyi unutmasına ve bu vahyin kaybolmuş olması ihtimaline ayetleri delil getirmek anlaşılabilecek bir durum ve tutum değildir. Ateş'in tefsirinde geçen şu ibare hem Kur'anı'ın korunmuşluğu hem tefsir tarihi ve usulü ve hem de birçok İslâmî ilim açısısından çok büyük problem teşkil etmektedir; "*Fakat yazılmadığı veya yazıldığı halde sonradan bulunamadığı için kaybolan ve zamanla unutulan ayetler Kur'an'ın bütünlüğüne zarar verecek miktarda değildir."* Bu ibare dahi tek başına Süleyman Ateş'in Kur'an tarihini temellerinden sarsan ve müsteşriklere Kur'an ve onu muhafaza eden sahabeye saldırmalarına kapı aralayan bir ibaredir. Bize göre diğer İslâmî ilimleri de töhmet altında bırakan bir yaklaşımdır.

Vahye dair mushafa alınan ve kendisine göre muhafaza edilen, kaybolmayan kısım olan mushaftaki ayetler Hz. Peygamber'e gelen, kendisinde değişiklik ve tahrifin olmadığı asıl vahiydir. Bu sözden anladığımız Ateş'e göre kaybolduğunu ve unutulduğunu iddia ettiği ayetler özelinde Kur'an-ı Kerim tahrife maruz kalmıştır. Kur'an böyle bir ithamdan münezzehtir. Ateş, bu düşüncesini temellendirirken sahabenin özel Mushaflarındaki kelime farklılıklarını veya zamirlerin durumlarını örnek olarak getirirken bunların da manaya zarar verecek nitelikte olmadığını söylemektedir. Dolayısıyla bu da bize göre vahye sahabenin müdahalesinin olduğunu Ateş'in iddia ettiği izlenimini vermektedir. Şunu biliyoruz ki yakın tarihe kadar matbaa olmadığı için kitaplar müstensihler eliyle instinsah edilerek çoğaltılmaktaydı. Hz. Peygember döneminde de aynı durum geçerliydi ki o dönemin en büyük handikapı yazının istenilen düzeyde gelişmiş olmamasıydı. Ancak bununla birlikte aralarında Hz. Peygamberin ve vahyi gelir gelmez ezberleyen zihni kuvvetli kâtip sahabeler bulunması yazıdaki bu eksikliği bahane olmaktan çıkaran iki önemli durumdur. Diğer taraftan Hz. Peygmaberin sahabenin elindeki farlı kelimelerle yazılan ayetler öyle yazılmasına izin verdiği ayetlerdir. Dolayısıyla bunlar vahye bir müdahale değil Hz. Peygamberin gözetiminde olan imkân

genişliğidir.

Hz. Peygamber'in insan olmasını gerekçe gösteren ve o'nun insan olduğunu beyan eden ayetleri dedilil olarak getirmek suretiyle vahyi unutmasını gayet normal gösterme çabasına giren Ateş, kalamcıların Hz. Peygamber'in vahyi unutmasının mümkün olmadığını ortaya koyan görüşlerini de dînî temele dayanmayan iddialar olarak görmektedir.[167]

Süleyman Ateş'in Kur'an'ın korunmuşluğuna dair düşüncesi o'na sonradan uydurma bir ayetin sokulamamış olmasıdır. Diğer bir taraftam Ateş, Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ'nın (ö. 458/1066) orijinal bulduğu bir görüşünü dile getirmektedir. Ferra'ya göre Hicr 15/9. ayette korunması Allah'a ait olanın Kur'an-ı Kerim değil Hz. Peygamber olduğuna işaret edilmektedir. Ateş'e göre Ferra ayetin manasına biraz yaklaşmıştır. Ancak kaçırdığı nokta Kur'an'ın vahiyden sonraki durumunu değil vahiy esnasındaki durumu ile ilgilidir. Dolayısıyla bu ifadeden anlaşılan, Ateş'e göre vahy indirilme esnasında Allah'ın korumasında olup mushaflaşma sürecinden sonra Allah'ın korumasından çıkmıştır. Ayette zikredilen de indirilme esnasında Allah'ın şeytanların müdahalesinden Kur'an'ı korumasıdır. Bu sebeple de şeytan hiçbir surette vahye batıl bir söz karıştıramaz.[168] Ateş'e göre vahyi getiren melek muhafız meleklerin korumasında vahyi sahibine getirmiştir. Ateş'in delil olarak getirdiği Meryem 19/64 ve Cin 72/26-27. ayetlerden de istinatla Kur'an'ın korunmuşluğunun vahiy sürecinde şeytan etkisinden korunması ve ona şeytanın batıl bir şeyi ilga edememesi durumudur.[169]

M. Sait Şimşek ise âyet hakkında Ateş'in yaklaşımına yakın bir düşünceye sahip olmakla birlikte Ateş gibi Kur'an'ın korunmuşluğunu vahy süreci ile sınırlandırmamaktadır. Müşriklerin Hz. Peygamber'i cinlenme ile itham etmeleri ve Kur'an'ı da kendisine cin ve perilerin getirdiğini iddia etmelerine bir cevap olarak Allah, Kur'an'ı kendisinin indirdiğini ve müşriklerin iddiasının tersine onu her türlü etkiden de kendisinin koruyacağını söylüyor. Böylede Kur'an'ın kendisi tarafından indirildiği de ortya konmuş olmaktadır.

Şimşek'e göre Kur'an'ın korunması hem Hz. Peygamber'e gelinceye kadar cin, şeytan ve peri etkisinden hem de Hz. Peygamber'in tebliğinden sonra zamanla

[167] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. V, s. 54-55.
[168] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. V, s. 56.
[169] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. V, s. 57.

değişikliğe uğrama ve tahriften korunmayı kapsar. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in peygamberlik mucizesi de Kur'an'la birlikte kıyamete kadar Allah'ın korumasındadır[170].

[170] M. Sait Şimşek, "*Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri", c. III, s. 115.*

III. BÖLÜM
ATEŞ VE ŞİMŞEK'İN TEFSİRLERİNDE NESHMESELESİNEPRATİK YAKLAŞIMLARI

3.1. Ateş ve Şimşek'in Nâsih-Mensûh İlişkisi Kurulan Âyetlere Yaklaşımları

Cumhuriyet Dönemi akademyasında nesh meselesine teorik yaklaşımları ve bu teorik yaklaşımlar çerçevesinde konuyu daha da özelleştirerek Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in yaklaşımlarını önceki bölümlerde inceledik. Teorik olarak bu yaklaşımların sözünü ettiğimiz akademi ve tefsir alanına telif eser kazandıran Ateş ve Şimşek'in eserlerinde nesh meselesinin pratiğini nasıl uyguladıklarını incelemeye çalışacağız. Burada izleyeceğimiz yol müfessirlerin eserlerinde âyetlere getirdikleri yorumlardan örnek teşkil edecek kadarını burada işleyerek devamında daha geniş bakılması için ana kaynaklara yönlendirme şeklinde olacaktır.

Şüphe yok ki Kur'an kıyamete kadar insanlığın ihtiyacını karşılayacak zenginlik ve mana derinliğinde ilahi bir kitaptır. Allah bu ilahi kitap vesilesiyle bireyin, ailenin ve de toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Dolayısıyla Kur'an inananlara emir ve yasaklarla bir istikamet çizerken, inanmayanlara ise inanan kimselerin istikametine gelmek suretiyle kurtuluş yoluna girmelerini tavsiye etmektedir. Bu bağlamda indirilen şeriat ve âyetler sonraki şeriat veya âyetle ortadan kaldırılarak veya askıya alınarak yerine hüküm bakımından daha kapsayıcı ve daha üstünü ikame edilmektedir. Netice itibariyle Allah, insanlığın kültürel, sosyal, ekonomik ve dînî hayatını yeni gelen şeriat ve âyete göre tanzim etmesini istiyor. İşte bu minvalde teorik olarak baktığımız nesh konusunun pratikteki uygulamasının Ateş ve Şimşek'in tefsirlerine yansımalarını inceleyeceğiz. Bunu yaparken neshe konu olup da Ateş ve Şimşek'in nesh var veya yok olarak görüş belirttikleri âyetleri başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

3.1.1. Süleyman Ateş'in Neshe Konu Âyetlere Yaklaşımları

Bu başlık altında sure bazında neshi iddia edilen âyetleri karışıklığa mahal vermemek ve anlaşılırlığı kolaylaştırmak adına içerisinde nesh olduğu iddia edilen surelerden âyetleri sure başlıkları altında incelemeye çalışacağız. Ayrıca tercih ettiğimiz usul gereği Süleyman Ateş'in neshe konu âyetlere yaklaşımını verdikten

sonra M. Sait Şimşek'in yaklaşımlarını ilgili yerde detaylandırmak kaydıyla her âyetten sonra özet olarak vereceğiz.

3.1.1.1. Bakara Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Bakara sûresinde neshe konu âyeteler diğer sûrelere oranla daha fazladır. Bunun sebebi sûrenin Medenî bir sûre olması olabilir. Neshe konu yapılan âyetlerin sayısı otuz yedi ile en fazla İbnu'l Cevzi, yedi âyet ile en az Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'nin (ö. 911/1505) eserlerinde zikredilmiştir.[171] Bizim bu bölümde amacımız sayı olarak sure bazında verilen âyetler üzerinde nesh vardır şeklinde bir tespit değil neshin varlığına veya yokluğuna konu olma bakımından kavramsal çerçeveye dahil edilen âyet sayıları ve bu âyetleri Süleyman Ateş'in yorumlama tarzıdır. Süleyman Ateş'in Bakara sûresinde nesh bağlamında ele aldığı âyet onbir tanedir. Bu âyetler;

3.1.1.1.1. Bakara 2/62

Süleyman Ateş'in nesh bağlamında ele aldığı ilk ayet Bakara 2/62'dir. Bu " إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِئِينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحاً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَرَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ/ *Şüphesiz, inananlar (Müslümanlar) ile, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerden (her bir grubun kendi şeriatında) "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükafat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır" (diye hükmedilmiştir)"*[172] âyete dair İbn Abbas'tan rivâyet edilen görüşe göre bu âyet " وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيناً فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ/*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette kaybedenlerden olacaktır"*[173]âyeti ile nesh edilmiştir.[174] Süleyman Ateş usülcülerin neshe konu âyetin hüküm bildiren bir âyet olması gerektiği hususundaki tespiti ve bu âyetin hüküm bildiren bir âyet değil de haberî bir âyet olması sebebiyle nesh iddialarını kabul etmemektedir. Diğer taraftan Ateş'e göre mensûh olduğu iddia edilen bu âyet *mutlaktır*. Neshe konu olan bu âyet Ateş'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere " لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللهِ اٰنَاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿ يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَاُولٰٓئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿/*Ama hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan*

[171] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, s. 123.
[172] Bakara 2/62.
[173] Âli İmran 3/85.
[174] Remzi Kaya, *a.g.m.*, s. 357.

bir topluluk vardır. Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emreder kötülükten menederler; hayır işlerine koşuşurlar. İşte onlar iyilerdendir. Yapacakları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir"[175]âyetlerinde geçen "*onların hepsi bir değildir…"* ifadeleriyle *takyid* edilmiştir. Âyetin nüzul sebebi hakkında çeşitli rivâyetler zikreden Ateş, bu âyette sözü geçen kişilerin kendi dinlerini terkedip Müslüman olduklarına dair bir delil olmadığını söyler. Konu hakkındaki rivâyetleri delil olarak getiren müfessirleri Ateş, kendi kafalarında olanı âyetlerde okumakla itham etmektedir. Ateş'e göre her millet için iyilerin ve kötülerin ağırlıkta bulunduğu toplumlar söz konusudur.

Âyet ehli kitap hakkında genel bir karakter çizmekte ve içlerinde iyilerinde bulunduğunu dolayısıyla iyi olanların iyiliklerinin karşılıksız bırakılmayacağının ifade etmektedir. Sonuç olarak Ateş'e göre toplumsal bir durumu haber veren bu âyetler arasında neshten söz edilemez[176].

M. Sait Şimşek ise Süleyman Ateş'in nesh bağlamında ele aldığı ve *mutlak'ın takyidi* olarak açıkladığı bu âyetler hakkında herhangi bir nesh telakkisinde bulunmamakta, nesh bağlamında ele aldığı âyetleri Bakara 2/106 ile başlatmaktadır. Bununla birlikte Süleyman Ateş'in bu âyetlerden yola çıkarak Kur'an'ın önceki kitapları tasdik eden bir kitap olduğu düşüncesine Şimşek, "*ortak noktaları doğruladığını"* söyleyerek açıklama getirmektedir.

3.1.1.1.2. Bakara 2/106

Müfessirlerin neshe delil olarak getirdiği " مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَاۗ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ / "*Biz bir âyeti nesh eder veya utturursak ondan daha iyisini ya da benzerini getiririz. Allah'ın her şeye gücü yeter olduğunu bilmedin mi?"*[177]bu âyette iki durum söz konusudur. Nesh ve nesy; Unutma ve erteleme. Allah bir âyetin daha iyisini göndermediği sürece hükme konu âyeti nesh etmez veya hükmünü ertelemez. Bu tespite göre Şâri' bir âyetin hükmünü tamamen ortadan kaldırabileceği gibi şartların ortadan kalkması sebebiyle tekrar şartlar oluşunca hükmün devreye girmesi şartına bağlı olarak hükmü erteleyebilir. Süleyman Ateş bu duruma mü'minler zayıf düştüklerinde tekrar eski güçlerine kavuşuncaya kadar " لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ / *sizin dînîniz size benim dînîm bana"* hükmünün geçerli olacağını misal

[175] Âli İmran 3/113-115.
[176] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. III, s. 95.
[177] Bakara 2/106.

getirir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Ateş'e göre nesh Hz. Peygamber'e unutturulan ve yerine yenisi indirilen gelenek ve âdapla ilgili olan az sayıdaki âyetlerde geçerlidir. Yoksa Kur'an-ı Kerim'de var olan her âyetin mutlak olarak bir hükmü vardır. Âyetlerin içerdiği bu hükümlerin her birinin uygulama yeri ve zamanı vardır.[178]

Yukarda zikrettiğimiz âyet bağlamında nesh konusunu inceleyen Ateş, konuya dair usul âlimlerinin zikrettiği *"hükmü nesh edilip metni baki"* ve *"metni nesh edilip hükmü baki"* âyetler şeklindeki nesh sınıflandırmasını kabul etmemektedir. Nesh bağlamında ele alınıp Sünnet'in Kur'an'ı neshine delil olarak getirilen rivâyetleri doğru bulmayan Ateş, Sünnet'in mütevâtir de olsa Kur'an-ı Kerim'i nesh edemeyeceğini ifade etmektedir.[179] Kur'an'ı Kerim'de neshin sübûtuna dair Hz. Peygamber'den gelen sarih bir rivâyetin olmadığını ifade eden Ateş, nesh hakkında sarih bir rivâyet olması durumunda buna itirazı olmayacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte Ateş'in düşüncesi Sünnet vahiy değildir, vahiy olmayan bir ifadenin vahyi nesh etmesi düşünülemez şeklindedir.[180]

Kur'an-ı Kerim'in musaddik olduğunu ifade eden Ateş, kendisinden önceki kitapları hükümsüz kıldığı tezini kabul etmemekte aksine Kur'an'ın kendisinden önceki kitapları beyan eden ve tasdik eden bir kitap olduğu tezini savunmaktadır.[181] Dolayısıyla Ateş'e göre Bakara sûresi 106. âyet Kur'an içi bir neshi veya Kur'an-ı Kerimle kendinden önceki şeriatlar arası bir neshi konu edinmemektedir. Allah'ın indirmiş olduğu ama Hz. Peygamberi'n unuttuğu veya kendisine unutturulan ve yerine daha hayırlı hükümler ihtiva eden âyetleri konu edinmektedir.

M. Sait Şimşek'in bu âyet hakkındaki görüşünü ileride ilgili başlık altında vereceğiz ancak mukayese yapılabilmesi bakımından diyebiliriz ki Şimşek, Ateş'ten farklı düşünmektedir. Şimşek'e göre bu âyet Hz. Peygamber'e unutturulan ve mushafa alınmayan âyetleri değil siyak ve sibak olarak değerlendirildiğinde geçmiş şeriatların neshine kaildir. Bu Ateş ile Şimşek arasındaki temel ayrımdır. Çünkü Bakara 2/106. âyete kadar olan âyetler Yahudilerin Tevrat'ı tahrip etmelerinden bahsetmekte, sonraki âyetlerde ise nesh olayı gerekçelendirilmektedir. Ancak Şimşek, bu âyette geçen neshe dair düşüncesini; geçmiş şeriatlara dair toptan bir

[178] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 214-215.
[179] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 216.
[180] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 217.
[181] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 218.

kaldırmadan ve onlara ters bir ahkamın getirildiğinden değil, tashih, tespit ve daha iyisiyle değiştirmenin yanında bazılarını da tamamen ortadan kaldırma olarak beyan etmektedir.[182]

3.1.1.1.3 Bakara 2/180

Akrabaya vasiyet âyeti Ateş'in tefsirinde neshe konu olarak incelediği âyetlerdendir. " كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْراً اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِۚ حَقاً عَلَى الْمُتَّقِينَ/ *Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması - Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı"*[183] âyetinin miras âyetleri veya "*varise vasiyet yoktur*" hadisi ile nesh edildiği iddia edilmiştir. Ateş, bu âyetle ilgili olarak Hz. Peygamber'den âyetin neshine dair bir rivâyet bulunmadığını bunun yanında miras âyeti ile vasiyet âyeti arasında bir çelişkinin de olmadığını ifade etmektedir. Burada Ateş, Reşit Rıza'nın zan ifade eden bir hadisin mütevâtir bir hadisi nesh edemezken Kur'an-ı Kerim'den bir âyeti asla nesh edemeyeceği ve Muhammed Abduh'un (ö.1323/1905) miras âyetlerinin vasiyet âyetinden sonra indiğine dair bir kanıt olmadığı görüşlerini esas alarak konuya yaklaşmaktadır. Bununla birlikte dilsel bakımdan âyetin neshe medar olamayacağını ifade etmektedir.[184] Âyetlerde miras üleştirmesinin kişinin vasiyeti yerine getirilip, borcu ödendikten sonra gerçekleştirileceği dikkate alındığında ölmeden önce mal üzerindeki tasarruf hakkı vasiyet sahibine aittir.[185]İbn Abbas'tan konu ile alakalı olarak gelen bir rivâyette *"Mal çocuklara, vasiyyet ana babaya idi. Allah bundan istediğini nesh etti. Erkeğe, kadının iki misli, ebeveyne altı da bir, kadına sekizde veya dörtte bir, kocaya da yarı veya dörtte bir pay verdi*"[186] miras ve vasiyetin kapsamı belirlenmiştir. Görüldüğü üzere burada bir hükmün diğerini ortadan kaldırması değil, hükümlerin kapsamının belirlenmesi söz konusudur.

Bütün bu ifade ettiklerimizin yanında söz konusu âyeti izah ederken Ateş'in beyanında bir çelişki de söz konusudur. Zira Ateş bir taraftan âyetin yakın akrabaya vasiyet kısmının nesh edildiğini ve uzak akrabaya vasiyetin farz olduğunu söylerken diğer taraftan âyetin miras âyetiyle bir çelişik durumunun olmadığını dolayısıyla

[182] M. Sait Şimşek, *"Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri", c. I, s. 139-140.*
[183] Bakara 2/180.
[184] Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Nesh Meselesi"*, s. 34.; *a.g.e.*, c. I, s. 168.
[185] Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"*, c. I, s. 167-170.
[186] Buhari, "*Vasaya*", 6.

kişinin vasiyetle miras bırakabileceğini hatta bırakması gerektiğini söylemektedir. Yine aynı bağlamda vasiyet âyetini nesh eden bir rivâyet bulunmadığını söylerken diğer taraftan *"Allah her hak sahibine hakkını vermiştir, artık varise vasiyet olmaz"*[187] hadisini nakletmektedir ve neshin varlığını bir nevi itiraf etmektedir.[188] Zannediyoruz ki Ateş, Hz. Peygamber'den gelen "*bu âyet nesh edilmiştir*" şeklinde sarih bir ifade aramaktadır.[189]

M. Sait Şimşek de bu âyetleri nesh bağlamında eserlerinde incelemektedir. Şimşek'e göre de âyette neshi gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Ancak âyete dair yaklaşımı Ateş'ten farklıdır. Şimşek'e göre aralarında nâsih-mensûh ilişkisi kurulan bu iki âyet birbirine zıt veya aynı konu içeriğine sahip değildir. Birbirine zıt olmayan, aynı konu içeriğine de sahip olmayan iki âyet arasında neshten de söz edilemez. Öyle ki vasiyet âyeti Şimşek'e göre miras âyetiyle uygulama alanı bulmuştur.[190]

3.1.1.1.4. Bakara 2/190

Oruç âyetinin neshi konusuna ise Ateş, müfessirlerden gelen görüşleri maddeler halinde naklettikten sonra[191] bu âyetin İbn Abbas'ın (ö. 68/686) rivâyetini esas alarak nesh olmadığını söyler. Bu âyet İbn Abbas'ın da zikrettiği gibi iyi olma ümidi kalmamış olan hasta kimseler ve çok yaşlı olanlar için bir ruhsattır. Ateş, orucun başlangıçta seçimli olarak farz kılınmış olduğunu naklettikten sonra bu âyetin 185. âyet ile nesh edildiğini ifade eden görüşleri nakletmektedir. " وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ" âyeti indiğinde dileyenin oruç tuttuğu ve dileyenin fidye verdiği[192] zikredilmekle birlikte bu âyetin "فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ" âyetiyle nesh edildiği iddia edilmiştir. Ateş ise bu âyette nesh değil bir kolaylaştırma olduğu görüşünü kabul etmekte ve âyette takat yetiremeyecek durumda olan kimseler için bir hafifletme yoluna gidildiğini zikretmektedir.

Ateş bu hususta ayetin *"sayılı günler"* kısmının " شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُۖ وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَۜ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ

[187] Tirmizi, *"Vesâya*", 5.; EbûDâvud, "*Vasâyâ*", 6.; Nesâî, "*Vasâyâ"*, 5.
[188] Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"*, c. I, s. 294-296.
[189] Geniş bilgi için Bkz., Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I, s. 295-298.
[190] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. I, s. 205.
[191] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I., s. 301.
[192] et-Tac, II. Cilt, s. 59.

تَشْكُرُونَ/ *O sayılı günler", insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun..."* âyetiyle *beyan* edildiği görüşünü isabetli bulmaktadır. Dolayısıyla hem İbn. Abbas'tan nakledilen rivâyeti ve hem de Muhammed Abduh'un (ö.1323/1905) görüşünü esas alan Ateş bu âyette neshin varlığı iddiasını reddeder.[193]

3.1.1.1.5. Bakara 2/191

Şüphe yok ki Müslümanlara Kur'an-ı Kerim'de cihad prensipleri de öğretilmiştir.[194] Bu prensipler; saldırgan tavırlı olan düşmana karşı saldırıdır. Düşman teslim olur veya antlaşma yapmak suretiyle savaşa son verirse savaşa son vermektir. Her durumda saldırıyı karşılıksız bırakmamaktır. Savaşa her daim hazırlıklı olup gerekli tedbirleri almak, İslâm'ın serbestçe yaşanmasına mâni olmanın bir savaş sebebi olduğu ve bu durumlarda savaşmaktır. Savaşlarda savaşa katılmayan, kadın, çocuk, ihtiyar ve din adamlarına ve çiftçilere dokunmamaktır. Yine bu âyetlerde fitnenin ortadan kaldırılması emredilmektedir[195]. Çünkü fitne öldürmekten daha tehlikeli bir sosyal problemdir.

Bunları ifade ettikten sonra Ateş, " وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوآ اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِۚ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِۚ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْۜ كَذٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿﴾ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِۜ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿﴾ / *Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın; fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah haksız yere saldıranları sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün, onların sizi çıkardıkları yer (Mekke)den siz de onları çıkarın! Fitne (baskı yapmak), adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'da onlarla savaşmayın ki onlar da orada sizinle savaşmasınlar. Fakat onlar sizinle savaşırlarsa hemen onları öldürün; kafirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse Allah bağışlayandır, esirgeyendir. Onlarla savaşın ki fitne(baskı) ortadan kalksın, din yalnız Allah'ın olsun…*[196]*"* bu âyetleri müfessirlerin Tevbe sûresi 5. 36. 39. âyetleri tarafından nesh edildiğini söylediklerini nakleder. Ancak kendisi bu âyetlerin neshi

[193] Geniş Bilgi İçin Bkz., Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 300-302.
[194] Bakara 2/190-194
[195] Bakara 2/191
[196] Bakara 2/190-193.

hakkında herhangi bir yorum yapmaz, nâsih âyetleri zikreder ve konuyu bitirir.[197] Süleyman Ateş'in neshe konu olma bakımından rivâyetleri aktarıp kendisinin bir sonuca varmaması düşündürücüdür. Bunun iki sebebi olabileceği kanaatindeyiz.

Birincisi, bu âyetlerde nesh olduğunu kabul ettiğinden ama nesh konusunda ileri sürdüğü teorideki kabulüyle ters düşmek istemediğinden dolayıdır. Dikkat edilirse bazı âyetlerde bu çelişki hali açık bir şekilde görülmektedir. İkinci durum ise neshi savunanların birçok âyetin özellikle neshe konu olma bakımından ehli kitap ve müşriklere karşı hoşgörü ve yumuşak davranmayı öğütleyen âyetlerin kılıç âyetleriyle nesh edildiğini iddialarını ciddiye almamasıdır.

M. Sait Şimşek'in eserlerine baktığımızda ise aynı âyetler hakkında neshe dair herhangi bir tespitinin bulunmadığını aynı zamanda usul alimlerinin görüşlerine de yer vermediğini görmekteyiz. Ancak Şimşek, âyetin "*Onları nerede yakalarsanız öldürün"* kısmını tefsirinde "*savaş devam ettiği müddetçe" şeklinde* açıklamakta ve âyetteki öldürmenin *mutlak* bir öldürme emri değil, savaş müddetiyle *kayıtlı* bir öldürme olduğunu söylemektedir.[198]

3.1.1.1.6. Bakara 2/215

Süleyman Ateş " يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۖ قُلْ مَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللهَ بِهٖ عَلِيمٌ / *Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir"*[199] âyetinin İbni Mesud'tan (ö. 32/652-53) rivâyet edilen ve zekât âyetiyle nesh edildiğini iddia eden görüşü reddetmektedir. Zekâtın neshe konu edilen bu âyetten önce indirilen bir âyetle farz olduğunu söyleyen Ateş, bu âyetin zekâtın yanında gönülden yapılacak olan yardımın kimlere yapılacağını *beyan* ettiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte yoksul ana babaya bakmak evlat üzerine farz olduğundan bu amaçla yapılacak yardım zekât kapsamına girmez. Mezhep imamları da bu görüştedir.[200]

M. Sait Şimşek ise eserinde âyetlerin meal ve tefsirini verdikten sonra nesh edilmelerine dair bir rivâyet veya kendi düşüncesinden bahsetmez.

---

[197] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, 335-336.
[198] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s. 216.
[199] Bakara 2/215.
[200] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, 361.

3.1.1.1.7. Bakara 2/217

Haram ayda savaşmanın hükmünü içeren " يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهِ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللهِ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولٰئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ / *Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: "O ayda savaş büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günahtır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dînînizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dînînden döner de kafir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.*[201]" Bakara 2/217. âyetin Ateş, nesh edilip edilmediği hususunda ise ihtilaf olduğunu ifade eder. Ateş, tefsirinde bazı alimlere göre âyetin mensûhu üzerinde ihtilaf olduğunu aktarmıştır. Bununla birlikte bu âyetin nâsihininTevbe sûresi'nin 5, 29 veya 36. âyetler olduğu iddia edilmiştir. Hz. Peygamber Huneyn'de Hevazin kabilesiyle, Taif'te Evtas kabilesiyle haram ayda savaşmış, yine haram ayda müşrikler üzerine gönderdiği seriyyeler vardır.

Ateş'e göre ise bu âyet neshe medar değildir. Çünkü âyette haram ayda savaşmak yasaklanmıyor. Aksine saldırganlığa ve davet hürriyetini korumaya karşı her durumda savaşmanın gerekli olduğunu açıklıyor.[202]

M. Sait Şimşek aralarında nâsih-mensûh ilişkisi kurulan bu iki âyet hakkında herhangi bir nesh durumundan bahsetmemektedir.

3.1.1.1.8. Bakara 2/219

Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"* isimli eserinde içkinin haram kılınması ile ilgi olan âyet ve diğer rivâyetler arasında içki yönüyle bir nesh bağlantısı kurmuyor. Teoride zikrettiği nesh konusu pratikte içki âyetlerini ele alırken tefsirine yansımamıştır. Nesh konusunu ele aldığı *"Kur'an'da Nesh Meselesi"* isimli müstakil çalışmasında bu konuyu nesh bağlamında inceleme yoluna gitmiştir. " يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِّ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ / *Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De*

[201] Bakara 2/217.
[202] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* s. 366-367.

ki: "Onlarda hem büyük günah hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür." Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan arta kalanı." Allah size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz[203]*".* Bu âyette görüldüğü üzere hamr ve meysirin faydasından çok zararının bulunduğu ifade ediliyor. İslâm ulemasının bir kısmı bu âyetin içkiyi haram kılmadığını, bir kısmı da haram kıldığını iddia etmişlerdir. Zira bu âyette hamr ve meysirde büyük günah bulunduğu belirtilmektedir. Belirtilen büyük günaha bir yasaklama getirilmemektedir. Âyetin içkiyi haram kıldığını iddia edenler, hamr ve meysir büyük günah olmasından dolayı bunu savunmaktadır. Bakara sûresi 219. âyetin içkiyi haram kılmadığını iddia edenler günahı haram kılan " قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَاناً وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ */ De ki: "Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmediği herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır"*[204] âyetin içkinin günah olarak tespit edilmesinden ve bu âyette de günah haram kılındığından dolayı A'raf 33. âyet ile içki haram kılınmıştır demişlerdir. İbn Arabî (ö. 543/1148) ise günahın haram kılındığı âyetin Bakara 2/219'dan önce gelmesi gerektiğini ama bunun bilinmediğini söylemiştir. Ateş, bu iddiayı kabul etmez ve nüzûl sıralamasında Bakara 93, Maide 110, A'raf ise 39. suredir. Dolayısıyla A'raf 39/33. âyet Bakara 2/219 ve Maide 5/90-91'den çok önce Mekke'de inmiştir. Bu sebeple görülecektir ki Bakara 2/219. âyet içkiyi haram tayin eden âyetlerdendir. Zira sahabe bu âyet indikten sonra içkiye âyetin haram kılmadığı zannıyla devam etmiş ancak " يٰا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُباً اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا */ Ey îmân edenler! Sarhoş olduğunuz zaman ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp olduğunuz zaman da eğer yolcu değilseniz, gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın"*[205] âyeti ile namaza yaklaşmayın âyeti indirilmiş ve buna rağmen içki kullanılmaya devam edilince " اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ */Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz"*[206]*ve "Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık*

[203] Bakara 2/219.
[204] A'raf 39/33.
[205] Nisa 4/43.
[206] Maide 5/90.

vazgeçiyor musunuz?[207] âyetleri inmiş sahabe "*vazgeçtik*" demiştir. Ateş'e göre âyetlerin hükmü devam etmektedir. Açıklamasını yaptığımız Bakara 2/219 Nisa 4/43, Maide 5/90-91 ve A'raf 39/33 arasında Ateş'e göre bir nâsih-mensûh ilişkisi söz konusu değildir. Bu âyetler farklı bir üslupla hamr ve meysirin haram olduğunu *beyan* etmektedir.[208]

Bakara 2/219. âyetin zekât âyetiyle neshine gelince; Bazı müfessirlerin bu âyetin zekât âyetiyle nesh edildiğini iddia ettiklerini aktaran Ateş bu iddiaları kabul etmez. Zekâtın farz bir ibadet olduğunu Bakara 2/219. âyette ise nafile olan sadakaya teşvik bulunduğunu dolayısıyla iki âyet arasında neshi gerektirecek bir durumun bulunmadığını ifade etmektedir.[209]

İnfakın, zekât ve sadakayı da içine alan daha geniş bir kavram olduğunu söyleyen M. Sait Şimşek ise âyetin zekât âyeti tarafından nesh edildiği iddiasını kabul etmemektedir. Şimşek'e göre zekât infakın zorunlu kısmıdır. Bu âyette ise infakın sınırı belirlenmektedir.[210]

3.1.1.1.9. Bakara 2/240

Eşleri vefat edip geride dul kalan kadınların evlerinden çıkarılmaksızın kendilerine bakılmasını vasiyet eden " وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجاً وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعاً اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ في اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ/ *İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir"*[211] âyetin neshine gelince; bu âyet hakkında Süleyman Ateş'in İbn Kesir'den rivâyetle tefsirinde naklettiğine göre İbn Zübeyr, Hz. Osman'a (*İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan…)* âyeti başka bir âyetle nesh edildiği halde onu niçin Mushafa yazıyorsun deyince, Hz. Osman; *"Kardeşimin oğlu ben hiçbir şeyi yerinden değiştiremem"* demiştir. Yukarıda bahsettiğimiz âyetin nâsihi hakkında ihtilaf söz konusudur. İbn Abbas'a göre miras âyetiyle nesh edilmiştir. Bazı müfessirler ise Bakara sûresi 2/234 veya Nisa sûresi 4/11. âyetteki "فَرِيضَةً مِنَ اللهِ"/*Allah'tan bir vasiyet*

---

[207] Maide 5/91.
[208] Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Nesh Meselesi"*, s. 23-25.
[209] Süleyman Ateş, *a.g.e,* s. 378.
[210] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. I, s. 241.
[211] Bakara 2/240.

olarak" sözü ile nesh edilmiştir. Ateş'e göre ise bu âyetler arasında nâsih-mensûh ilişkisi aramanın bir mantığı yoktur. Çünkü 2/234. âyet dul bir kadının beklemek zorunda olduğu süreyi tayin ederken, 240. âyet evden çıkmak istemeyen dul bir kadına bir yıl süre ile evde kalma ve geçiminin sağlanması hakkını veriyor. Sonuç itibariyle bu iki âyet arasında bir nâsih-mensûh ilişkisi değil *tamamlayıcılık/tebyin* söz konusudur. Diğer taraftan Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî'nin (ö. 606/1210) neshe dair görüşlerini aktaran Ateş, âyette neshin esas olmadığını ve nesh edilen âyetlerin zaten Kur'an'a alınmadığını, nâsihin mensûhtan sonra inmesi gerektiğini ama ilgili âyetlerde nâsih olduğu iddia edilen 234. Âyetin mensûh olduğu iddia edilen 240. âyetten önce indiğini ve iki âyeti bağdaştırma imkânı varken nesh aramanın gerekli olmadığını dolayısıyla bu âyetlerde neshin olmadığını ifade etmektedir. Diğer bir taraftan usul bakımından da bu ayetler mensûhun nâsihten önce inmesi şartına da uymamaktadır.[212]

Aynı âyetler hakkında M. Sait Şimşek ise nesh iddiasını doğru bulmamaktadır. Çünkü iki âyetin içeriğinin kapsamı farklıdır. İlk âyet eşi vefat etmek üzere olan kimsenin geride bıraktığı eşinin evden çıkmak istememesi durumunda mâni olunmamasını vasiyet etmesini, nâsih olduğu iddia edilen ikinci âyet ise kocası vefat eden kadının zorunlu olarak evde beklemesi gereken iddet süresini tayin etmektedir.[213]

3.1.1.1.10. Bakara 2/256

İslâm dîni her şartta bireyin iradesini esas alan bir dindir. Bu sebeple İslâm inanç dairesine girecek bir kişi için kişinin iradesini serbest bırakmıştır. " لَا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ/*Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir"*[214] âyeti bu hakikatin vahyedilmiş halidir. Bu âyet içerdiği hüküm itibariyle neshe konu edilmiştir. Süleyman Ateş'in tefsirinde naklettiğine göre bu âyet evvelinde bütün insanlara şamil olarak indirilmiş, kıtal âyeti[215] ile müşrikleri kapsayan kısmı nesh edilmiş, âyet

[212] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I, s. 428-429.
[213] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. I, s. 354.
[214] Bakara 2/256.
[215] Tevbe 9/5.

ve hükmü ehli kitabı kapsayan haliyle baki kalmıştır. Müşriklerle olan kısım ise "وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ /*Fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse muhakkak ki Allah ne yaptıklarını görmektedir."*[216] âyetiyle hükmünün geçerlilik şartları ortaya konmuştur. Bakara sûresi 256. âyet ile Enfal sûresi 8/39. âyet Süleyman Ateş'e göre birbirini *tamamlayan* iki âyettir ve bu iki âyet arasında bir çelişki söz konusu değildir. Bu sebeple Ateş, Bakara sûresi 2/256. âyet ile onu nesh ettiği iddia edilen Tevbe sûresi 9/5. âyet arasında nesh ilişkisine dair bir tespitte bulunmamaktadır.[217]

Ateş'e göre nesh bağlamında ele aldığımız bu âyetler hakkında M. Sait Şimşek'in neshe dair bir tespiti bulunmamaktadır.

3.1.1.1.11. Bakara 2/282

Kur'an-ı Kerim'in en uzun âyeti olan ve borç hukukunu düzenleyen âyetin[218] neshe konu olmasına gelince; âyette geçen *"onu yazın"* ve *"iki şahit tutun"* emirleriyle yazmak ve şahit tutmak farz hükmündedir. Bazı müfessirlere göre bu farziyet "فَإِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضاً فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ/ *Birbirinize güvenirseniz güvenilen kimse emaneti ödesin[219]"*âyetiyle nesh edilmiştir. Süleyman Ateş'e göre 2/282. âyetin ilgili bölümünü nesh ettiği söylenen 2/283. âyetin birinci âyetten sonra geldiğine dair bir delil yoktur. Bu âyetler konuyu anlatan birbiri ile bağlantılı ve aynı zaman diliminde inen âyetlerdir. Aralarında neshin söz konusu olabilmesi için hüküm bildiren bu iki âyetin farklı zaman dilimlerinde inmesi gerekir. Böyle bir durum tespit edilmediğine göre bu âyetler arasında neshten de söz edilemez. Netice olarak âyetlerde yazmak ve şahit tutmak emirleri nedb ifade eder[220].

Âyetlerin tefsiri ile yetinen M. Sait Şimşek ise Ateş'in neshe konu olarak ele aldığı bu âyetler arasında herhangi bir neshten söz etmemektedir.

3.1.1.1.12. Bakara 2/284

Bakara sûresinde neshe konu olan " لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ/ *Göklerdeki*

[216] Enfal 8/39.
[217] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 454.
[218] Bakara 2/282.
[219] Bakara 2/283.
[220] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 493.

her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter"[221] âyeti ise kalpten geçen düşüncelerden dolayı kişinin hesaba çekileceği hakkındadır. Bu âyetin hükmü bazı müfessirlere göre 2/286. âyette geçen "لَايُكَلِّفُ اللهُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا/ *Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar…"* ifadesiyle nesh edilmiştir.[222] Ateş, İbn Kesir'in, Buhari ve Müslim'de bulunan rivâyetlere dayanarak bu âyetin sonra gelen âyetlerle nesh edildiği kanaatinde olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Ateş, Hz. Peygamber'den rivâyet edilen *"Allah benim için ümmetimin kalplerinden geçen şeylerden geçti. Bu düşünceleri yapmadıkları, ya da söylemedikleri takdirde bunları affetti"*[223] ve *"Yüce Allah şöyle buyurdu: Kulum bir iyilik yapmaya niyet eder de yapmazsa o niyetini kendisi için bir iyilik yazarım; eğer onu* yaparsa *ona on katından yedi yüz katına kadar iyilik yazarım. Ama bir kötülük yapmak ister de yapmazsa ona kötülük yazmam. Şâyet yaparsa ona sadece bir kötülük yazarım"*[224] bu hadislere göre zikri geçen âyetin nesh edildiğini söylemektedir. İbn Ömer ve İbn Abbas gibi bazı sahabilere göre de âyet mensûh değildir.[225] Süleyman Ateş tefsirinde bu âyette neshin söz konusu olmadığını söylemektedir. Oysa naklettiği ve kaynaklarını da verdiği hadislere göre âyetin nesh edilmiş görünümünde olduğunu söylemişti. Âyetin bir kısmının nesh edilmesini ve bir kısmının bırakılmasının mantıki bir tarafının olmadığını, nesh edildiği iddiasında olanların insanın kalbine gelen düşüncelerden sorumlu tutulamayacağını belirtmek maksadında olduklarını savunmaktadır.[226] Âyetin manasını ve tefsirini veren Ateş, nesh taraftarlarının neshe müracaatlarını anlaşılır ve kabul edilebilir bulmaz.

M. Sait Şimşek'e göre ise bu âyette nesh söz konusu değildir. Çünkü mensûh olduğu iddia edilen âyetteki kapalılık, nâsih olduğu iddia edilen âyet tarafından açıklanmaktadır. Âyetler kişinin kalp temizliğine önem vermek suretiyle iradi olan düşüncelerden uzak durmaktan bahsetmektedir. Dolayısıyla Şimşek'e göre bu iki âyet arasında bir nâsih mensûh ilişkisi kurulamaz.[227]

Süleyman Ateş'in neshe dair Bakara sûresinde ele aldığı ayetlerin muhtevası

[221] Bakara 2/284.
[222] Geniş Bilgi İçin bkz., Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c.I, s. 494-495.
[223] Buhari, *Itk* 6, *Talak* 11.; Müslim, *İman* 201, 202.; Ebu Davud, *Talak* 15.; Tirmizi, *Talak* 8.
[224] Müslim, İman 204.
[225] Geniş Bilgi İçin Bkz., Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c.I, s. 494-495.
[226] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c.I, s. 497.
[227] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. I, s. 258.

görüldüğü gibi Ehli Kitap, akrabaya vasiyet, oruç, savaş hukuku, Allah yolunda harcama, haram aylarda savaş, içkinin haram kılınması, eşi vafat eden kadınların evlerinde kalması, dine girme serbestisi, borçlar hukuku ve düşüncelerden hesaba çekilmedir.

3.1.1.2. Nisa Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Nisa sûresinde ağırlıklı olarak kadın hakları ve miras konusu ele alınmaktadır. Sûrenin başından itibaren yaratılış, evlilik, yetim malına riâyet ve miras konularının anlatıldığına şahit oluyoruz. Ateş, Nisa sûresinde neshe konu olma yönüyle ele alıp incelediği ayetlerin sayısı beş tanedir. Bu ayetler;

3.1.1.2.1. Nisa 4/8

Fıkhî bir konu olan " وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُوْلُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِيْنُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفاً/ *Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır buluNûrlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin"*[228]âyeti hakkında Ateş, müfessirlerin nesh edildiğini iddia ettiklerini aktardıktan sonra bu âyette nâsih mensûh ilişkisinin söz konusu olmadığını *beyan* etmektedir. Ateş'e göre Nisa sûresi 8 ile miras âyeti[229] arasında nâsih mensûh ilişkisi bulunmamaktadır. Çünkü zikri geçen âyetlerden Nisa 8 mirastan pay sahibi olmayıp miras paylaşılan ortamda bulunanları sevindirecek bir ikramın kendilerine verilmesini beyan ederken, miras âyeti mirastan pay sahibi olanların bu paylarını düzenlemektedir. 8. âyet hakkında muhkem diyenlerin görüşünü isabetli bulan Ateş bu âyetin nesh edildiği iddiasını kabul etmemektedir.[230]

M. Sait Şimşek'in ise nesh bağlamında zikrettiğimiz bu âyet hakkında neshe dair herhangi bir tespiti bulunmamaktadır.

3.1.1.2.2. Nisa 4/15

Müfessirler, zina suçunun cezasının tespitinde ilk aşamayı beyan eden " وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلاً/ *Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah*

[228] Nisa 4/8.
[229] Nisa 4/7.
[230] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c.I, s. 208.

onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun"[231] ve " وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَآ فَإِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَآ اِنَّ اللهَ كَانَ تَوَّاباً رَحِيماً/*Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tövbe edip ıslah olurlarsa onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah tövbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir"*[232] âyetlerinin bu âyetlerden sonra inen *"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun"*[233] âyetiyle nesh edildiğini iddia etmişlerdir. Süleyman Ateş ise Nisa sûresi 15 ve 16. âyetler ile Nûr sûresi 2. âyet[234] arasında bir neshin olmadığı iddiasındadır. Ateş'e göre Nisa sûresi 15 ve 16. âyetlerde zinanın cezasından değil eşcinsellik yapan kadınların ve livata yapan erkeklerin cezasından bahsedilmektedir. Zina suçunun cezası ise Nûr sûresi 2. âyette tespit edilmiştir. Ateş'e göre âyetlere bu gözle bakıldığında âyetler arasında nesh olmadığı anlaşılmakla birlikte her âyetin hükmünün varlığı da tespit edilmiş olacaktır.[235]

Rivâyetlerde Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği anlatılan recm cezası ise vahiyle tespit edilmiş bir ceza değildir. Hz. Peygamber'in Yahudi şeriatında bulunan ve cahiliye dönemi Mekkeli müşriklerin de uyguladıkları sosyal şartların gerekli kıldığı bir cezayı uygulamasından ibarettir. Cahiliye döneminde Arapların ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in de yaptığı bu uygulama Ateş'e göre Kur'an-ı Kerim tarafından zinanın suçunu tespit eden Nûr sûresi 2. âyetle nesh edilmiştir.[236]

M. Sait Şimşek âyetin eşcinselliğin cezasıyla ilgili olduğu hususunda Ateş ile hemfikirdir. Ancak Şimşek'e göre ilgili âyeti nesh ettiği söylenen Nûr sûresinde bekarlarla ilgili kısmın nesh edildiğini aktaran Şimşek evli olanların cezasından bahsedilmediğini söylemektedir. Evli olanlar içinse*recm* veya *celde* ile cezalandırılmaları değil, hapis iken ölmeleri ya da evlenmeleri suretiyle kendilerine lehte bir yol açılmış olacağını ifade etmektedir.[237]

3.1.1.2.3. Nisa 4/33

" وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ اِنَّ اللهَ كَانَ

---

[231] Nisa 4/15.
[232] Nisa 4/16.
[233] Nur 24/2.
[234] اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ "*Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe inananlar iseniz, Allah'ın cezasını uygulamada sizi o ikisine karşı acıma duygusu tutup engellemesin. Müminlerden bir grup da onlara yapılan azaba tanık olsun"*.
[235] Ayetlerin geniş açıklaması ve ayrıntılı bilgi için bkz.; Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 223-226.
[236] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. II, s. 230.
[237] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. I, s. 484-485.

عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيداً /*(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin. Şüphesiz Allah her şeye şahittir"*[238] bu âyette cahiliye döneminde var olan ve İslâm'ın zuhurundan sonra kötülük üzerine yapılan ahitleşmelerin hükmü kaldırılıp iyilik üzerine yapılan ahitleşmelerin hükmünün yerine getirilmesi emredilmiştir. Âyet bu yolla mirasçı olan kimseye payının verilmesinden bahsediliyor. Âyetle ilgili görüşleri nakleden Süleyman Ateş ki bu görüşler; bu âyetin Enfal 8/75. âyetle nesh edildiği, Mekke'den Medine'ye hicret eden Muhacirler ile Ensar arasında yapılan kardeşlik antlaşması sebebiyle birbirlerine mirasçı oldukları ama bu durumun *"Ana-baba ve akrabanın bıraktıkları için mirasçılar yarattık"* âyetiyle nesh edildiği lakin ahitleşilen kimselere paylarının verilmesini emreden âyetle bu kimselere iyilik yapılması, yardım edilmesi hükmü getirildiği ve bu kimselere mirastan belli bir payın olmayıp vasiyet edilebileceği, bu âyetin evlatlıklar ile ilgili olduğu, bu âyette kastedilenin karı kocanın mirastaki durumu olduğu şeklindeki yorumları aktardıktan sonra ilk ve son görüşü isabetli bulur ve diğerlerinin vakıaya ve dil kurallarına uymadığını iddia eder. Bu görüşler ise velâ ve evlilik akdidir. Ateş, âyetin "وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ" kısmının İslâm'dan önce yapılan dostluk akitlerine taraf olanların paylarının verilmesini emretse de daha sonra bu hükmün miras âyetiyle nesh edildiği görüşünü kuvvetli bulmaktadır. Diğer taraftan sahabe nakline dayanmayan ve Ebu Müslim'in (ö. 322/934) sahabe görüşüne dayanmamakla birlikte muhkem olduğunu söylediği âyet hakkında evlilik akdiyle birbirine bağlanmış olanlara mirastan pay verilmesini emrettiği görüşünü Ateş, akla ve mantığa uygun bulmaktadır. Ateş, bu âyet hakkında Hanefiler dışındaki ulemanın nesh hükmünü değil Ebu Müslim'in "*muhkem*" görüşünü isabetli bulmaktadır. Bununla birlikte Ateş, Enfal sûresi ve Nisa sûresi arasındaki öncelik sonralık bakımından da Nisa sûresi'nin Enfal sûresinden çok sonra indiğini ve bu sebeple de nâsihin mensûtan sonra inmeli kuralına tezat teşkil ettiğini ve dolayısıyla bu âyette nesh düşüncesinin geçersiz olduğunu iddia etmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi Ateş'in nesh anlayışına göre nesh edilen âyetler Kur'an'a yazılmamış Hz. Peygamber'e unutturulmuş âyetlerdir. Kur'an-ı Kerim'de var olan her âyetin hükmü de vardır tespiti gereği Ebu Müslim'in bu âyette nikah akdiyle birbirine bağlanan karı kocanın mirastaki durumunu beyan ettiği görüşüne istinaden -ahitliler

[238] Nisa 4/33.

kastediliyorsa ki bu durumda da âyette neshten söz edilmez- Ateş tarafından bu âyette nesh olmadığı hususu kabul edilmiştir.[239]

M. Sait Şimşek'in bu âyetler hakkında neshe dair bir tespiti bulunmamaktadır.

3.1.1.2.4. Nisa 4/90

Müslümanlar ile müttefikleri, müttefiklerine sığınanlar, tarafsız olanlar ve açık düşmanlık yapanlar arasındaki hukuki durumu belirleyen " اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ اَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَٓاءَ اللهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلاً/ *Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka…"*[240] âyeti hakkında Süleyman Ateş, İbn Abbas'tan rivâyet edilen ve müfessirlerin Tevbe sûresi 9/5. âyet ile nesh edildiği görüşüne katılmamaktadır. Ateş'e göre bu rivâyet ve müfessirlerin görüşü Kur'an-ı Kerim'in açık hükmüne aykırıdır. Zira ahde vefayı esas alan Kur'an-ı Kerim'in bu âyeti Müslümanlarla aralarında bir ahid bulunmayan müşrikler arasındaki hukuku ele almaktadır. Kaldı ki Kur'an-ı Kerim'de antlaşma hükümlerine tam uyan müşriklere karşı sürenin tamama erdirilmesi emrediliyor.[241] Ateş'e göre âyette zikredilen üç grup kimsenin canına kastetmek caiz değildir. Böyle bir işe kalkışanların cennetin kokusunu dahi alamayacakları hadislerde geçmektedir.[242] Netice olarak Ateş'e göre bu âyette neshten söz edilemez.

M. Sait Şimşek aynı âyetler hakkında herhangi bir nesh tespitine eserlerinde yer vermemektedir.

3.1.1.2.5. Nisa 4/102

Korku namazını anlatan " وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَٓائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَنْ تَضَعُوٓا اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ…/ *(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığın vakit,*

[239] Geniş Bilgi İçin Bkz., Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 270-273.
[240] Nisa 4/90.
[241] Tevbe 9/4.
[242] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 339-340.

içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silahlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silahlarını yanlarına alsınlar…"[243] âyetine gelince; bu âyet Hz. Peygamber'in de bizatihi uygulamasını yaptığı korku namazının kılınışını anlatmaktadır. Hz. Peygamber'in uygulamasından anlaşılacağı üzere korku namazı imam iki cemaatin ise nöbetleşe birer rekât olmak üzere kıldıkları bir namazdır. Savaş durumu gibi özel hallerde kılınan bu namaz sefer namazını değil korku halinde kılınan bir ibadet şeklinin beyanıdır. Korku namazının Hz. Peygamber'in arkasında bir imamla kılınmasının Allah elçisine has olup sonradan nesh edildiği görüşünü Süleyman Ateş kabul etmemektedir. Gerekçesi ise bu âyetin nesh edildiğine dair bir delilin olmamasıdır.[244]

Ateş'n, Nisa sûresinde neshe dair ele aldığı ayetlere baktığımızda muhtevalarının miras, zina suçunun cezası, vasiyet, sığınanlar ve savaş hukuku, korku namazı hakkında olduğu görülmektedir.

M. Sait Şimşek ise Ateş'in neshe konu olma bakımından ele alıp incelediği bu âyetler hakkında herhangi bir nâsih mensûh ilişkisinden söz etmemektedir.

3.1.1.3. Maide Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Maide sûresi ilk âyetleri itibari ile harem bölgesinde ve haram aylarda hac kurallarına riâyeti ve avlanma yasağını düzenleyen âyetlerle başlamaktadır ki bunlardan biri de zikrettiğimiz gibi haram aylarda avlanma halidir. Haram aylarda avlanma yasağı sadece harem bölgesini değil bütün bir Arabistan yarımadasını kapsamaktadır. Kur'an-ı Kerim bu ağır hükmü hafifleterek bütün canlıların canının harem bölgesinde güvende olduğu şeklinde düzenlemiştir. Ateş Maide sûresinde nesh bağlamında iki ayeti incelemektedir.

3.1.1.3.1. Maide 5/2

Müfessirlerden bazılarına göre "وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ/*Beyt-i Haram'a gelenler*"[245] kısmı müfessirlerin çoğunluğuna göre " مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللهِ شَاهِدِينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِۚ اُوْلٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْۚ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ / *Allah'a ortak koşanların, inkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Allah'ın mescitlerini imar*

[243] Nisa 4/102.
[244] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 358.
[245] Maide 5/2.

etmeleri düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte ebedî kalacaklardır"[246] âyetiyle nesh edilmiştir. Süleyman Ateş âyetin ilgili kısmı "*Beyt-i Haram'a gelenler"* den kastın mutlak manada müşrikler olması durumunda bu görüşün doğru olabileceğini ancak bunun için kesin bir delilin olmadığını aksine *"Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenler"* ifadesiyle Beyt-i Haram'a gelmek isteyenlerin müşrikler değil, Allah'ın lütfuna mazhar olmak isteyenler olduğunu, dolayısıyla bunların da mü'minler olduğunu söylemektedir. Nâsih olduğu zikredilen Tevbe sûresi'nin ilgili âyeti ise İslâm'a göre necis sayılan müşriklerin Mescid-i Haram'a sokulmamasından bahsediyor. Kur'an ise önceden işlemiş olduğu günah sebebiyle iman ehlinin Mescid-i Haram'a girmesine mâni olunmasını yasaklıyor. Netice itibariyle burada Ateş'e göre neshten söz etmek doğru bir düşünce değildir. Dikkatimizi çeken bir husus var ki Ateş'in nesh edilecek bir hüküm olmadığını söyledikten sonra bu sûrenin ortaya atılan *"tek seferde"* veya *"indirilen son sure"* rivâyetlerinin neshe konu edilen âyetlerin nesh edildiği düşüncesini bertaraf etmek maksadıyla söylenmiş olduğunu ifade ediyor. Dolayısıyla bizim bu cümleden anladığımız Ateş'e göre de Maide sûresi 5/2. âyetin ilgili kısmının Tevbe sûresinin 9/17. âyetiyle nesh edilmiş olmasıdır.[247]

3.1.1.3.2. Maide 5/45

Yahudi itikadındaki kısas hükmünü anlatan " وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّۙ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌۜ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ / *Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir"*[248] âyetin içerdiği hükümlerin Müslümanlar için geçerli olup olmadığı tartışılmış bir husustur ki Hanefiler önceki şeriatlardan nesh edilmeyen hükümlerin Müslümanlar için de geçerli ve uygulamanın farz olduğunu ifade etmişlerdir. Şafi'i'ye göre ise cinâyetlerle ilgili hükümler Müslümanlar için de geçerlidir, diğer bazı âlimlere göre ise Müslümanlar kendilerine has gönderilen şeriatın hükümlerinden mesuldür önceki şeriatların hükümleri Müslümanlar için geçerli değildir. Süleyman Ateş'e göre ise; Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Tevrat hükümlerinden Müslümanlar da sorumludur ve

[246] Tevbe 9/17.
[247] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 453-454.
[248] Maide 5/45.

Müslümanların üzerine farzdır, Kur'an'da anlatılmayan hükümlerden ise Müslümanlar sorumlu değildir, çünkü bu hükümler dönemin yükümlülerine has hükümlerdir. Kur'an'da anlatılan hükümler umum ifade eden her millet ve dönem için geçerli hükümlerdir. Tevrat'ta olup Kur'an tarafından eğer övülüyor ve tavsiye ediliyorsa bu hükümler sonraki ilahi vahyin muhatapları için nesh edilmemiş hükümlerdir. Uygulamak farzdır. Kur'an'da anlatılmayan hükümler ister nesh edilsin ister edilmesin bunlar Müslümanlar için faz değildir, çünkü Tevrat'a dışardan müdahale çok fazla olduğundan Kur'an'da geçmeyenlerin ilahi olup olmadığı bilinemez.

Burada dikkatimizi celp eden husus en başından beri Süleyman Ateş geçmiş şeriatların Kur'an tarafından neshini kabul etmemesiydi. Son paragrafta zikrettiğimiz husus müellifin tefsirinde dikkatle müzakere edildiğinde sanki geçmiş şeriatların neshi konusunda net bir karar veremediğidir. Çünkü övülen ve tavsiye edilen hükümlerin nesh edilmemiş hükümler olduğunu söylerken bu düşüncenin tersine geçildiğinde nesh edilmiş hükümlerin varlığını kabul ettiği pekâlâ anlaşılabilir.[249]

Ateş'in incelediği bu ayetler görüldüğü gibi kısas ve Allah'a şirk koşanların amellerinin boşa gitmesini konu edinmektedir.

M. Sait Şimşek, Süleyman Ateş'in nesh bağlamında ele aldığı bu âyetler hakkında herhangi bir nesh tespitinde bulunmuyor. Şimşek, Maide sûresinde yer alan âyetlerden herhangi birinde nesh görüşüne yer vermediği gibi neshe dair iddiaların nakline de eserlerinde yer vermiyor.

3.1.1.4. Enam Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Mekke döneminde inmiştir. Kuvvetli görüşe göre, 91, 92, 93, 151, 152 ve 153. âyetler Medine'de inmiştir. 165 âyettir. Adını, 136, 138 ve 139. âyetlerde yer alan "*el-En'âm"* kelimesinden almıştır. En'âm, koyun, keçi, deve ve sığır cinsi ehli hayvanları ifade eden bir kelimedir. Sûrede başlıca tevhide, adalete, peygamberliğe, ahirete dair meseleler ile küfrün ve batıl inançların reddi ve bazı temel ahlâk kuralları konu edilmektedir. Ateş sûrede geçen iki ayeti nesh bağlamında ele alıp incelemektedir.

[249] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* s. 337-338

3.1.1.4.1. En’âm 6/68

Hz. Peygamber ve Müslümanlar zaman zaman müşriklerle aynı mecliste bulundukları oluyordu. “ وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي اٰيَاتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهٖ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ /*Âyetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş. Şâyet şeytan sana unuttursa hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma”*[250] âyetinden anlaşılan o ki Hz. Peygamber ve Müslümanlar zaman zaman müşriklerle aynı mecliste bulundukları oluyordu. Müşrikler Hz. Peygamber’e indirilen âyetlerle alay etme münasebetsizliğinde bulunuyorlardı. Bu sebeple Allah, Resulüne onların münasebetsizlikleri esnasında onlarla beraber oturmamalarını oradan uzaklaşmalarını, onlardan yüz çevirmelerini emrediyor. Müfessirler bu âyetin “ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهٖ اِنَّكُمْ اِذاً مِثْلُهُمْ اِنَّ اللهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعاً / *Oysa Allah size Kitapta (Kur'an'da) "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi halde siz de onlar gibi olursunuz" diye hüküm indirmiştir”*[251] âyetiyle nesh edildiğini söylemişlerdir. Süleyman Ateş ise bu iki âyet arasından bir nesh ilişkisinin bulunmadığını söylüyor. Ateş’e göre bu âyet *muhkemdir*. Nisa sûresi 4/140. âyet geçmişte vuku bulan bir olayı haber veriyor ve haberi âyetlerde nesh söz konusu olamaz. Neshten bahsetmek için ahkâma dair bir âyet olması gerekir. Ateş’e göre Nisa sûresi 4/140. âyet, En’âm sûresi 6/68. âyeti *teyid* etmektedir.[252]

Aynı âyetler hakkında M. Sait Şimşek’in ise neshe dair, eserlerinde yer verdiği bir tespiti bulunmamaktadır.

3.1.1.4.2. En’am 6/145

Süleyman Ateş, Fahreddin Râzi’nin görüşünü esas aldığı “ قُلْ لَّا اَجِدُ فِي مَا اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّماً عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ اِلَّا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَماً مَسْفُوحاً اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقاً اُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهٖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ / *De ki: "Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış*

[250] En’âm 6/68.
[251] Nisa 4/140.
[252] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. III, s. 167

bir şey bulamıyorum…"[253] âyetinde ise daha önce Ateş'in görüşlerini aktardığımız hadislerin, Kur'an'ı nesh edemeyeceğini, bir de bu hadis haber-i vâhid olur Allah'ın kesin hükmüne aykırı olursa bu durumda haber-i vahidin kabul edilemeyeceğini söyler. Diğer taraftan Ateş, Fahreddin Razi'nin görüşünü esas almak suretiyle haber-i vahidin Kur'an'ı tahsis de edemeyeceğini söylemiş olmaktadır.[254]

M. Sait Şimşek'in bu âyet hakkında da neshe dair bir nakli ve tespiti bulunmamaktadır.

3.1.1.5. A'raf Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

A'râf urfun çoğuludur. Urf ise "yüksekçe yer" demek olup ayrıca dağın tepesine, atın yelesine, horozun ibiğine de urf denilir. Sûrede geçtiği şekliyle a'râf, cennet ile cehennem arasındaki surun yüksekçe yerleridir. Mekkî bir sûre olan A'raf suresinde neshe konu olma bakımından Ateş, 199. Ayeti incelemektedir.

3.1.1.5.1. A'raf 7/199

Hz. Peygamber'e itidalli olmayı tavsiye hatta emreden " خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ */Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir"*[255] âyetinde affetme ve kötülüğe karşı iyilik emredilmektedir. Hz. Peygamber'in şahsında bütün mü'minlere affetme ve iyilikte bulunma bir görev olarak telakki edilmiştir. Bu âyette geçen itidal yolunun Tevbe sûresinde geçen *"seyf"* âyetleriyle nesh edildiği iddia edilse de Süleyman Ateş bu iddiayı kabul etmemektedir. Çünkü bu âyette Müslümanlara bir hayat prensibi öğretilmektedir. İnsanlara karşı af yolunun tutulması, iyiliği emretme ve iyilik yapmanın yanında cahilce tavır içinde bulunanlara aldırış etmeden hikmet ehli olma öğretiliyor. Her ne kadar hak edene hak ettiği şekliyle davranmak lazım gelse de İslâmî bir prensip olarak önceliğin hoşgörü, af ve iyilik yolu olduğu, bu hallerin etkili olmadığı durumlarda nush ile uslanmayanın tekdir edilmesi, tekdir ile de uslanmayanın nasibinin kötek olduğu gözden ırak tutulmadan bu prensiplere sımsıkı tutunulması gerektiği âyette dile getiriliyor. Netice olarak Ateş'e göre bu âyetler arasında bir nesh yoktur. İslâmi prensiplerin öğretilmesi, Müslüman şahsiyete bir duruş kazandırılması vardır.[256]

Mekkî bir sûre olması bakımından A'raf sûresi neshi kabul edenlerin ileri

[253] En'am 6/145.
[254] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. III, s. 247.
[255] A'raf 7/199.
[256] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. III, s. 433.

sürdüğü, modern dönemde neshi kabul etmeyenlerin kabul ettiği neshe konu ayetlerin Medenî olması, ahkam ayeti olması gibi kriterlere uygun değildir.

M. Sait Şimşek'in eserlerinde A'raf sûresinde Ateş'in neshe konu olarak zikrettiği bu âyet hakkında neshe konu olma bakımından bir açıklaması bulunmamaktadır.

3.1.1.6. Enfal Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Sûrenin büyük bir kısmı doğrudan Bedir Gazvesi'yle ilgili olup bu âyetler hicretin ikinci yılında savaşı takip eden günlerde nâzil olmuştur. Ganimetlerin paylaşımı ile ilgili olan sûrede Ateş üç ayeti nesh bağlamında ele alıp incelemektedir.

3.1.1.6.1. Enfâl 8/1

İslâm'ın ilk savaşı olan Bedir Savaşı'ndan sonra müşriklerden geriye kalan ganimetleri paylaşma hususunda birbirlerini incitince Allah Hz. Peygamber'e " يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْأَنفَالِ ۖ قُلِ ٱلْأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ ۖ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَصْلِحُوا۟ ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۖ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ/ *(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: "Ganimetler Allah'a ve Resûlüne aittir. O halde, eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasûlüne itaat edin"*[257] âyetini indirmek suretiyle ganimeti Hz. Peygamber'e zimmetleyerek sahabenin kendi aralarında ganimet üzerindeki pay iddialarından kaynaklı huzursuzluğu bertaraf etmiştir. Allah'ın elçisi de kendi takdirince hem savaşta bizzat yer alan hem de geri hizmetlerde bulunmak suretiyle Bedir'e iştirak edemeyenlere ganimetten pay ayırmıştır. İbn Kesir, Taberi, Zemahşeri gibi bazı müfessirler bu âyetin " وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِّ وَاللّٰهُ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِّ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ/ *Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir"* 41. âyetle nesh edildiğini iddia etmişlerdir. Süleyman Ateş ise bu iddiaya katılmamaktadır. Ateş'e göre Enfâl sûresi 8/1. âyeti yine aynı sûrenin 41. âyeti nesh etmemiş, tefsir etmiştir. Zira ilk âyet tasarruf yetkisinin kime ait olduğunu açıklıyor, 41. âyet ise bu tasarrufun nasıl kullanılması gerektiğini *tefsir* ediyor. Bu tasarrufa göre beşe bölünen ganimetlerden biri kamu

[257] Enfâl 8/1.

giderlerine, diğer dördü ise pay sahiplerine uygun biçimde paylaştırılır. Bu sebeple iki âyet arasında herhangi bir nesh olgusu yoktur.[258]

3.1.1.6.2. Enfâl 8/61

Bir önceki paragrafta Allah'ın Hz. Peygamber'e itidali emrettiğini söylemiştik, Enfal sûresinde " وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ / *Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir"*[259] âyetinde ise barış emrediliyor. Bu âyetin Tevbe sûresinde geçen "*Allah ve ahiret gününe inanmayanlarla savaşınız"*[260] âyetiyle nesh edildiğini iddia eden müfessirler olsa da Süleyman Ateş bunu kabul etmemektedir. Ateş, buna örnek olarak Hz. Peygamber'in Hudeybiye'de müşriklerle yapmış olduğu antlaşmayı örnek olarak göstermektedir. Ateş'e göre Tevbe sûresindeki mezkûr âyet saldırıya karşılık savaşı emretmektedir, insanlara savaş açıp zorla İslâm'a sokmak için savaş emredilmemiştir. Dinde zorlamanın olmadığı ve vicdan özgürlüğünün yanında barış isteyen düşmanla barış yapmak Allah'ın emridir. Ateş'e göre Tevbe sûresi 9/29. âyet Ehli Kitap hakkında özel bir durumu bildirir, özel bir durumu bildiren bir âyetin umuma hitap eden bir âyeti nesh etmesi düşünülemez.[261]

Yukarıda neshe konu olma bakımından ele alıp Ateş'in eserlerinde yer verdiği şekliyle incelediğimiz iki âyet hakkında M. Sait Şimşek'in nâsih mensûh ilişkisi bağlamında bir tespiti bulunmamaktadır.

3.1.1.6.3. Enfâl 8/65

Mü'minlerin iman ve sabır keyfiyetine göre kemiyet durumunu ele alan " يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِۜ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوٓا اَلْفاً مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ/ *Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi buluNûrsa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi buluNûrsa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir"* ve " اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفاًۚ فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُٓوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ / *Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki*

[258] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. III, s. 486.
[259] Enfâl 8/61.
[260] Tevbe 9/29.
[261] Süleyman *a.g.e.*, c. III, s. 530.

yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir"[262] âyetlerde sabır ve sebat sahibi Mü'minlerin düşmanlarına olan üstünlüğü, sabır ve sebat yönünden zayıf olan Mü'minlerin üstünlüğünden kat kat fazla olduğu zikrediliyor. Kur'an'da nesh olmadığını savunan Ebu Müslim el-İsfahânî'nin görüşünü esas alan Süleyman Ateş, 66. âyetin 65. âyeti nesh ettiğini kabul etmemektedir. Zira bu âyetlerden ilki sabır ve sebatta ileri giden ve Müslümanlar arasında Bedir Ashabı gibi az ve özel kişileri esas alır, ikincisi ise birinci durumun kendileri için geçerli olmadığı çoğunluğu ifade eden Müslümanları kapsar. Ateş'e göre ilk âyet özel bir şartı, ikinci âyet genel bir şartı ifade eder. Razi ise icmanın olmaması durumunda el-İsfehânî'nin görüşünün doğru olduğunu söyler.[263] Ateş'e göre birinci âyetin hükmünün geçerli olmadığı durumlarda ikinci âyetin hükmü geçerlidir ki Müslümanlar her iki durumda da üstündürler.[264]

Bazı müfessirlerin Enfâl sûresi 75. âyette geçen "*tevelli"* ifadesini "*irs"*manasında almalarından dolayı bu âyetin kendinden önceki âyetleri nesh ettiğini iddia etmişlerdir. Ancak Süleyman Ateş bu iddiayı kabul etmemektedir. Aynı zamanda inen bu âyetler arasında neshin söz konusu olmadığını çünkü bir miras hukukundan değil kardeşlik hukukundan bahsettiğini ifade etmektedir.[265]

Aynı âyetler hakkında M. Sait Şimşek ise Süleyman Ateş ile benzer düşüncelere sahiptir.

3.1.1.7. Tevbe Sûresi'inde Neshe Konu Âyetler

Hz. Peygamber'in irtihaline yakın bir zamanda inmiştir. 129 âyettir. Sûre, adını Allah'ın kullarının tövbesini kabul edeceğini bildirdiği 104. âyetten almıştır. İlk âyette geçen "berâet" kelimesinden dolayı sûreye Berâe sûresi adı da verilmiştir. Başında besmele olmayan tek sûredir. Ateş sûrede 36. âyeti nesh bağlamında ele alıp incelemektedir.

3.1.2. Nâsih Olma Bakımından Neshe Konu Olan Seyf ve Kıtal Âyeti

Tevbe sûresi neshi savunan müfessirlere göre birçok âyetin mensûhunu içeren bir suredir. Buna sebep olan husus ise mutlak olarak müşriklerle savaşmayı

---

[262] Enfâl 9/65-66.
[263] Fahreddin Razi, "*Mefatihu'l Ğayb",* 15/194-195.
[264] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c.III, s. 532.
[265] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c.III, s. 542.

emreden âyetlerin surede bulunmasıdır. Bu âyetlere *seyf âyeti* ismi de verilmiştir. Çoğunluğun kabulüne göre *Seyf* âyeti Tevbe 9/5. âyet, *Kıtal* âyeti ise Tevbe 9/29. âyettir.

Seyf âyeti olarak bilinen âyet, "*O halde, haram aylar çıkınca artık öbür müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayıp esir edin, onların geçebileceği bütün geçit başlarını tutun. Eğer tövbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse onları serbest bırakın. Çünkü Allah gafurdur, rahimdir"* mealindeki âyettir. Kıtal âyeti ise; *"Kendilerine kitap verilenlerden oldukları halde, Allah'a da, ahiret gününe de iman etmeyen, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram tanımayan, hak dînîni din olarak benimsemeyen kimselere zelil bir vaziyette tam bir itaatle, cizye verinceye kadar savaşın*" mealindeki âyettir. Görüldüğü gibi yukarıda verdiğimiz âyetlerden ilki müşriklerle ilgilidir ve müşriklere imandan başka seçenek sunmamaktadır. İkinci âyet ise Ehli Kitap ile ilgilidir. Ehli Kitap ise iman etme ile cizye verip Müslümanların hakimiyetini kabul etme arasında muhayyer bırakılmışlardır. Neshi inkâr edenlere göre ki bunlar başta çalışmamızın da konusu olan Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'e göre mensûh âyetlerin sayısı hakkında ittifak yoktur. *Seyf* âyeti ile neshedilen âyetler hakkında da ittifak bulunmamaktadır.[266] Müfessirler seyf âyeti ile mensûh âyetlerin 124 olduğunu söylerler.[267]

Seyf âyeti tarafından neshedildiği iddia edilen âyetlere bakıldığında genel içeriğin Gayr-ı Müslümlere muamele ve dine davette güzel davranışları sergileme[268], sorumluluğun şahsiliği[269], savaş ve antlaşma[270], din ve vicdan hürriyeti[271], Hz. Peygamber'in uyarmakla vazifeli olması[272], Gayr-ı Müslimlerden gelebilecek tehlikelere karşı onlara dost görünme[273], yapılan sözlü eza ve cefa karşısında sabrın tavsiyesi[274], Gayr-ı Müslimlere ilişmeme[275], Ehl-i Kitabın davalarına bakma[276],

---

[266] Hikmet Akdemir, "*Seyf Ayetiyle Mensur Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme",* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, c. 13, Say. 20, s. 8.
[267] Suyuti, "*el-İtkan",* c. II. s. 64.
[268] Bakara 2/109.
[269] Yûnus 10/41.
[270] En' am 6/164.
[271] Kafirun 109/6.
[272] En' am 6/66.
[273] Nahl 16/106.
[274] Âl-i İmran 3/186.
[275] Nisa 4/63.
[276] Maide 5/42.

Gayr-i Müslimlerin kutsallarına hakaretin yasaklanması[277], Gayr-i Müslimleri tehdit[278], Allah'ın mutlak iradesini ortaya koyma[279], zulüm karşısında yardımlaşmak suretiyle hakkın alınması[280] şeklinde olduğu görülmektedir[281]. Genel çerçeve olarak verdiğimiz âyetlerin kapsamlarına bakıldığında *seyf âyeti* ile bu başlıklar altına sokulacak âyetler nesh edildiğinde Müslümanların Gayr-i Müslimlerle ilişkisinin savaştan ibaret olduğu vehmi ortaya çıkmaktadır. Oysa tarihi vakıa bunun tersidir. Hz. Peygamberin hayatına bakıldığında Ehl-i Kitapla irtibatının dînî, insani ve ticari boyutta devam ettiğini görüyoruz.

3.1.1.7.1. Tevbe 9/36

Sûrede yer alan " إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْراً فِي كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ / *Gökleri ve yeri yarattığı günde Allah`ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı on iki olup, bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu doğru hesaptır. O aylar içinde (Allah`ın koyduğu yasağı çiğneyerek) kendinize zulmetmeyin ve müşrikler nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekûn savaşın ve bilin ki Allah (kötülükten) sakınanlarla beraberdir."*[282] Bu âyeti bazı müfessirlere göre yine âyette geçen "*O aylar içinde (Allah`ın koyduğu yasağı çiğneyerek) kendînîze zulmetmeyin"* bölümünü âyetin sonunda yer alan *"müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün savaşın"* bölümü nesh etmiştir. Bundan dolayı haram aylarda savaşmak serbest bırakılmıştır. Müfessirlerin bazılarına göre haram aylarda savaşma yasağı kaldırılmış, bazılarına göre ise bu yasak devam etmekle birlikte eğer haram aylarda Müslümanlara bir saldırı mevzubahis olursa Müslümanlar kendilerini savunacakları belirtilmiştir. Zira bu âyetin sonunda bir saldırı değil savunma emredilmektedir. Netice olarak Süleyman Ateş müfessirlerin görüşlerini serdetmekle birlikte kendisinin bu âyette neshin vuku bulup bulmadığına dair bir tespitte bulunmamaktadır.[283]

Süleyman Ateş'in nesh bağlamında ele aldığı Tevbe sûresindeki bu âyet hakkında M. Sait Şimşek'in neshe dair bir tespiti ve naklettiği bir görüş

---

[277] Maide 5/2.
[278] En'am 6/158.
[279] Zümer 39/23, 36.
[280] Şura 42/39.
[281] Ayrıntılı bilgi ve ayetlerin genel tahlili için bkz., Hikmet Akdemir, *a.g.m.*, s. 9-16.
[282] Tevbe 9/36.
[283] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. IV, s. 79.

bulunmamaktadır.

3.1.1.8. Yûnus Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Medine döneminde inmiştir. Sûre, özellikle kadın haklarından, onların hukûkî ve sosyal konumlarından bahsettiği için bu adı almıştır. "Nisâ" kadınlar demektir. Sûrede kadın-erkek ilişkisi ve aile hayatı, Kur'an'ın muhataparı, ibadet, ferdi ve sosyal ahlak kurallarını içermektedir. Ateş, sûrede nesh bağlamında 99. âyeti ele alıp incelemektedir.

3.1.1.8.1. Yûnus 10/99

Yûnus sûresinde geçen " وَلَوْ شَاۤءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعاًۗ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ /*Eğer rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hal böyleyken, mümin olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın!"* ve"وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۗ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يَعْقِلُوْنَ / *Allah'ın izni olmadıkça hiç kimsenin inanması mümkün değildir. O, akıllarını kullanmayanları inkâr bataklığında bırakır*"[284]âyetleriyle inanç konusunda Allah'ın bir zorlamasının söz konusu olmadığı, eğer böyle bir zorlama olacak olsa yeryüzünde iman etmeyen kimsenin kalmayacağı ifade ediliyor. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in böyle bir düşünceye kapılmasını da bu âyetler adeta yasaklıyor. Çünkü Allah kendisinin hidâyete iletmediği kimsenin zorlama ile hidâyete ulaşma ihtimalinin olmadığı anlatılıyor.

3.1.1.8.2. Yûnus 10/108

Yine aynı surede geçen " قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاۤءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكُمْۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ وَمَآ اَنَا۠ عَلَيْكُمْ بِوَكِيْلٍ/ *De ki: Ey insanlar! İşte size rabbinizden gerçek gelmiştir. Artık kim doğru yolu tutarsa kendi lehine bu yolu seçmiş, kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur. Ben sizin adınıza hareket edecek değilim"*[285] şeklinde mealini verdiğimiz âyet ise hakikat yoluna gelmenin veya inkâr yolunu tercih etmenin sorumluluğunun kişinin kendisine ait olduğu, Hz. Peygamber'in vazifesi tebliğ etmektir. Bazı müfessirler İbn Abbas'tan gelen bir rivâyetle 108. âyetin "*seyf"* âyetiyle nesh edildiğini iddia etmişlerdir. Süleyman Ateş, böyle bir iddiayı kesinlikle kabul etmemektedir. Zira neshin varlığını savunan müfessirler "*seyf"* âyetini birçok âyetin nâsihi olarak kabul etmektedirler. Süleyman Ateş ise bu

[284] Yûnus 10/99-100.
[285] Yûnus 10/108.

duruma karşı çıkmakta ve bu âyette bir nesh durumunun değil, bir hakikatin izharının ve ilanının söz konusu olduğunu belirtmektedir.[286]

M. Sait Şimşek ise Ateş'in nesh bağlamında ele aldığı bu âyet hakkında neshe dair bir düşünce ortaya koymamaktadır.

3.1.1.9. Nahl Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Sûre Mekkîdir. Dolayısıyla usul alimlerinin hicretten sonra Medenî olma ve ahkam ayeti olma şartını karşılamamaktadır. Bu sebeple sûrenin neshe konu yapılması neshi kabul etmeyenler tarafından ağır eleştiri konusu olmuştur. Ateş, nesh bağlamında surede dört âyeti ele alıp incelemektedir. Bu ayetler;

3.1.1.9.1. Nahl 16/101

Bilindiği üzere neshi savunanların başucu âyetlerinden biri Bakara sûresi 106. diğeri ise Nahl sûresi 101. âyettir. Zira bu iki âyette " مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَاۗ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ */ Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz…"* ve وَاِذَا بَدَّلْنَآ اٰيَةً مَّكَانَ اٰيَةٍۙ وَّاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوْٓا اِنَّمَآ اَنْتَ مُفْتَرٍۗ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ "*Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen sadece uyduruyorsun" dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler*[287]*"* buyruluyor ve âyetlerden açıkça anlaşılıyor ki bir değişme, ortadan kaldırma söz konusu ancak bu değiştirme veya ortadan kaldırma Kur'an'ın kendi içinde mi yoksa Kur'an'dan önceki kitaplar ve Kur'an arasında mı? Alimlerin her dönemde gündemini meşgul eden bir konu olmuş bu ortadan kaldırma veya değiştirme(nesh) halen tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

Süleyman Ateş Kur'an-ı Kerim'in kendinden önceki şeriatları nesh ettiği[288] görüşünü kesinlikle kabul etmemektedir. Daha önce neshe delil gösterilen âyetleri incelerken bunları açıklamıştık.[289] Ateş, neshe konu âyetleri iki yüzün üzerine çıkaranları abartılı bulurken, neshin olmadığını iddia edenleri de gerçeğe uygun bulmamaktadır. Kur'an'ın diğer şeriatlara yaklaşımına dair Süleyman Ateş'in nesh eden değil tasdik eden bir kitap olduğu görüşünde olduğunu ifade etmiştik. Kur'an-ı Kerim'in kendi içinde neshi kabul etmenin Allah hakkında *bedâ* düşüncesinin ortaya

[286] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. IV, s. 257.
[287] Nahl 16/101.
[288] Ebu Müslim el-İsfehânî, (ö. 323-933)
[289] Geniş Bilgi İçin, Bkz., Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. V, s. 138 vd.

çıkmasından endişe etmek yersizdir. Zira Allah'ın önceden bilmediği bir şeyin iç yüzünün sonradan otaya çıktığı için değildir nesh. Sonradan nesh edilmesi Allah katında mahfuz olmak suretiyle indirilen bir hükmün vakti geldiğinde kaldırılmasıdır. Ancak Ateş, Kur'an'daki neshi her ne kadar pratiğe tam olarak yansıtamasa da Hz. Peygamber'e unutturulmak suretiyle Kur'an'a yazılmayan, Hz. Peygamber'in zihninden de silinen âyetler olarak tanımlamaktadır. Buna da Bakara sûresi 106. âyette zikredilen *insa' (unutturma)*'yı delil olarak getirmektedir. Ateş, daha önce *insa'* terimin *erteleme* olduğu savunusundan ise vazgeçmiştir. Zira Ateş, *insa'* kavramına dair önceki görüşünü erteleme olarak beyan ettiğini ancak bunun bir âyetin hükmünün icrası için şartlar ortadan kalktığında âyetin metni baki olup hükmünün kısıtlı bir zaman için neshi ve şartlar oluştuğunda tekrar hükmün icrasının geri döneceği anlamına geldiğini bunun da " سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰٓى اِلَّا مَا شَاۤءَ اللّٰهُ ۗاِنَّهٗ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰى/ *Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın. Allah'ın dilediğini unutursun"* âyetine zıt olduğunu bu sebeple *insa'* hakkındaki görüşünü *erteleme* yerine *unutturma* olarak değiştirdiğini belirtmiştir.[290]

Ateş'in neshe dair ilgili âyetler çerçevesindeki yaklaşımlarını daha önce ilgili kısımda ele almıştık. Şimdi burada tekrardan aynı görüşleri serdetmeyi tekrar olacağından uygun bulmuyoruz. Daha detay bilgi için ilgili âyetler bağlamında yapılan açıklamaların bulunduğu surelere bakılabilir.[291]

Aynı âyet hakkında M. Sait Şimşek ise müfessirlerin nesh konusunu hicretten bir buçuk yıl sonra kıblenin değiştirilmesiyle başlatmalarını delil göstererek Mekkî olan bu âyetin neshe konu olamayacağını ifade etmektedir. Şimşek'e göre bu âyetle müşriklerin Hz. Peygamber'e attıkları iftiralar boşa çıkarılmakta ve sonraki âyetlerle birlikte Kur'an'ın bütünlüğüne vurgu yapılmaktadır.[292]

3.1.1.9.2. Nahl 16/110

Ateş, Mekke döneminde zorlama, işkence veya imanı zayıf olan kimselerin müşriklerin galeyanına gelerek dinlerinden dönmeleri sonra bu yaptıklarından pişman olup tekrar İslâm'a girmeleri sebebiyle inen Nahl sûresindeki " ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِيْنَ هَاجَرُوْا مِنْۢ بَعْدِ مَا فُتِنُوْا ثُمَّ جَاهَدُوْا وَصَبَرُوْٓا ۙاِنَّ رَبَّكَ مِنْۢ بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ / *Öte yandan, bilesin ki rabbin, eziyetlerle sınandıktan sonra yurtlarından göçenlerin, ardından çabalarını*

[290] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. V, s. 141-142.
[291] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I, s. 213 v.d., c. V, s. 138-147, v.d.
[292] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. III, s. 182-183.

sürdürüp sabır gösterenlerin yardımcısıdır; artık bu yapılanlardan sonra rabbin elbette çok bağışlayıcı, çok merhametlidir"[293]âyette yer alan hükmün 101. âyetteki *"Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman"* âyetinde işaret edilen bir âyeti başka bir âyetle değiştirmeye delil olabileceğini belirtmektedir.[294] Bir âyetin başka bir âyetle değiştirilmesinin nesh anlamında olması sebebiyle teoriden pratiğe geçerken Süleyman Ateş'in zaman zaman istemeyerek ya da farkında olmayarak Kur'an içi neshi savuNûr duruma düştüğünü görüyoruz.

3.1.1.9.3. Nahl 16/125

Müfessirlerin hoşgörü âyetlerinin birçoğunu savaşı emreden âyetlerle nesh edildiğini iddia etmişlerdir. Nahl sûresinde geçen " اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُۜ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ/*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış"*[295]âyeti de bu âyetlerden biridir. Bir İslâm prensibini ortaya koyan bu âyet hakkında müsteşrikler, Hz. Peygamber'in zayıf olduğu bir zaman diliminde geldiğini, güçlenince de bu âyetin uygulanmayıp dışına çıkıldığını iddia etseler de Süleyman Ateş bu âyetin ne nesh edildiğini ne de müsteşriklerin iddia ettiği gibi Hz. Peygamber'in müşrikler karşısında zayıf olduğu bir dönemde âyetin geldiğini ve güçlenince bu âyetin dışına çıkıldığı iddialarını kabul etmemekte ve yanlış bir anlayış olduğunu savunmaktadır. Ateş, bu âyete dair nesh iddiasını yanlış bulur, çünkü âyette neshi gerektirecek bir durum söz konusu değildir. İslâm'da aslolan saldırı olmadığı müddetçe yumuşak ve hoşgörülü olmaktır. Hiçbir zaman hoşgörüden vazgeçip kaba bir davranışın içine girilmesi emredilmemiştir. İkinci görüş yanlıştır çünkü Hz. Peygamber hiçbir âyetin ruhuna aykırı bir tavrın içine girmemiştir. Dine girme konusunda zorlanan kimse yoktur. Ateş, İslâm'a davette esasın hikmet ve güzel öğütle davet olduğunu İslâm'ında bu metotla yayıldığını savunmaktadır.[296]

M. Sait Şimşek'e göre de bu âyetin seyf âyetiyle nesh edildiği iddiası doğru bir düşünce değildir. Şimşek'e göre savaş bir davet aracı değildir. Kur'an'da savaş sebepleri zikredilmiş ancak bu sebepler arasında İslâm'a davet bulunmamaktadır. Sonuç olarak bu âyetler arasında nâsih Mensûh ilişkisi kurmak doğru bir tespit değildir.

---

[293] Nahl 16/110.
[294] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. V, s. 151-152.
[295] Nahl 16/125.
[296] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. V, s. 159-160.

3.1.1.9.4. Nahl 16/126

Nahl sûresindeki neshe konu diğer bir âyet de " وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهٖ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ /*Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın, fakat sabır gösterirseniz bilin ki sabırlı davrananlar için bu muhakkak daha hayırlıdır"*[297]âyetidir. Bu âyetin *"kılıç"* âyetiyle nesh edildiği iddia edilse de Ateş, bunu kabul etmemekte ve Razi'nin bu iddiaya verdiği cevapla nesh iddialarına yanıt vermektedir.[298] M. Sait Şimşek'in ise âyet hakkında nesh bağlamında bir tespiti bulunmamaktadır.

3.1.1.10. Hac Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Süleyman Ateş'in Ehli Kitaba dair müşrik olmayanların amellerinn kabul olduğuna delil olarak getirdiği ve neshedilmesini katiyyen kabul etmediği ayetlerden biridir Hac sûresi 67. âyet. Ateş'e göre müfessirlerin usul bakımından öne sürdükleri şartları ayet karşılamamaktadır. Bu sebeple ayetin neshini kabul etmemektedir.

3.1.1.10.1. Hac 22/67

Allah her millete bir din ve dînî kuralların gereği olarak bir ibadet anlayışı vermiştir. " لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكاً هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَقِيمٍ/ *Biz her millete bir mensek (ibadet yolu) yaptık. Bu işte seninle tartışmasınlar"*[299]bu âyette Allah her millete verilen bir ibadet anlayışlının bulunduğunu Hz. Peygamber'e vahyetmiştir. Artık bu saatten sonra hiç kimsenin neden Hz. Peygamber'e kendisinden önce bu kadar din varken neden böyle bir din ile geldiğini sorma ve bu konu hakkında tartışma yapma hakkı yoktur. Süleyman Ateş, müfessirlerin bu âyette geçen "فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ /*Bu işte seninle tartışmasınlar"* kısmı ile bütün geçmiş dinlerin nesh edildiğine ve herkesin Hz. Muhammed'e tabi olması gerektiğine dair iddialarını kabul etmemektedir. Ateş'e göre âyette neshi geçerli kılacak müfessirlerin iddiasını doğrulayacak bir anlam bulunmamaktadır.[300]

M. Sait Şimşek ise aynı âyetler hakkında neshe dair herhangi bir tespitte bulunmamaktadır.

---

[297] Nahl 16/126.
[298] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. V, s. 162.
[299] Hac 22/67.
[300] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c.VI, s. 48.

3.1.1.11. Nûr Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Ailenin muhafazası İslâmın temel prensiplerinden biridir. Nûr sûresi aile hayatını olumsuz yönde etkileyen zina suçunun cezasının tespit edildiği 2., 25 ve 26. âyetleri nesh bağlamında ele almaktadır.

3.1.1.11.1. Nûr 24/2

Nisa sûresinde geçen 15 ve 16. âyetlerde zina suçunu işleyenlere karşı verilecek olan ceza tespit edilmişti.[301] Bununla birlikte âyette yer alan *"Allah bir yol gösterinceye kadar"* kısmıyla zina eden kişiyle alakalı hükmün tam olarak bu olmadığı, süreç içinde bu hükmün bildirileceği anlaşılmaktadır. İşte Nûr sûresinde daha önce bekleyin denilen hüküm " اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ / *Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dînîni uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın"*[302] âyetiyle kesinleşmiş olmaktadır. Süleyman Ateş, Nisa sûresi 15-16. âyetler ile Nûr sûresi 2. âyet arasında her ne kadar bir neshten söz etmese ve burada daha çok recmle ilgili delil olarak getirilen rivâyetleri ele alıp incelemeyi tercih etse de anlatımlarından Ateş'in Nûr sûresinin ilgili âyetlerinin, Nisa sûresinin ilgili âyetlerini nesh ettiğini söylemeye çalıştığı anlaşılıyor. Kendi ifadesiyle Nisa sûresinde beklenilmesi istenen "*yeni yol*" Nûr sûresinde gösterilmiştir.[303] Diğer bir taraftan Ateş, Kur'an-ı Kerim'in önceki şeriatları nesh etmediği hususunda sarsılmaz bir düşünceye sahiptir. Ancak recm hükmünün Mekkeli müşriklerin hayatına Tevrat'tan sızan bir hüküm olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla Ateş'in bu söyleminden Tevrat'ta var olan bir hüküm Kur'an'a girmediyse ki Ateş'E göre girmemiştir, o halde Nisa ve Nûr sûrelerinin ilgili âyetleriyle nesh edilmiş olduğu Ateş'in ifadelerinden anlaşılmaktadır.[304] Recmi Allah'ın rahmetine ve Hz. Peygamber'in merhametine yakıştıramayan Ateş, böyle bir uygulamanın Hz. Peygamber'in hayatında vuku bulduğuna da ihtimal

---

[301] İlgili ayetlerde *"Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun*" devamındaki ayette ise "*İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer tövbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir*" denilmektedir.

[302] Nûr 24/2.

[303] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. VI, s. 144.

[304] Geniş Bilgi İçin Bkz., Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. VI, s. 147-149.

vermemektedir.[305]

3.1.1.11.2. Nûr 24/26

Zinanın hükmü ilgili âyetlerde belirlendikten ve açıklığa kavuştuktan sonra zâni ve zâniyenin durumu ne olacak sorusu akla gelmektedir. İşte Allah'ın haram saydığı bu çirkin işi yapan kişiler hakkında " اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِۚ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِۚ اُوْلٰٓئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَۖ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ / *Zina eden erkek, zina eden veya ortak koşan kadından başkasıyla evlenemez; zina eden kadın da zina eden veya ortak koşan erkekten başkasıyla evlenemez. Böyleleri ile evlenmek mü'minlere haram kılınmıştır*[306]*"* âyeti inmiştir. Zinanın ne denli bir kötülük olduğunu gösteren bu âyetin bazı müfessirlere göre aynı sûrenin " وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَائِكُمْۚ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهٖۗ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ / *İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin"*[307] âyetiyle nesh edildiğini söylediklerini Ateş tefsirinde aktarmaktadır. Bununla birlikte tevbe edenler âyetin kapsamı dışında tutulmak suretiyle âyetin mensûh olmadığını söyledikleri yine Ateş tarafından ifade edilmektedir. Süleyman Ateş ilgili âyetler arasında nâsih-Mensûh ilişkisi olduğuna dair kişisel bir görüş ortaya koymamaktadır.

Nûr sûresinde yer alan ve Süleyman Ateş tarafından neshe konu âyetler kapsamında ele alınan yukardaki iki âyet hakkında M. Sait Şimşek'in nâsih olma bağlamındaki tespitleri dışında mensûh olma yönünde herhangi bir tespiti bulunmamaktadır. Bu tespitleri ilgili kısımda zikretmiştik.

3.1.1.12. Secde Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Mekkî bir sûredir. 30 âyettir. Sûre, adını mü'minlerin Allah'a secde etmelerinden bahseden 15. âyetten almıştır. Sûrede ayrıca Allah'ın kudretinden, ahiret gününden, kitaplardan, peygamberlerden ve insanın yaratılışından söz edilmektedir. Ateş nesh bağlamında 30. âyeti incelemektedir.

3.1.1.12.1. Secde 32/30

Surede geçen "فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ اِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ / *Sen onlardan yüz çevir, bekle, zaten onlarda beklemektedirler"*[308]âyetinde Hz. Peygamber'e sabırla Allah'ın kendisine olan vaadînî beklemesi emrediliyor. Süleyman Ateş'e göre bu âyette

[305] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. VI, s. 144-151.
[306] Nur 24/26.
[307] Nûr 24/32.
[308] Secde 32/30.

ileride meydana gelecek olan Bedir zaferine ve Mekke'nin fethine işaret olmakla birlikte bu durum mutlak bir zafer değil iman edenlerin elde edecekleri başarı ve kendilerine verilecek olan mükafattır. Ateş, İbn Abbas'tan rivâyet edilen ve zikrettiğimiz âyetin "*seyf"* âyetiyle nesh edildiği görüşünü kabul etmemektedir. Hz. Peygamberi teselli eden, ona umut ve güven veren ve Mekke'de inen bu âyetin neshe konu bir yönü bulunmamaktadır. Çünkü bu âyette bir pes etme değil, davaya azim ve sabırla sarılma söz konusudur.[309]

Süleyman Ateş'in neshe konu olarak ele aldığı bu âyete dair M. Sait Şimşek'in nesh bağlamında herhangi bir tespiti bulunmamaktadır.

3.1.1.13. Ahzâb Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Süleyman Ateş şu ana kadar geçen bütün surelerde surelere başlamadan önce surelerin âyet sayıları, Mekkî veya Medenî olma durumları ile içerikleri hakkında kısa ve öz bilgiler verdikten sonra meal ve tefsire başlamıştır.

Bu surede de Ateş, yine aynı bilgileri verdikten ve Sure hakkında rivâyet edilen ve daha önce neshe konu delilleri değerlendirirken zikrettiğimiz Hz. Âişe'den ve Übeyy İbn Ka'b'dan gelen rivâyetleri vermek suretiyle bu rivâyetlerin kritiğini yaptıktan sonra sûrenin meal ve tefsirine başlamaktadır.

Hz. Âişe ve Ubeyy İbn Ka'b'dan gelen rivâyetlerde Ahzab sûresinin mevcut uzunluğundan daha uzun bir sure olup bu sûrenin Hz. Osman döneminde Mushaf'ın çoğaltılmasına kadar bu şekliyle okunduğu ve bu sûrenin Bakara sûresi kadar uzun bir sure olduğu bunun yanında bu sûrenin içinde *"recm"* âyetinin de bulunduğu ancak bunun nesh edildiği zikredilmektedir. Süleyman Ateş ise bu rivâyetleri sağlıklı bulmamaktadır. Eğer bu rivâyetler doğru kabul edilirse bu durumda Kur'an'ın eksik yazıldığı, değiştirildiği bir kısım bölüm ve âyetlerinin atıldığı gibi bir durum ortaya çıkar ki Hz. Osman böyle bir işten uzaktır. Bu rivâyetler Ateş'e göre Kur'an'da olmayan *"recm"* cezasına sağlam bir dayanak bulma maksadı taşıyan kasıtlı rivâyetlerdir. Hz. Osman böyle bir işi yapmaktan, Hz. Âişe de ona böyle mesnetsiz bir suçlamada bulunmaktan uzaktır.

Bütün bunların yanında Süleyman Ateş Kur'an'dan kasıtlı olarak herhangi bir âyetin çıkarılması söz konusu olamamakla birlikte kasıt olmaksızın bazı âyetlerin resmi Mushaf'a yazılmamış olma ihtimalinin bulunduğunu, bu yazılmamış olan

[309] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. VII, s. 113-114.

âyetlerin Hz. Peygamber'e unutturulan âyetler olduğu ve bunlarında Kur'an'ın bütünlüğünü bozmayacak sayıda olup yerine yenileri vahyedilen âyetler olduğunu beyan etmektedir.[310]

3.1.1.14. Câsiye Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Casiye sûresi Mekkî surelerdendir. Bu sebeple iman edenler ile müşriklerin sosyal alandaki durumlarını anlatmaktadır. Ahirete inanmayanlara karşı af ve sabrı tavsiye eden 14. âyeti nesh bağlamında incelemektedir.

3.1.1.14.1. Câsiye 45/14

Sûrede geçen " قُلْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ اللهِ لِيَجْزِيَ قَوْماً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ */İnananlara söyle: Allah'ın (inanmayanları cezalandıracağı) günlerinin geleceğini ummayanları affetsinler ki Allah bir toplumu yaptıklarıyla cezalandırsın"* ve " مَنْ عَمِلَ صَالِحاً فَلِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَاۚ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْتُرْجَعُونَ */ Kim iyi bir iş yaparsa yararınadır kim de kötülük yaparsa zararı kendisinedir. Sonunda Allah'a Allah'a döndürüleceksiniz"*[311]bu âyetlerde müşriklerin insafsız söylem, tavır ve davranışlarından bunalan Müslümanlara bir teselli söz konudur. Çünkü Mekke döneminin ilk iman edenleri müşriklerin yapmış oldukları eziyetlere dayanamayarak karşı koymayı istemeleri üzerine bu âyetlerin indirildiği rivâyet edilmektedir. Önceliğin güzel sözle davet olduğu İslâm'da bu âyetler ile Müslümanlara bir süre kendilerine yapılan eziyetlere sabretmeleri emrediliyor. Ancak bazı müfessirlere göre bu âyet "*kıtâl"* âyetiyle nesh edilmiştir. Süleyman Ateş bu âyetlerde neshi kabul etmemektedir. Ateş'e göre her şeyin bir zamanı olmakla birlikte en etkili öğüt tatlı dil ve hikmetli sözle yapılan öğüttür. Eğer bu fayda vermezse şiddete başvurulur. Ancak şiddetin fayda vermeyeceği hatta davaya zarar vereceği bir ortamda sabretmek en uygun yoldur. Şiddete başvurulması durumunda müşriklerin zulümlerini artırıp Müslümanları tamamen imha etmelerine mahal vermemek için âyette affetme ve sabır emrediliyor. Mazlumun ahı yerde kalmaz ve zulmeden zulmünün cezasını elbette çekecektir dolayısıyla Ateş'e göre bu âyette nesh yoktur.[312]

M. Sait Şimşek'in ise aynı âyetler hakkında müfessirlerin müşriklere karşı affedici olma ve yumuşak davranmayı emreden âyetlerin kılıç âyetiyle nesh edildiği

[310] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. VII, s. 127-128.
[311] Câsiye 45/14-15.
[312] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. VIII, s. 334.

yönündeki iddialarını kabul etmemektedir. Kur'an'da yazılı bulunan her bir âyetin hükmünün bulunduğunu söyleyen Şimşek, neshe konu edilen âyetlerin de kendi şartları içinde bir geçerliliği bulunduğunu savunmaktadır. Söz ile yapılan sataşmanın yine aynı olması gerektiğini ifade eden Şimşek, basit şeylerle ilgili olan bu âyetin muhataplarına bağışlayıcı olmalarını öğütlemektedir.[313]

3.1.1.15. Muhammed Sûresi'nden Neshe Konu Âyetler

Mekke'nin fethinden sonra inen sûre Müslümanları müşriklere karşı tavizsiz olmaya çağırıyor. Bir önceki sûre olan Ahkaf sûresinde ise Müslümanlara sabırlı olmayı ve affetmeyi öğütlüyordu. Görünen o ki bu sûrenin indiği süreçte Müslümanlar artık nitelik ve nicelik bakımından müşriklere karşı koyabilecek bir güce kavuşmuşlardır. Savaş hukukundan bahseden 4 ve 35. âyetleri Ateş nesh bağlamında ele alıp incelemktedir.

3.1.1.15.1. Muhammed 47/4

Sûrede geçen " فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِّ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَّ فَإِمَّا مَناً بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَآ ذٰلِكَّ وَلَوْ يَشَاءُ اللهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِيَبْلُوْا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍّ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ/*Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihâyet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Ondan sonra ya lûtfen bırakın ya da fidye alırsınız. Harb ağırlıklarını bırakıncaya kadar böyle yaparsınız. Allah dilseydi kendisi onlardan öç alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için size savaşı emrediyor. Allah kendi yolunda öldürülenlerin yaptıklarını zayi etmeyecektir*[314]*"* bu âyet bahsettiğimiz tavizsiz olma emrinin bir göstergesidir. Âyette geçen "*Ondan sonra ya lûtfen bırakın ya da fidye alırsınız"* bölümü müfessirlere göre Tevbe sûresi 9/5. âyetle nesh edilmiştir. Süleyman Ateş âyetin ilgili bölümü hakkında müfessirlerin görüşlerini zikrettikten sonra âyetin mensûh olmadığını muhkem olduğunu söylemektedir. Ona göre Tevbe sûresinin ilgili âyeti bu âyeti *tefsir* etmektedir. Ateş, nâsih mensûh ilişkisi kurulan bu iki âyetin de hükmünün uygulanabilir olduğu iddiasındadır. Bu âyette bir öldürme hükmü zikredilmemişken, Tevbe sûresinin ilgili âyetinde Mekke'nin Fethi (8/630) sonrasında İslâm'a davete icabet etmeyen müşrikleri öldürme izni söz konusudur. Yine Bedir Harbi (2/624) ve Benî Kurayza ile olan savaş dikkate alındığında bu iki âyetin hükmünün benzeri Hz. Peygamber tarafından uygulanmıştır ki bu uygulamaya

[313] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. IV, s. 506.
[314]Muhammed 47/4.

göre esirlerden iki tanesi öldürülürken, kimileri fidye karşılığında kimileri ise fidyesiz serbest bırakılmıştır. Ateş zikrettiğimiz âyeti nesh eden bir âyetin bulunmadığını ifade etmektedir. Zira Ateş'e göre Tevbe sûresinin ilgili âyeti İslâm'a girmedikleri takdirde Mekkeli müşriklere uygulanacak hükmü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bir savaş haliyle ilgili değildir. Oysa Muhammed sûresinin ilgili âyeti savaş halinde esirlerle ilgili bir durumu ortaya koymaktadır. Netice itibariyle iki âyet arasında kapsam farklılığı da söz konusudur. Biri İslâm'a çağrılan müşriklerin belirlenen süre içinde İslâm'a girmemeleri durumunda karşı karşıya kalacakları muameleyi, diğer âyet ise savaş sonrasında Müslümanların eline geçen ve esir alınan kişilerle alakalı muameleyi kapsamaktadır. Zira esir edilen kişilerin Müslümanlara verdikleri zarar veya serbest bırakılma halinde zarar verme potansiyelleri dikkate alınarak hüküm icra edilir. Hz. Peygamber dönemindeki vuku bulan olaylar bunu göstermektedir.[315]

3.1.1.15.2. Muhammed 47/35

Surede geçen "فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا اِلَى السَّلْمِۚ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَۚ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ/ *Siz galip durumda iken gevşeyip barış istemeyin. Allah sizinle beraberdir. O sizin amellerinizi zayi etmeyecektir*[316]*"* bu âyet kafirlere karşı savaş durumunda gevşeklik ve yılgınlık göstermemenin yanında galipken barış isteyen taraf olmamalarını emrediyor. Bu âyet düşman barış istediğinde barış yapmayı men etmez. Zira bu âyetin Nisa sûresindegeçen " وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۚ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ/*Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan. Çünkü O, işitendir, bilendir"*[317]bu âyetle nesh edildiği iddia edilmiştir. Süleyman Ateş söz konusu iki âyet arasında bir nâsih mensûh ilişkisinin bulunmadığını söylemektedir. Ateş'e göre Muhammed sûresindeki ilgili âyette Müslümanların barışı isteyen ilk taraf olmamalarını emrediyor, diğer âyette ise düşman barış istediğinde barışa yanaşmaları emrediliyor. Görünen o ki bu iki âyet iki farklı durumu bildiriyor. Ateş'e göre söz konusu bu iki âyet de *muhkemdir*.[318]

Süleyman Ateş'in Muhammed sûresiinde neshe konu olarak zikrettiği âyetler hakkında M. Sait Şimşek'in nesh bağlamında bir tespiti bulunmamaktadır.

---

[315] Geniş Bilgi İçin Bkz., Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. VIII, s. 414-421.
[316] Muhammed 47/35.
[317] Enfal 8/61.
[318] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. VIII, s. 443.

3.1.1.16. Kâf Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Neshi savunanların Tevbe sûresinde geçen sabır ve af yolunu emreden ayetlerin seyf ve kıtal ayetiyle neshedildiğini söyledikleri ayetlerden biri de Kâf sûresi 39. âyettir. Süleyman Ateş İslâmın temel prensiplerinden olan hoşgörü ve itidalli olmayı tavsiye eden ayetlerin neshini kesinlikle kabul etmemektedir. Kâf sûresi 39. âyet bu içeriğe sahip ayetlerdendir.

3.1.1.16.1. Kâf 50/39

Kur'an-ı Kerim'de Müminlerden sık sık Allah'ı tesbih etmeleri isteniyor. Aynı şekilde bu sûrede geçen " فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِۚ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ / *Onların dediklerine sabret ve Rabbini övgüyle an; Güneş doğmadan, batmadan önce, Gecenin bir kısmında ve secde aralarında tesbih et"*[319] âyetlerde de Müslümanlardan müşriklerin tavırlarına ve bütün Allah'ın vahdaniyetini ispat eden delillere rağmen inkâr etmelerine üzülmemelerini sabretmelerini söyledikten sonra Allah'ı anmaları isteniyor. Hz. Peygamber ve ümmetine İslâm'ın ilk döneminde gece namazı farzdı. Süleyman Ateş, İbn Kesir'in (ö. 774/1373) İsra olayından önce Müslümanlara farz olan namaz vakitlerini ve bunun içinde gece namazının da bulunduğunu daha sonra ise gece namazının ümmetin üzerine farz olmaktan nesh edilmek suretiyle kaldırıldığını ifade eden rivâyetini naklettikten sonra İbn Kesir'in bu iddiasını reddeder. Ateş'e göre gece namazı Kur'an'da emredilmekle birlikte onu nesh eden bir hüküm bulunmamaktadır.[320] O'na göre Kur'an'da İbn Kesir'in bilinen vakitlerde namaz kılmanın İsra gecesinde farz kılındığı iddiası delilsizdir. Bu namazlar İslâm'ın en başından itibaren farz olan namazlardır. Bu âyetlerde her ne kadar beş vakit namaz kılmaya işaret olduğu ve namaz vakitlerinin belirlendiği iddia edilmiş olsa da Ateş bu iddiaları kabul etmemekte ve bilinen anlamda namaz vakitlerinin Hz. Peygamber'in Sünnetiyle tespit edildiğini söylemektedir. Bununla birlikte âyette geçen tesbih etmekten kastın namaz değil Allah'ı anmak ve zikirdir.[321]

3.1.1.17. Mücadele Sûresinde Neshe Konu Âyetler

Hz. Peygamber'e sorulan sorular zaman zaman kendisini gereksiz meşguliyete vardıracak düzeye ulaşmış buna binaen Allah Müslümanlara Hz.

[319] Kaf 50/39-40.
[320] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. IX, s. 34.
[321] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. IX, s. 35.

Peygamberle özel bir şey görüşecek olan ve sadaka verebilecek durumu olanlara peygamberle görüşmezden önce sadaka vermelerini emretmiştir. Arap geleneğinde var olan bu uygulama bir tür vergidir. Sûrede geçen bahsettiğimiz hususu içeren 12 ve 13. âyetleri Süleyman Ateş neshe konu olma yönünden ele almaktadır.

3.1.1.17.1. Mücadele 58/12

İşte bu sadaka emrini Hz. Peygamberle gerekli gereksiz konuşarak onu zaman zaman bunaltacak dereceye getiren mahrem konuşma ve ısrarcı soruların önüne geçme maksadını içeren " يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً ذٰلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ / *Ey inananlar, siz Elçi ile gizli konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet bulamazsanız Allah bağışlayandır, esirgeyendir*[322]" âyeti ve bu âyetin nâsihi olduğu zikredilen " ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللهُ عَلَيْكُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا اللهَ وَرَسُولَهُ وَاللهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ / *Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermenizden korktunuz mu? Zira yapmadınız, Allah da sizi bundan affetti"*[323]âyeti nazil olmuştur. Nu iki âyetlerden birincisiyle sadaka verme Müslümanlara emredilmiş, ikinci âyette bu durumdan hoşnut olmayan ve kendilerine ağır gelen bu hüküm Müslümanlardan kaldırılarak hafifletilmiştir. Hz. Ali'den gelen bir rivâyetle neshe konu olan ve Mensûh addedilen âyetle amel eden tek kişinin Hz. Ali'nin kendisi olduğu ve bu âyetin hükmü daha sonra kaldırıldığı rivâyet edilmiştir. Süleyman Ateş ise bu âyetler arasında nâsih Mensûh ilişkisinin bulunmadığını 12. âyetin hükmünün 13. âyetle hafifletilmiş olduğunu söylemektedir. Ateş, bu iki âyet arasında alimlerin hafifletme ilişkisi bulunduğu görüşünü esas almaktadır. Ona göre birinci âyette Allah imkânı olana sadakayı emredip imkânı olmayanı muaf tutmuş, ikinci âyette ise bu emir imkânı olandan da kaldırmıştır. Ateş, bu âyetlerden istinbatla kamunun sızlanmasına sebep olan bir kanunun değiştirilmesinin gerekliliği görüşünü beyan etmektedir.[324]

Bize göre, Süleyman Ateş her ne kadar bu iki âyet arasında bir nesh ilişkisinin varlığını doğrudan kabul etmese ve âyetler arasındaki ilişkiyi bir hafifletme olarak *beyan* etse de açıklamalarından ortaya çıkan durum ve Ateş'in söylemleri bu iki âyet arasında neshin varlığını ortaya koyuyor. Zira ilk âyette

[322] Mücadele 58/12.
[323] Mücadele 58/13.
[324] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. IX, s. 325-326.

emredilen bir hüküm ikinci âyette Müslümanların üzerinden kaldırılıyor. Neshe dair bütün usul kurallarının yerine geldiğini düşünürsek bu iki âyet arasında neshin varlığını ifade etmek zor olmaz. Çünkü bu âyetler özelinde baktığımızda nâsih mensûhtan sonradır, bir hüküm içerir, Müslümanlar için bir kolaylaştırma söz konusudur. Sonuç olarak burada her ne kadar Süleyman Ateş ve bazı müfessirler hafifletme deseler de pratikte ortaya koydukları esasları yok saymamak adına nesh yerine hafifletme dedikleri açıktır.

Aynı âyetler hakkında M. Sait Şimşek ise Süleyman Ateş ile benzer görüşlere sahip olmakla birlikte âyetler arası bir hafifletme ilişkisinden değil toplumun terbiye edilmesinden bahsetmektedir. Şimşek'e göre de âyetler arasında bir nâsih mensûh ilişkisi yoktur ancak Hz. Peygamberi bunaltacak dereceye gelen ve gerçekten görüşme ihtiyacı olanların önünde engel olarak duran gereksiz uzayıp giden ziyaret ve sohbetlerin önüne bir engel koyma söz konusudur. Şimşek'e göre ilgili yerde zikrettiğimiz gibi bugün de âyetler hükmünü korumaktadır. Âyette yoğun çalışma ortamlarında çalışmaya mâni olan durumların önüne kişiler eğitilinceye kadar bir engelin konması ve çalışmanın önündeki mâni kalktıktan sonra engelin de kaldırılmasından bahsedilmektedir.[325]

3.1.1.18. Mümtehine Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Kur'an Müslümanların savaşta ve barıştaki sosyal hayatlarını düzenleyen ilahi bir kitaptır. Müslümanlara karşı savaşmayan ve saldırgan olmayan ehl-i kitap ve müşriklerle daima sulh içinde olmalarını emretmiştir. Müslüman bir toplum için Kur'an-ı Kerim'in Müslüman olmayan ve aynı zamanda Müslümanlara karşı da saldırganlık yapmayanlarla olan hukuku düzenlediği gibi saldırganlık yapanlara kaşı olan hukuku da düzenlemiş bu sebeple Müslümanlar genellikle savaşı başlatan taraf olmamışlardır.

3.1.1.18.1. Mümtehine 60/8

Yukarda bahsettiğimiz savaş ve barış hukuku peygamber aracılığı ile Müslümanlara tevdi edilmiştir ki " لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَـبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ/ *Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilikten, onlara adaletli*

[325] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. V, s. 191.

davranmaktan menetmez. Çünkü Allah adalet yapanları sever"[326] ayetinde bu hakikat dile getirilmiştir. Süleyman Ateş âyet hakkında bazı müfessirlerin Tevbe sûresi 5. âyet ile nesh edildiği görüşünü Taberi'nin (ö. 310/923) görüşünden yola çıkarak isabetli bulmamaktadır. O'na göre Tevbe sûresi 5. âyet Müslümanlara saldıran müşrikler hakkındadır. Bu âyet ise Müslümanlara saldırmayan ve Müslümanları yurtlarından çıkmaya zorlamayanlar hakkındadır. Dolayısıyla Ateş'e göre bu âyete mensûhtur demek isabetli bir düşünce değildir.[327]

Süleyman Ateş'in nesh bağlamında ele alıp incelediği bu âyetler hakkında M. Sait Şimşek'in neshe konu olma bakımından bir tespiti bulunmamaktadır.

3.1.1.19. Müzzemmil Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Bilindiği üzere Hz. Peygamber'e ve ümmetine gece namazı farz kılınmıştı. Daha sonra gece namazı ümmete farz olmaktan çıkarılmış yalnız Hz. Peygamber'in kendisine farz olmaya devam etmiştir. Ateş sûrede nesh bağlamında 2. âyeti incelemktedir.

3.1.1.19.1. Müzzemmil 73/2

Sûrenin ikinci âyetinde geçen " قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلاً/*Gecenin az bir kısmında kalk"*[328] emrinin vücub veya nedb ifade etmesi konusu alimler arasında ihtilaflı bir konudur. Bu emrin nedb ifade ettiğini savunanlara göre âyet sabit olup nesh söz konusu değildir. Vücub ifade ettiğini savunanlar ise üç görüşe ayrılmışlardır. Bunlardan birincisi bu emir Hz. Peygamber'e olup bu da vefatına kadar devam etmiştir. İkincisi emrin hem Hz. Peygamberi ve hem de ümmeti içine alıp Hz. Aişe'den gelen rivâyetlerden de anlaşıldığı üzere daha sonra nesh edilmiştir. Üçüncü görüşe göre ise bu emir Hz. Peygamber ve sahabeyi kapsamına alır ki nesh edilmemiştir. Onların gece boyu namaz kılmaları sebebiyle ayaklarının şiştiği rivâyetlerde zikredilmiştir.[329]

Süleyman Ateş, ele aldığımız âyetler hakkındaki müfessirlerin görüşlerini zikrettikten sonra bu âyetin mensûh olup olmadığına dair kendi görüşünü ilgili âyet bağlamında serdetmemektedir. İkinci âyette var olan *"gece kalk"* emri, son âyet olan" اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَۜ وَاللهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ "

[326] Mümtehine 60/8.
[327] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. IX, s. 385.
[328] Müzzemmil 73/2.
[329] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. X, s. 124-125.

عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰىۙ وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِۙ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُۢ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناًۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْراً وَاَعْظَمَ اَجْراًۜ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ / *Rabbin senin gecenin üçte ikisinden daha azında, yarısında ve üçte birinde kalktığını; seninle beraber bulunanlardan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor. Geceyi ve gündüzü takdir eden Allâh, sizin onu sayamayacağınızı (zamanı hesab edip gecenin belli sâ'atlerinde kalkamayacağınızı) bildiği için sizi affetti. Artık (belli bir sâ'at gözetmeden) Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun (ne miktar kolayınıza gelirse o kadar gece namazı kılın, kendînîzi zorlamayın.)"*[330]âyetiyle gerekçelendirilerek hükümde değişikliğe gidilmiştir. Dolayısıyla sûrenin ikinci âyetinde "*Gece kalk"* iken emir son âyetle birlikte şartların değişmesi sebebiyle isteğe başlı teşvik ifade eden nedbe dönüşmüştür. Süleyman Ateş son âyet özelinde konuyu ele alarak ilk âyetin vücub değil nedb ifade ettiğini söylemektedir. Âyetler arasında Ateş'e göre nesh değil tahfif söz konusudur. Her ne kadar Ateş'in söylediği gibi bir hafifletme söz konusu olsa da âyetler dikkatle incelendiğinde sûrenin başındaki mutlak emir ifade eden gece kalkma hükmü son âyetle birlikte emir olmaktan çıkmıştır. Buna karşın Süleyman Ateş, bu âyetler arasında bir nesh ilişkisi olmadığını dileyen kimseye gecenin dilediği kadarını ibadetle geçirme serbestisi verdiğini iddia etmektedir.[331]Nedb; Şâri'in yapılmasını kesin bir dille istemediği fiillerdir. İlk âyette mutlak manada bir emir söz konusudur. İkinci âyette gecenin az bir kısmında kalkmayı mutlak manada isteyen emir gece kalkmanın zorluğunu sebebiyle "*onu sayamayacağınızı bildiği için sizi affetti"* kısmı ile mutlak emir olmaktan çıkarılmıştır. Bize göre Süleyman Ateş'in âyetin "*Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"* kısmını "*ne miktar kolayınıza giderse o kadar gece namazı kılın, kendinizi zorlamayın"* diye *tefsir* etmesi neshi kabul etmemeye bir ön hazırlıktır. İncelediğimiz tefsir meallerde sadece Süleyman Ateş'in "*Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"* kısmını "*dilediğiniz kadar gece namazı kılın*" şeklinde açıklaması da bunun en önemli göstergesidir. Çünkü burada yer alan emrin vücub ifade eden değil, yani Allah'ın Hz. Peygamber ve yanındakilerden mutlak olarak yapılmasını istediği bir emir değil yapıp yapmama konusunda muhayyer bıraktığı bir emir olduğuna konuyu getirmektedir. Dolayısıyla ikinci âyette emrin kalkmasını hükmün *nesh* değil *tahfif* edilmesi olarak açıklamaktadır. Anladığımız kadarıyla burada önceki âyetin

[330] Müzzemmil 73/20.
[331] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. X, s. 133-134.

hükmü sonraki âyetle Müslümanların üzerinde ağır bir sorumluluk olması ve zorlanmaları, değişen hayat şartlarıyla gece namazının çok daha fazla ihmal edilmesinin aşikâr olması sebebiyle hükmü kaldırılmıştır. Çünkü ikinci âyette gece kalkmanın muhayyerliğine bir delil bulunmamakta. İkinci âyette gece kalkma noktasında irade gösterenlerin bu amellerinin ecrinin tastamam verileceği ifade edilmekte. Bize göre bu âyetlerde nesh söz konusudur.

3.1.1.20. İnsan Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Müzzemmil sûresinde olduğu gibi bu surede de Hz. Peygamber'e gece ibadeti ve zikir emredilmektedir. Ateş'in nesh bağlamında ele aldığı ayetlerde de gece ibadetinin neshe konu olmasını ihtiva etmektedir. Ateş nesh bağlamında 26. âyeti incelemektedir.

3.1.1.20.1. İnsan 76/26

Surede geçen " وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلاً طَوِيلاً/*Gecenin bir bölümünde O'na secde et ve geceleyin uzun zaman O'nu tesbih eyle (şânının yüceliğini an)!"*[332]âyeti secde ve uzun uzadıya tesbih etme emrini Hz. Peygamber'e bildirmektedir. Bu âyet Müzzemmil sûresinde gece kalkıp ibadetle meşgul olmayı vücub ifadesinden çıkarıp nedbe çeviren âyetten önce inmiştir. Süleyman Ateş, âyet hakkında müfessirlerin daha önce Müzzemmil sûresi bağlamında ifade ettiğimiz görüşlerini zikrettikten sonra beş vakit namazdan başka namaz olarak bir farzın bulunmadığı ve bu âyetin nesh edildiğine dair görüşleri aktardıktan sonra bu âyetlerin halihazırda Hz. Peygamber ve sahabenin uzun uzadıya yapmış olduğu gece ibadetlerini öven ve onlara moral veren âyetler olduğunu söylemektedir. Medine'de yaşam şartlarının değişmesi ve meşgalenin artması sebebiyle gece namazı emrinin hafifletilerek imkân ölçüsünde gece ibadetinin teşvik edilmiştir. Sonuç olarak Ateş'e göre bu âyetteki gece ibadetine dair emir Müzzemmil sûresi'nin ilgili âyetiyle *hafifletilmiştir*, nesh edilmemiştir.[333]

Aynı âyetler hakkında M. Sait Şimşek ise nesh bağlamında herhangi bir görüş ortaya koymamaktadır.

3.1.1.21. Nebe' Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Sûrenin başından itibaren kıyamet sahnesinin dehşeti anlatılmaktadır.

[332] İnsan 76/26.
[333] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. X, s. 249-250.

Akabinde yirminci âyetten itibaren ise bu dehşetli sahneden sonra kurulacak olan Yüce Divan ve günahkârlar hakkında kararın açıklanma sahnesi, sonrasında kalacakları yer tasvir edilmektedir.

3.1.1.21.1. Nebe' 78/23

Yukarda bahsettiğimiz kıyamet sahnesini tasvir eden âyetlerden biri de " لَابِثِينَ فِيهَا اَحْقَاباً / *Orada çağlar boyu kalacaklardır*[334]"âyetidir ki bu âyette geçen *"hukb"* süresi bilinmeyen bir zaman dilimini ifade eder. Ateş, bu kelimeyi "*çağlar boyu"* olarak meal vermiştir. O'na göre her ne kadar "*hukb"* süresi bilinmeyen bir zaman dilimini ifade etse de ilanihaye bir kalış olmayıp sona erecek olan bir kalışı ifade etmektedir. Bu âyetin aynı surede geçen " فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَاباً/ *Şimdi tadın (yaptıklarınızın tadını), artık size azâbdan başka bir şey artırmayacağız!*[335]*"* âyetiyle nesh edildiği iddia edilmiştir. Süleyman Ateş bu iddiayı "gülünç" bulmaktadır. Zira haberî âyetlerde nesh söz konusu değildir. Bu âyetler de haberi âyettir. Diğer taraftan bu âyetler aynı zaman dilimi içerisinde inen âyetlerdir. Süleyman Ateş bu âyette nesh iddiasının gereksiz ve Allah'ın vermiş olduğu bir haberin yanlış olduğu şüphesini uyandıracak tehlikeli bir iddia olduğunu söylemektedir.[336]

M. Sait Şimşek ise Süleyman Ateş'in nesh bağlamında ele aldığı aynı âyetler hakkında neshe medar olma yönünden bir tespitte bulunmamaktadır.

3.1.1.22. A'lâ Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Süleyman Ateş'in Hz. Peygamber'e Kur'an vahyinin unutturulmasına dair tespitlerini Bakara sûresi 106. âyet bağlamında nesh hakkındaki görüşleri çerçevesinde vermiştik. Burada tekrardan bu görüşleri zikretmeyi tekrara düşme endişemizden dolayı uygun bulmuyoruz. A'la sûresinde Ateş nesh bağlaında 6. âyeti ele alıp incelemektedir.

3.1.1.22.1. A'lâ 87/6

Allah, "سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىٓ اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰى*Sana (Kur'ân'ı), okutacağız, unutmayacaksın. Ancak Allah'ın dilediğini unutursun. O, açığı da bilir, gizli olanı da"*[337]mealindeki âyetlerde Hz. Peygamber'e kendisinin müsaade ettiği kadarı dışından bir şeyi unutmayacağını söylüyor. Süleyman Ateş, âyette geçen

[334] Nebe 78/23.
[335] Nebe 78/30.
[336] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. X, s. 291.
[337] A'la 87/6-7.

"*Ancak Allah'ın dilediğini unutursun"* kısmıyla Hz. Peygamber'e Allah tarafından bir kısım vahiylerin unutturulmasının mümkün ve bunun insani bir durum olduğunu söylemektedir. Ateş, bazı müfessirlerin Hz. Peygamber'e unutma eylemini yakıştıramadıklarından bazı te'villere gittiklerini ifade etmektedir. Âyetteki istisnadan kastedilen duruma dair görüşlerden biri de neshtir. Zira buradaki "*unutma"* Bakara sûresinde geçen "*Biz bir âyeti nesh eder veya unuttururs*ak, *mutlaka ondan daha iyisini veya bir benzerini getiririz"* âyetinin manası gibidir. Yani Allah'ın unutulmasını emrettiği bir şeyin okunmaya okunmaya Hz. Peygamber tarafından unutulacağı haber verilmiştir. Süleyman Ateş'in savunduğu görüş ise buradaki unutmadan kastın Hz. Peygamber'in dînin aslına zarar vermeyen, farzlara dair olmayıp âdâba ve geleneklere dair şeylerden çok az bir şeyi unutmuş olmasıdır. Süleyman Ateş Kur'an'da var olan âyetler arasında bir âyetin neshe delil olmasını kabul etmemektedir. Hz. Peygamber'e unutturulan ve Mushafa kasıtsız yazılmayan âyetlerin neshine bir delil olduğunu ifade etmektedir.[338]

Aynı âyetler hakkında M. Sait Şimşek Hz. Peygamber'e unutma endişesiyle hızlı davranmaması gerektiği ve Allah dilemediği müddetçe unutmayacağının güvencesinin verildiğini savunmaktadır. Âyette unutturmadan bahsedilmiş olmasının fiili bir unutmanın gerçekleştiği anlamına gelmediğini söyleyen Şimşek, bu noktada Ateş'ten ayrılmaktadır. Çünkü Ateş fiili olarak Hz. Peygamber'in unuttuğu ve unutturulan âyetlerin olduğu iddiasındadır. Şimşek, unutturulan âyetleri temellendirmek adına müfessirlerin metni mensûh hükmü baki şeklindeki bir nesh tasnifini sorunlu bulmakta ve karşı çıkmaktadır. Şimşek'e göre bu Allah'a rağmen bir şeyi zihinde tutma anlamına geleceğinden çok tehlikeli bir söylemdir.[339]

3.1.1.23. Kâfirun Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Süleyman Ateş'in bir âyetin neshe konu olabilmesi için tefsir usulünün temel prensibi olan ahkam âyeti veya emir içeren bir âyet olması gerektiği ve haberi âyetlerde neshin söz konusu edilemeyeceğine dair usul alimlerinin belirlediği prensibi sıkça dile getirmektedir. Ateş, bu surede de aynı yolu tercih ediyor. Kâfirun sûresi bağlamında nesh konusunu geniş olarak özetleyen Ateş'in neshe dair görüşlerini daha önce aktarmıştık. Biz burada sûrenin ilgili âyeti hakkındaki Ateş'in düşüncesine yer vereceğiz.

---

[338] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. X, s. 422-424.
[339] M. Sait Şimşek, *a.g.e.,* c. V, s. 424-425.

3.1.1.23.1. Kâfirun 109/6

Süleyman Ateş müfessirlerin " لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ /*Sizin dînîniz size, benim dînîm banadır"*[340]âyetinin "*seyf"* âyeti olarak bilinen " وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ/ *Müşriklerin sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın*[341]"âyetiyle nesh edildiği iddialarını kabul etmemektedir. Çünkü bu âyet bir ahkam âyeti olmadığı gibi emir de içermemektedir. Haberi olan bu âyette bir nesh iddiası yersizdir. İslâm'ın dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in temel prensibi Müslümanlara saldırmayanlara karşı saldırmamak, barış isteyenlerle sulh içinde yaşamaktır. Ateş'e göre savaşı emreden âyette müşriklerin zorla dine sokulması değil onların İslâm'a ve Müslümanlara karşı olabilecek zararlı fiillerinden emin olma, zararlarını savma ve İslâm'ın özgürce yayılmasının önündeki manileri ortadan kaldırma emri vardır.[342] Bununla birlikte durup dururken bir kavme saldırmak yasaklanmış, Allah'ın saldırganları sevmediği[343] Kur'an'da deklare edilmiştir. Bütün bunların ötesinde inanmak bir vicdan hürriyetidir. Zorla kimse bir dine sokulamaz, gönülden olmayan bir inanma ile kişi mü'min sayılmaz.[344] Bu bağlamda müşriklerle savaşı emreden âyetler genel itibari ile saldırgan ve kendileri ile yapılan sulhu bozan müşriklere karşıdır[345]. Yine Ehli Kitaptan olanlara karşı emredilen savaş ise hak dine bağlı kalmayan, Allah ve peygamberinin haram sadıklarını haram saymayanlara karşıdır.[346] Ateş haberi olan âyetleri neshin kapsamına dahil etmemektedir. Bununla birlikte *"seyf"* âyetiyle birçok âyeti nesh eden müfessirleri de gereksiz yere nesh yolunu tutmakla itham etmektedir. Bununla birlikte Ateş'e göre aslolan inancı ne olursa olsun saldırgan olmayan, Allah ve elçisinin haram saydığını haram sayan, hak dinden sapmayan ve barış arzusunda olanlara karşı barış içinde olmaktır.

M. Sait Şimşek'in neshe konu olma bakımından Süleyman Ateş'in ele alıp incelediği yukardaki âyet hakkında neshe konu olma yönüyle bir tespiti bulunmamaktadır.

---

[340] Kâfirun 109/6.
[341] Tevbe 9/36.
[342] Süleyman Ateşin nesh bağlamında müşrikler ve Ehli Kitap hakkındaki geniş özet görüşleri için bkz., Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. XI, s. 137.
[343] Bakara 2/190.
[344] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. XI, s. 138.
[345] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. XI, s. 141.
[346] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. XI, s. 144.,

3.1.4. Mehmet Sait Şimşek'in Neshe Konu Âyetlere Yaklaşımları

Mehmet Sait Şimşek'in neshe dair görüşünü daha önce teorik olarak neshi ele aldığımız başlık altında aktarmıştık. Şimşek nesh konusundaki yaklaşımını diğer müfessirler gibi *"Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri"*[347] isimli tefsir çalışmasında pratiğe yansımalarını Bakara sûresi 106. âyetten itibaren göstermektedir. Şimşek'in neshe dair teorik görüşlerini daha önce aktarmamız hasebiyle burada tekrardan girmeyeceğiz. İlgili âyetlerin sure bazında başlıklar halinde incelemek suretiyle pratikteki uygulamasını aktarmaya çalışacağız. Ayrıca tercih ettiğimiz usul gereği M. Sait Şimşek'in nesh bağlamında ele aldığımız âyetlere yaklaşımını verdikten sonra Süleyman Ateş'in yaklaşımlarını ilgili yerde detaylandırdığımızdan dolayı burada her âyetten sonra özet olarak vereceğiz.

3.1.2.1. Bakara Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Mehmet Sait Şimşek neshe konu âyetlerin ilk nüvesini temsil eden Nahl sûresi 101. âyete kısaca temas edip ilgili yerde âyet hakkında görüşünü söyleyeceğini ifade ettikten sonra burada önemli bir hususu dile getirmektedir. Neshin varlığını kabul edenlerin tamamının İslâm'da ilk neshin kıblenin değişmesi olayı olduğunu iddia ettiklerini aktarmaktadır. Nahl sûresi ise Mekkî bir suredir. Hicretten bir buçuk sene sonra Medine'de neshe konu ilk olay gerçekleşti ise Mekkî bir sure neshe nasıl konu olabilir. Dolayısıyla Mekkî olan bir suredeki âyette neshin söz konusu olamayacağını ifade etmektedir.[348]

3.1.2.1.1. Bakara 2/106

İslâm'da ilk neshin hicretten bir buçuk yıl sonra Medine'de kıblenin Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a çevrilmesiyle gerçekleştiği hususunda müfessirler arasında bir görüş birlikteliği vardır. Neshe konu olan " مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَاۗ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ */ Herhangi bir âyeti yürürlükten kaldırır yahut unutturursak ondan daha iyisini veya benzerini getiririz"*[349] âyetinin siyak ve sibakına bakıldığında Şimşek'e göre Kur'an içi bir neshten bahsetmediği açıktır. Çünkü bu âyete gelinceye kadar birçok yerde Tevrat'ın tahrif edildiğinin anlatılması, ahkamla ilgili konularda Tevrat'ı referans alan İncilin ve de Tevrat'ın Kur'an'ın indirilmeye başlamasıyla dönemlerinin sona erdiğine birer işarettir.

[347] M. Sait Şimşek, "*Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri",* s. 136.
[348] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c.1, s. 136.
[349] Bakara 2/106.

Şimşek'e göre âyet şart cümlesidir ve şart cümlesi kesinlik ifade etmez. Bu da demek oluyor ki âyetin içeriğinde nesh söz konusu olsa bile bunun Kur'an içi bir neshin varlığına kesin delaleti söz konusu değildir.[350] M. Sait Şimşek'e göre kıblenin nesh edilmesi bütün dinler için mihenk taşı sadedindeki bir hükmün ortadan kaldırılması demektir ki bu da Tevrat'ın hükmünün artık kaldırıldığı anlamına gelmektedir. Buradan da anlaşılır ki âyet geçmiş şeriatların hükmen nesh edilmesiyle alakalıdır. Şimşek, Kur'an-ı Kerim'in kendinden önceki şeriatları nesh ettiğini söylerken bu şeriatların tamamını nesh edip onlara tamamen ters bir ahkam indirildiğini kastetmiyor. Var olan hükümlerden bazılarının kaldırıldığını, bazılarının da yerine yenilerinin getirildiğini ve bazı yeni maddeler ikame edildiğini kastediyor. Âyet kelimesine verilen manalardan birinin de Risâlet olmasına binaen burada âyetten kastın Hz. Musa'nın şeriatı yani onun döneminin son bulduğu ifade edilmektedir.[351]

Bütün bunlardan ortaya çıkan sonuç, âyetteki neshten kasıt önceki şeriatların döneminin son bulduğu ve bütün bir şeriatın nesh edildiğidir.[352] Şimşek neshe dair ilgili âyeti inceleyip bir görüş ortaya koymaya çalışırken âyetin devamında geçen *"unutturmaya"* dair bir tespit ortaya koymuyor. Sadece *"unutma"* ile ilgisi bulunduğunu düşündüğü ve inandırıcı bulmadığı rivâyetleri vererek konuyu kapatmayı tercih ediyor.

Aynı âyetler hakkında Süleyman Ateş'in görüşlerini ilgili yerde aktarmıştık bu ve bundan sonraki surelerde iki müfessirin görüşlerinin mukayese edilebilmesi için ilgili âyetler hakkında Süleyman Ateş'in görüşlerini de özetle vermeye çalışacağız.

Süleyman Ateş Bakara sûresinin bu âyetinde geçen neshten kastın ne Kur'an iç bir neshi ne de Kur'an'ın kendinden önceki şeriatların neshi olduğunu iddia etmektedir. Ateş'e göre buradaki unutturma Allah'ın Hz. Peygamber'e okumamasını emretmesi suretiyle okumaya okumaya unuttuğu ve Kur'an'a kasıt olmaksızın yazılmayan gelenek ve adetlerle ilgili eser nitelikte âyetlerdir. Çünkü Kur'an Ateş'e göre kendinden önceki şeriatların nâsihi olarak değil, musaddiki olarak indirilmiştir.[353]

---

[350] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c.1, s.137.
[351] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c.1, s.139-140.
[352] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c.1, s.140.
[353] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c.I, s. 214-215

3.1.2.1.2. Bakara 2/180

Vasiyetle ilgili olarak indirilen " كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْراًۨ اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِۚ حَقاً عَلَى الْمُتَّقِينَۜ / *Birinize ölüm geldiğinde eğer ardında mal bırakacaksa, ana-babaya ve akrabalara örfe uygun olmak üzere vasiyet etmek -muttakiler üzerine bir borç olarak- üzerinize yazıldı"*[354] bu âyetin miras âyetinden önce indirildiği müfessirler tarafından kabul görmektedir. Cahiliye döneminde miras sadece erkek akrabalar arasında paylaşılır ne kadına ne de çocuğa mirastan bir pay verilirdi. Dolayısıyla bu âyet ana-baba kaydı koymak suretiyle mirastan kadına da pay vasiyet edilmesi emretmektedir. Bu emirle birlikte cahiliyeden olan bir adet kaldırılmıştır. Miras âyetiyle birlikte kadınların mirastaki payı açıklığa kavuşmuş, itiraza yer vermeyecek şekilde bir hükme bağlanmıştır.

Yukarda cahiliye döneminde mirastan hiç hak tanınmayan kadınların ve bazı akrabaların İslâm dînîyle birlikte önce vasiyet ve sonrasında miras âyetiyle mirastan hak sahibi yapıldıklarını anlattık. İşte bu hak edişin miras âyetiyle bir sabiteye bağlanışından dolayı bazı müfessirler miras âyetinin vasiyet âyetini nesh ettiğini iddia etmişlerdir. M. Sait Şimşek, bu iddiayı kabul etmemektedir. O'na göre iki âyet arasında tam bir çelişki olmadır ki bu durumda nâsih mensûhun hükmünü tamamen ortadan kaldırır fakat bu iki âyet arasında böyle bir çelişki bulunmamaktadır.[355] Bu sebeple vasiyet âyetinde *mücmel* olan bir durumun miras âyetiyle *tebyîn* edilmesi söz konusudur. Vasiyet ve miras âyeti arasında bir çelişki bulunmadığı gibi Şimşek'e göre vasiyet âyeti miras âyetleriyle birlikte uygulama alanı bulmuştur. Neshin varlığını iddia eden müfessirlere göre de çelişkili bir durum var gibi duran iki âyet arasında uzlaşma sağlanabildiği takdirde neshe gidilmemesi tercih edilmesi gereken bir durumdur. Bu iki âyet arasında *uzlaşma* sağlanma imkanının olması sebebiyle de nesh söz konusu değildir.[356]

Aynı âyetler hakkında Süleyman Ateş ise M. Sait Şimşek ile benzer görüşler ortaya koymaktadır. Bu âyetin miras âyeti veya *varise vasiyet yoktur* hadisi ile neshini kabul etmemektedir. Öyle ki mütevâtir bir hadisi neshetme yetkisi bulunmayan bir hadisin, mütevâtir ve vahiy olan Kur'an âyetini neshetmesini düşünmenin doğru bir düşünce olmayacağını ifade etmektedir. Ateş'e göre bu âyetler

[354] Bakara 2/180.
[355] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c.1, s. 204.
[356] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s. 205.

arasında bir âyetin hükmünün diğeri tarafından ortadan kaldırılması değil hükmün kapsamının belirlenmesi söz konusudur.[357]

3.1.2.1.3. Bakara 2/219

Daha önce geçen âyette[358] infakın kime yapılacağı sorulmuştu. Nesh bağlamında ele aldığımız "وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ ۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ / *Yine sana ne infak edeceklerini soruyorlar. De ki: ihtiyaçlarından fazlasını"*[359] âyetinde ise daha çok ne infak edecekleri sorusu vardır. Ne infak edileceği sorusunun cevabı âyette "*ihtiyacınızdan fazlası"* kaydıyla cevaplanıyor. İncelemiş olduğumuz bu âyeti bazı müfessirler zekât âyetlerinin nesh ettiğini söylemişlerdir. M. Sait Şimşek, bu âyetin neshine sıcak bakmıyor. Şimşek'e göre infak zekâttan daha genel bir kavramdır. Dolayısıyla infak zekâtı da sadakayı da içine alır. Zekât âyetleri Şimşek'e göre olsa olsa zekatla olan kısmını infak kavramının dışına taşımıştır ancak infak yine yürürlüktedir. Zekât infakın zorunlu kısmını içerirken, bu âyet infakın sınırlarını belirleyerek "*ihtiyaç fazlası"* kaydı düşmektedir. Netice itibariyle bu âyette Şimşek'e göre neshi gerektiren bir durum söz konusu değildir.[360]

Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek bu âyetleri farklı kapsamlarda neshe konu olarak ele almışlardır. M. Sait Şimşek infak konusunda ele alırken Ateş, içki âyetlerinin neshi bağlamında ele almıştır. Dolayısıyla kapsam farklılığından dolayı bu âyetlere dair Ateş'in görüşlerine ilgili yerden bakmak daha isabetli olacaktır.[361]

3.1.2.1.4. Bakara 2/240

Neshe konu edilen ve vasiyet konusunu içeren " وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجاً ۖ وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعاً اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ ۚ فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ ۗ وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ / *Vefat edip de ardında eşler bırakanlar, eşlerinin evlerinden çıkarılmayarak bir yıl geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler"*[362]âyetinin yine aynı surede bulunan ve vefat eden kişinin eşlerinin iddet süresini belirleyen "*Vefat edip de geriye eşler bırakanların bu eşleri dört ay on gün beklerler"*[363] âyetiyle nesh edildiği iddia edilmiştir. Tertip bakımından sonra olan bu âyetin kendisinden önce olan bir âyet tarafından nesh edildiği iddia edilmiştir. Bu âyetler arasında nesh

[357] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. I, s. 294-295.
[358] Bakara 2/215.
[359] Bakara 2/219.
[360] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s. 241.
[361] Süleyman Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi,* s. 23-25.
[362] Bakara 2/240.
[363] Bakara 2/234.

olduğunu iddia eden müfessirler Bakara 2/234. âyetin, nüzul sıralamasında 240. âyetten sonra olduğunu ifade etmektedirler. Şimşek ise böyle olsa bile bu iki âyet arasında mutlak bir zıtlık veya aynı konu içeriğine sahip olması gerektiği görüşündedir. Oysa 2/234. âyet kadının kocası öldükten sonra evde zorunlu kalma süresini tayin ederken, 2/240. âyet ise ölmek üzere olan birinin eşinin evde kalmak istemesi durumunda evde kalmasına kimsenin mâni olmaması halini içermektedir. Dolayısıyla iki farklı konuyu ele alan bu âyetler arasında nesh ilişkisinden bahsedilemez.[364]

Nâsihi ihtilaflı olan bu âyet hakkında Süleyman Ateş nâsih mensûh ilişkisi kurmaya çalışmanın gereksiz olduğu kanaatindedir. Âyetin hükmî kapsamı konusunda Şimşek ile aynı kanaatte olan Ateş, bu âyetler arasında birbirini tamamlama söz konusu olduğu kanaatindedir. Dolayısıyla Ateş'e göre bağdaştırmanın mümkün olduğu iki âyet arasında nesh aramak gereksizdir. Bu iki âyet arası bağdaştırılabilmektedir.[365]

3.1.2.1.5. Bakara 2/284

Mutlak olan bir hakikat var ki o da Allah'ın gizli açık her şeyi bildiğidir. Burada önemli bir husus Allah'ın kullarına dair bildiği ancak o'nun dışındakilere gizli olan insanların kalplerinden geçenlerden insan sorguya çekilip çekilmeyeceğidir. Neshe konu olan " لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ / *Kalplerinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi sorguya çeker"*[366]âyeti bu duruma açıklık getiriyor. Bazı müfessirler bu âyetin " لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا/ *Allah hiç kimseye gücünün yetmediğini yüklemez"*[367]âyetiyle nesh edildiğini iddia emişlerdir. M. Sait Şimşek ise burada nâsih olduğu iddia edilen âyetin mensûh olduğu iddia edilen âyetteki kapalılığı açıkladığını söylemektedir. Öyle ki mensûh olduğu iddia edilen âyet indirildiğinde sahabe buna güç yetiremeyecekleri endişesine kapılarak Hz. Peygamber'e müracaat etmişlerdir. İşte bu endişeyi ortadan kaldırmak için nâsih olduğu iddia edilen âyet indirilmiştir. Şimşek'e göre insanın içinden geçmesine mâni olamadığı ve belli sebeplerden ötürü içinde nefret, kin, başkalarına tuzak kurma gibi iradi düşünceler sebebiyle oluşan kuruntu ve vehimden kişinin kendisi sorumludur.

[364] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c.1, s. 258.
[365] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c.I. s. 428-429.
[366] Bakara 2/284.
[367] Bakara 2/286.

Bunlardan hesaba çekileceğinin şuurunda olan kişi kalp temizliğine ve gönül eğitimine önem verir.[368]Dolayısıyla bu iki âyet arasında Şimşek'e göre bir nâsih mensûh ilişkisi bulunmamaktadır.

Süleyman Ateş bu âyetler arasında neshin varlığı konusunda net bir fikre sahip değildir. Çünkü naklettiği hadis ve nâsihi olduğu ifade edilen 286. âyet tarafından neshedildiği izlenimine sahipken Kur'an'da yazılı olan âyetler arasında nesh edilmiş, hükmü olmayan bir âyet yoktur düşüncesinden dolayı nesh mutlak olarak vardır da diyememektedir. Âyete getirmiş olduğu ve ilgili kısımda aktardığımız açıklamalarında mutlak olarak nesh yoktur da dememektedir. Hadislerin âyeti nesh edemeyeceği iddiasında da bulunan Ateş'in konu hakkında berrak bir zihne sahip olmadığını görüyoruz.[369]

3.1.2.2. Âli İmran Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Müslümanlar İslâm'ın en başından itibaren sabır ve metanetle emrolunmuş bunların yanında karşılarında kendilerine saldırgan tavır takınanlarla güzellikle mücadele etme yollarını öğütlemiştir. Bu öğütlerin indirildiği ortamdaki âyetlerin sosyo-kültürel bağlamına bakıldığında Müslümanlar açısından savaşmanın ve güç kullanma fiilinin bir sonuç vermeyeceği hatta Müslümanların toplu imhasına sebep olacak bir zayıflık, muhatapları bakımından ise egemen olmanın vermiş olduğu yersiz ve cahilane bir özgüvenin hâkim olduğu bir durum söz konusudur. Sabrın ve metanetin emredildiği bir ortamda Müslümanlar ağır imtihanlarla karşı karşıya kalmışlardır.

3.1.2.2.1. Âli İmran 3/186

Yukarda bahsettiğimiz Müslümanların tabi olduğu ağır imtihanı ortaya koyan " لَتُبْلَوُنَّ فِي اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا اَذًى كَثِيراً وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ/ *Mallarınız ve canlarınız konusunda kesinlikle sınanacaksınız ve doğrusu hem sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok incitici söz duyacaksınız. Ama sabreder ve koruNûrsanız şüphesiz bu yapılması için kararlılık gerektiren işlerdendir"*[370] bu âyet sözünü ettiğimiz bu ağır imtihanlardan birinin de Ehli Kitap ve müşriklerden inciten sözler işitme olduğunu bize göstermektedir. Neshi kabul eden Müfessirler bu âyette zikri

[368] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c.1, s. 304.
[369] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. I, s.497.
[370] Âli İmran 3/186.

geçen sabır tavsiyesinin "*kılıç âyeti"* olarak bilinen âyetlerden önce indirildiğini dolayısıyla bu âyetlerin "*kılıç âyeti"* ile nesh edildiğini iddia etmişlerdir.

M. Sait Şimşek müfessirlerin yukarda zikrettiğimiz âyet hakkındaki nesh iddialarına katılmamaktadır. Şimşek'e göre sözle yapılan bir eziyete karşılık sözledir, savaşla değildir. Bununla birlikte âyetle ilgili hususu aktarmadan önce belirttiğimiz gibi İslâm'da mecbur kalmadıkça savaş yolu tutulmaz, aslolan sulhtur.[371]

Süleyman Ateş'in Âli İmran sûresinde Şimşek'in neshe konu âyetler arasında zikrettiği bu âyet hakkında neshe dair her bir tespiti bulunmamaktadır.

3.1.2.3. Nisa Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Toplumun ve ailenin temelini sarsan temel suç hiç şüphe yok ki zinadır. Nisa sûresi birçok yönüyle sağlıklı bir toplumun inşasını ve inşa edilen bu toplumun muhafaza edilme imkanlarını ele alan bir suredir. Bu sebeple Allah her toplumda görülen sevicilik, livata ve zina gibi suçların cezasına dair ilk nüveleri peygamber aracılığıyla insanlara bildirmektedir.

3.1.2.3.1. Nisa 4/15

Yukarda âyette zikrettiğimiz *livata, zina* ve *sevicilik* gibi suçların Kur'an'daki hükmü " وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلاً وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَآ فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَآ اِنَّ اللهَ كَانَ تَوَّاباً رَحِيماً / *Sevicilik yapan kadınlarınıza karşı aranızdan dört şahit getirin. Şahitler buna şahitlik yapacak olurlarsa ölüm onları alıp götürünceye kadar veya Allah onlar hakkında bir yol gösterinceye kadar o kadınları evde tutun. Aranızda o işi yapan iki erkek olursa onlara eziyet edin. Eğer tevbe eder durumlarını düzeltirlerse artık onlardan (eziyet etmekten) vazgeçin. Şüphesiz Allah tevbeleri çok kabul edendir ve çok merhametlidir*[372]*"*bu âyetle ortaya konmuştur. M. Sait Şimşek, âyette geçen "*fâhişe"* kelimesine "*seviciler"* olarak meal vermektedir. Baktığımız bazı tefsirlerde "*fahişe"* kelimesine *çirkin fiil*[373]*, fuhuş yapanlar*[374]*, zina suçu*[375] şeklinde mana vermektedir. Şimşek, âyetler hakkında

[371] M. Sait Şimşek, *a.g.e.,* c.1, s. 457.
[372]Nisa 4/15-16.
[373] Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı, "*Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri",* Ankara, 2015. 4. Baskı, s. 79.
[374] Ömer Çelik, "*Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri",* Erkam Yayınları, *İstanbul,* 2013, c. 1, s. 558., Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. 2, s. 224.
[375] Hasan Elik, "*Tevhid Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri",* Fikir Yayınları, İstanbul, 2013,1. Baskı, s. 204.

müfessirlerin görüşlerini zikrederek Nûr sûresinde bekar erkek ve kadınlara bu kötü fiili yapmaları durumunda verilecek olan cezayı belirleyen âyetle nesh edildiğini iddia ettiklerini söylemektedir. Yalnız Nûr sûresindeki söz konusu âyette evli olanlara dair bir hüküm bulunmamaktadır. Onlarla ilgili hükmün ise hadislerle belirlenmiştir ki o da recmdir.[376] Şimşek âyette geçen "*fahişe"* kelimesine neden "*seviciler"* ve diğer âyetteki ism-i mevsule "*iki erkek"* meali verdiğinin gerekçesini açıklamaktadır ve ilk âyette kadınlar arasındaki kötü bir fiile, ikinci âyette ise erkekler arasındaki kötü bir fiile verilecek ceza belirtilmekte olduğunu iddia etmektedir. Şimşek eğer kendisinin vermiş oldu şekliyle âyetlere mana verilmezse Kur'an-ı Kerim'de kadınlar ve erkekler arasında vuku bulan bu çirkin fiillerin cezalarına dair herhangi bir hükmün bulunmadığı kanaatinin oluşacağını söylemektedir. M. Sait Şimşek, müfessirlerin neshe konu âyetin Nûr sûresinde zina suçunun cezasını belirleyen âyetle bekar kadınlarla ilgili kısmının nesh edildiği görüşlerini zikretmekte evli kadınlarla olan kısmının ise âyette "لهن سبيلا" kaydı *recmi* veya *celde* vurulması değil lehte bir yolu işaret ettiğini bunun da konuya muhatap kişilerin ya hapis iken ölmeleri veya evlenmeleri olduğunu âyette onlar için zikredilen yolun bu şekilde açılmış olacağını dolayısıyla âyette geçen hükmün sevicilikle ilgili olduğunu söylemektedir.[377]

Süleyman Ateş ise bu ayetler arasında bir nesh ilşkisi kurmamaktadır. Ayetler arasında konu birlikteliği yoktur. Diğer bir taraftan ayetler livata yapan erkekler ve eşcinsel kadıların cezasından bahsetmektedir. Dolayısıyla bu ayetleri uygulama alanı vardır. Nur sûresi zinanın cezasını Nisa sûresi ise eşcinselliğin cezasını konu edinmektedir.[378]

3.1.2.3.4. Nisa 4/24

Nisa sûresinde yer alan diğer bir husus ise nikah konusudur. Bu hususta indirilen " وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۚ كِتَابَ اللهِ عَلَيْكُمْۚ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَۜ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةًۜ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهٖ مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيضَةِۜ اِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً / *Sahip olduğunuz cariyeler hariç evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Bu Allah'ın size buyruğudur. Bu sayılanların dışındakilerin tamamına gayr-ı meşru bir yolla değil de iffetli bir evlilik yapmak*

[376] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 1, s. 483.
[377] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 1, s. 484-485.
[378] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. II, 223-226-230.

şartıyla mallarınızı vererek talip olmanız size helal kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin…"[379]bu âyet hakkında M. Sait Şimşek iki görüş zikretmektedir. Bu görüşlerden ikincisini bizim konumuzla ilgili olması hasebiyle burada zikredeceğiz. Zikrettiğimiz âyet mut'a nikahıyla ilgilidir ama nesh edilmiştir. Nâsihi ise ihtilaflı olmakla birlikte Talak 1, Bakara 2/228, Nisa 4/12. âyetlerdir. Bir başka görüşe göre ise Hz. Peygamber'in Sünnetiyle nesh edilmiştir. Şiilere göre bu âyet nesh edilmemiş kıyamete kadar hükmü sabittir. Şimşek, mut'a nikahı ile ilgili sahabenin önde gelenlerinden nakledilen rivâyetlerin çelişkilerle dolu olduğunu, Ehli Sünnet âlimlerin ise mut'a nikahını haram saymakla birlikte mut'a yapan kişiye zina cezası uygulanamayacağını söylediklerini aktarmaktadır.

Âyetin neshine dair M. Sait Şimşek'in pratikte herhangi bir tespiti bulunmamaktadır.[380] Bize göre bu âyeti nesh bağlamında "*Hayat Kaynağı Kur'an"* tefsirinde Şimşek'in zikretmiş olması ama kendisinin bir kanaate varamamasının sebebi âyetler arasındaki mana irtibatının neshin varlığına delalet etmesindendir. Diğer türlü neshin olmadığı konusunda fikrinin netleştiği yerlerde kendisi de bir tespitte bulunmaktadır. Veya neshi kendisi de tespit etmesine rağmen teoride ortaya koyduğu düşünceleriyle çelişmemek adına bir beyanda bulunmamaktadır. Bize göre iki durum da söz konusu olabilir.

Aynı âyet hakkında M. Sait Şimşek'in kendi tespiti bulunmadığı gibi Süleyman Ateş'in de bu âyetlere dair neshe medar bir açıklaması bulunmamaktadır.

3.1.2.3.5. Nisa 4/43

Bildiğimiz üzere İslâm'da içki bir anda yasaklanan bir içecek değildir. Sosyal şartların oluşması, insanların zihnen ve iman bakımından içki yasağını kaldırabilecek bir olgunluğa erişmesine paralel olarak tedricen yasaklanmıştır. Mekke'de içkiye dair ilk âyetin indiği nakledilir. Bu âyetle[381] inananlara hurmadan ve üzümden içki ve güzel bir rızık elde edildiği söyleniyor ve zihinlere ilk şüphe tohumları atılıyor. Çünkü içki ve güzel rızkın aynı âyet içinde kullanılmış olması içkinin güzel rızık içine girmediği vehmini akla getiriyor. Sûre içinde neshe konu edilen ve içki hususunda ikinci aşamayı oluşturan " يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ

[379] Nisa 4/24.
[380] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 1, s. 493.
[381] Nahl 16/67.

سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُواۜ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا/ *Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar; cünüpken de yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın, ancak yoldan geçenler bunun dışındadır…*[382]"âyette ise içki içen kimsenin o haliyle namaza yaklaşmaması emredilmiştir. Konumuzla alakalı olmamakla birlikte dikkatimizi çeken Şimşek'in mescide yaklaşmaktan bahsedilmeyen bir âyette namaz söz konusu iken âyete "*yoldan geçenler bunun dışındadır*" şeklinde diğer meallerden farklı bir mana vermesidir. Gerekçesini de âyetin devamında yolcunun durumunun açıklanıyor olması olarak ifade etmektedir. Âyetin neshe konu olması hususunda ise müfessirlerin bu âyetin ve içki ile alakalı bütün âyetlerin Maide sûresi 90. âyetle nesh edildiği görüşünü Şimşek kabul etmemektedir. Âyette İslâm'ın ilk yıllarından itibaren bugün de İslâm'la yeni tanışan ve içkiye müptela olan kişiler için Kur'an-ı Kerim'in uyguladığı *tedric* metodunun geçerli olduğu düşüncesindedir. Dolayısıyla bu âyetle birlikte sosyal ve ibadet hayatını düzenleyen âyetlerin içkiyle ilgili hükümlerinde herhangi bir nesh olamayacağını ifade etmektedir.[383]

Süleyman Ateş ile M. Sait Şimşek'in ayrıştığı âyetlerden biri de bu âyetlerdir. Süleyman Ateş bu âyetlere neshe konu olma bakımından bir açıklamada bulunmamaktadır. Şimşek'in nesh bağlamında ele aldığı bu âyeti Ateş, kavram olarak neshi kullanmadan içkinin tedricen yasaklanması bağlamında incelemektedir. Getirdiği açıklamalar ise içkiyi yasaklayan âyetler arasında nesh ilişkisinin olmadığı yönündedir.

3.1.2.4. Enfâl Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Surede genel mana mefhumunu ve Bedir Savaşı'ndan sonra inmesini göz önünde bulundurduğumuzda ganimet paylaşımı, savaşa hazır olma ve savaş hukukuyla birlikte çeşitli tali konulardan ve infaktan bahsedilmektedir. Sure özellikle savaşa hazır olma, savaş esnasında uyulması gereken hukuku ve sonrasında ganimet paylaşımını ihtiva etmektedir. Müslümanları savaşa teşvik eden âyetlerde aynı zamanda keyfiyet ve kemiyet denklemi kurulmaktadır.

[382] Nisa 4/43.
[383] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 1, s. 311.

3.1.2.4.1. Enfâl 8/65

Yukarda zikrettiğimiz denklemin ilk etabı sûrenin " يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِّ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِّ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا اَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ/*Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Şâyet sizden sabreden yirmi kişi olursa bunlar kafirlerden iki yüzüne; yüz kişi olursa binine galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur*[384]"âyeti ile anlatılmaktadır. İman ve sabır keyfiyeti bakımından Müslümanların en üst durumda oldukları bir zamanda -ki bunun en güzel örneği Bedir Savaşıdır, bu savaşta bin üç yüz kişiye karşı Müslümanlar üç yüz kişiyle zafere ulamışlardır- kemiyet bakımından daha fazla olan yığınlara üstünlüğü anlatılmaktadır. İkinci etabı ise bu âyetten sonra indirilen âyetle anlatılmaktadır. Sabır ve iman keyfiyeti bakımından bir zafiyetin ortaya çıktığı durumlarda dahi " اَلْـٰنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًاّ فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِّ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللهِّ وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ/ *Ama şu anda Allah, sizde bir zafiyet bulunduğunu bildiğinden, hakkınızdaki(yükümlülüğü) hafifletti. Dolayısıyla eğer sizden yüz kişi olursa, Allah'ın izniyle iki yüz kişiyi, bin kişi olura iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir"*[385] âyetinde zikredildiği üzere bir Müslümanın iki kafirin hakkından gelebileceği bildirilmektedir. Âyetin sonunda belirtilen Allah'ın sabredenlerle beraber olması bu zafiyetin ağırlıklı olarak sabır hususunda olduğu anlaşılmaktadır.

Bu açıklamadan sonra müfessirler surede geçen 65. ayetin hükmünün 66. âyetle nesh edildiğini iddia etmişlerdir. Buna göre Müslümanlara önce kendilerinin on katı düşmanla savaşmaları emredilmiş ve kaçmaları da haram kılınmıştır. Sonraki âyetle ise kendilerinden iki kat düşmanla savaş emredilip düşmandan kaçmamaları emredilmiş dolayısıyla ilk âyetin hükmü ikinci âyetle kaldırılmıştır. M. Sait Şimşek'e göre ise 66. âyette bir zafiyetin varlığı ifade edilirken, Müslümanların kendilerinin kaç katı düşmanla mücadelede sebat gösterebilecekleri dile getirilip savaştan hiçbir türlü kaçmalarının caiz olmadığı anlatılmaktadır. Bununla birlikte Müslüman ordusu psikoloji (sabır ve iman) ve teçhizat bakımından yeterli durumda iseler kendilerinden sayı bakımından on kat fazla düşmanla savaş meydanından kaçmaksızın savaşabilecekleri anlatılmaktadır. Ancak bahsettiğimiz psikoloji ve teçhizat bakımdan yeterli seviyede olmadıklarında ve zafiyetin olduğu durumlarda ise 66. âyetteki duruma göre vaziyet almaları gerekir. Ancak inananların bütün

[384] Enfâl 8/65.
[385] Enfâl 8/66.

olumsuzluklara rağmen hiçbir şekilde savaş meydanını terk etmemeleri gerektiği anlatılmaktadır.[386] M. Sait Şimşek açık bir ifade ile âyetler arasında nesh var veya yok gibi bir yargıda bulunmamaktadır. Ancak âyetlere yaklaşımından bu âyetler arasında nâsih mensûh ilişkisinin bulunmadığını anlıyoruz. Müfessirlerin genellikle nesh bağlamında ele aldıkları Nisa 4/24, Enfal 8/65 gibi âyetlere Şimşek nâsih mensûh ilişkisi içerisinde hiç temas etmez. Buradan onun bu âyetlerin mensûh değil *muhkem* olduğunu düşündüğünü çıkarabiliriz.

Aynı âyetler hakkında Süleyman Ateş neshin varlığını kabul etmemektedir. Ateş'e göre bu âyetlerden ilki sabır ve sebatta ileri giden Bedir Ashabı gibi özel kişileri esas alırken ikinci âyet daha umumidir ve çoğunluğu ifade eder. İsfehânî'nin görüşünü esas alan Ateş, ilk âyetin hükmünün geçerli olduğu şartlar bulunmadığında ikinci âyetin hükmünün geçerli olduğu görüşündedir.[387]

3.1.2.5. Tevbe Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Tevbe sûresi diğer adıyla Berae sûresi Müslümanların savunma ve sabır konumundan kendilerini yurtlarından çıkaranlara, Allah'ın ve peygamberinin haram saydıklarını haram saymayanlara karşı savaş dönemine geçildiğinin bir nişanesidir. Dolayısıyla bu sure daha çok müşriklere ve ehli kitaptan Müslümanlara ihanet edenlere karşı bir dizi yaptırımları içeren bir suredir. Sûrenin içerisinde "*seyf"* âyetleri olarak bilinen savaşmayı emreden âyetler bulunmakta ve bu âyetlerin birçok âyeti -ki o âyetler özellikle müşriklere karşı yumuşak davranmayı içeren âyetlerdir- nesh ettiği müfessirler tarafından iddia edilmiştir.[388]

3.1.2.5.1. Tevbe 9/60

Tevbe sûresinde düzenlemesi yapılan konulardan biri de zekâtın kimlere verileceği konusudur. Âyette " إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ/ *Sadakalar Allah'tan kesin bir buyruk olarak yalnızca fakirlere, miskinlere, sadakaları toplama işinde çalışanlara, kalpleri ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlaradır. Allah her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapandır"*[389] buyrulmaktadır. Âlimlerin bir kısmı bu âyetin İslâm'a yeni giren ve

[386] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 2, s. 404.
[387] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. III, s. 530/542.
[388] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 2, s. 418.
[389] Tevbe 9/60.

iman noktasında zaafı bulunan ve Kur'an-ı Kerim'in "*kalpleri ısındırılacak olanlar"* olarak tanıttığı müellefe-i kulüple ilgili kısmın Hz. Ömer tarafından halifeliği döneminde nesh edildiğini iddia etmiştirler. M. Sait Şimşek ise buna şiddetle karşı çıkmaktadır ve Allah'ın kitabında yer alan bir hükmün insanlar tarafından kaldırılmasının düşünülemeyeceğini ifade etmektedir. Hz. Ömer döneminde şartları ortadan kalktığı için uygulama alanı bulunamamış olabileceğini dolayısıyla hükmün şartları oluştuğunda uygulama sahasına tekrar döneceğini ifade etmektedir.[390]

Aynı âyete dair Süleyman Ateş'in nesh bağlamında bir tespiti bulunmamaktadır.

3.1.2.6. Ra'd Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Sûrede ele alınan konulardan biri de peygamberlik ve müşriklerin hissi mucize isteklerinin önceki ümmetler tarafından da dile getirildiği ancak bir peygamberin Allah'ın izni olmadan böyle bir olağanüstülüğü kendiliğinden göstermesinin imkansızlığı anlatılmaktadır. Şimşek sûrede iki âyeti nesh bağlamında ele alıp incelemektedir.

3.1.2.6.1. Ra'd 13/38

Yukarıda zikrettiğimiz insanların hissî mucize isteklerine surede yer alan "وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ اَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۗ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَّاْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۗ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ/*Senden önce de elçiler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadıkça hiçbir elçi bir mucize getiremez. Her belirlenmiş müddetin bir kitabı var*[391] âyeti ile cevap verilmiştir. Âyetin sonunda yer alan "*Her belirlenmiş müddetin bir kitabı var"* kısmına dair M. Sait Şimşek üç görüşten bahseder ki konumuzla ilgili olan görüşe yer verip Şimşek'in düşüncesini aktaracağız. Müfessirlerin bir kısmı bu âyetin Kur'an âyetleri arasındaki neshe delalet ettiğini iddia etmişlerdir. Şimşek bu iddiaya şöyle itiraz getiriyor: bu âyet Mekke döneminde indirilmiş bir âyettir. Mekke döneminde ise henüz ahkama dair âyetler indirilmemiştir. Daha öncede aktardığımız gibi Kur'an âyetleri arasında neshin varlığını kabul edenler hicretten bir buçuk yıl sonra ilk neshin vuku bulduğunu iddia etmektedirler. Şimşek'e göre Mekkî olan bu âyette nesh iddiasında bulunmak abes bir durumdur.

3.1.2.6.2. Ra'd 13/39

[390] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 2, s. 463.
[391] Ra'd 13/38.

Yine surede geçen " يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُۚ وَعِنْدَهُۥٓ أُمُّ الْكِتَابِ / *Allah dilediğini siler dilediğini bırakır. Ana kitap onun yanındadır*[392] " âyetinde de iki görüş zikredilir ki neshe konu olan kısmına dair Şimşek sadece müfessirlerin görüşünü zikretmekle yetinir. Buna göre âyet şeriatların birbirlerini nesh etmelerini konu edînîr. Allah kullarına emrettiği hükümlerin bir kısmını siler onların yerine yenilerini ikame eder. Bir kısmının hükmü ise yeni gönderdiği şeriatta da geçerliliğini muhafaza eder.[393] M. Sait Şimşek'e göre Bakara sûresi 106. âyet bağlamında Kur'an içi neshin olmadığını Kur'an-ı Kerim'in kendinden önceki şeriatları nesh ettiğini savunduğunu aktarmıştık. Dolayısıyla bu âyet bağlamındaki ifadelerinden de Şimşek'in âyetin Kur'an içi neshe delalet ettiğini savunan alimlerin düşüncelerine katılmadığını anlıyoruz.

Süleyman Ateş, M. Sait Şimşek'in nesh bağlamında ele aldığı Ra'd sûresi'nin yukardaki âyetleri hakkında neshe medar olma yönüyle bir açıklama getirmemektedir. Ancak bu âyette Allah'ın bir âyeti başka bir âyetle değiştirebileceğini anlattığını söylemektedir. Bir yönüyle Ateş, usul alimlerinden *değiştirme* anlamında neshi tanımlayanlara göre neshin mümkün olduğunu zımnen kabul etmektedir.[394]

3.1.2.7. Nahl Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Mekke döneminde inmiştir. 128 âyettir. Sûre, adını 68. âyette geçen "en-Nahl" kelimesinden almıştır. "Nahl" bal arısı demektir. Sûrede başlıca, kâinatta Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren deliller, vahiy, öldükten sonra dirilme gibi konular yer almaktadır. Sûre Mekkî olması sebebiyle neshi savunanların delil olarak bu suredki ayetleri göstermeleri neshi kabul etmeyenler tarafından eleştirilmelerine sebep olmuştur. Çünkü müfessirlerin neshi kıblenin tahviliyle birlikte hicretten birbuçuk yıl sonra başlatmaları ve Mekkî bir sûreyi delil olarak getirmeleri bir çelişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Şimşek'de Mekkî bir sûrenin neshe delil olamayacağından hareketle ayetlere yaklaşmakta ve nesh bağlamında incelemektedir.

3.1.2.7.1. Nahl 16/101

Neshin varlığını savunan alimlerin mevcut Kur'an-ı Kerim içinde neshin varlığına delil olarak gösterdikleri âyetlerden biri de " وَاِذَا بَدَّلْنَا اٰيَةً مَّكَانَ اٰيَةٍۙ وَّاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوْٓا اِنَّمَآ اَنْتَ مُفْتَرٍۗ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ/*Bir âyeti bir âyetin yerine getirip de değişikliğe*

[392] Ra'd 13/39.
[393] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 3, s. 83.
[394] Süleyman Ateş, *"Kur'an'da Nesh Meselesi", s.17-18.*

gittiğimizde -ki Allah ne indirdiğini daha iyi biliyor- 'sen ancak bir müfterisin' dediler. Hayır onların çoğu bilmezler[395]*"* âyetidir. Müşriklerin Hz. Peygamber'e indirilen şiddetli bir âyetten sonra daha mutedil bir âyet indirildiğinde Hz. Peygamberle alay etmek için "*Eğer Kur'an-ı Allah indiriyor olsaydı onun hükmünde bir değişikliğe gitmeyeceğini öyleyse bunu Hz. Peygamber'in kendisinin uydurduğunu ve Allah'a iftira ettiğini"* söylemeleri üzerine indirilmiş ve bu değişimin hikmetini bilmedikleri anlatılmıştır. M. Sait Şimşek, bu âyete dair Elmalılı'nın görüşünü aktardıktan sonra neshi savunanların neshin başlangıç tarihini hicretten bir buçuk yıl sonra başlattıklarını aktarmaktadır. Mekkî olan bir surede nesh var demek Şimşek'e göre bir çelişkidir ki kendisi bu âyette Kur'an-ı Kerim'in kendi bünyesinde bir neshe delalet etmediğini ifade etmektedir. Şimşek'e göre takip eden âyetlerde Kur'an'ın bütünlüğüne işaret bulunmaktadır. Müşriklerin Hz. Peygamber'e attıkları iftiralar da bu âyetle boşa çıkarılmaktadır.[396]

Aynı âyetler hakkında Süleyman Ateş Kur'an içi neshi veya geçmiş şeriatların neshini kabul etmediği için Hz. Peygamber'e unutturulmak suretiyle nesh edilen âyetlerin Allah hakkında *beda*[397] düşüncesini vehmettirmesini gereksiz bulmaktadır. Çünkü Ateş'e göre Allah bir şeyin iç yüzünü bilmediğinden âyetin hükmünü neshetmez. Hükmün ortadan kaldırılmasının vakti, katında mahfuz olmak şartıyla vakti geldiğinde kaldırılacağı daha önce bilinen hükmün kaldırılmasıdır. Dolayısıyla Ateş'e göre bu âyet usul alimlerinin ağırlıklı olarak dile getirdiği manada bir neshe medar değildir.

3.1.2.7.2. Nahl 16/125

Daha önce Tevbe sûresindeki neshe konu âyetlere dair bilgi verirken alimlerin *"kılıç âyeti"* olarak bilinen âyetlerle müşriklere karşı yumuşak davranma ve güzel nasihatle dine davet etmeyi içeren âyetlerin nesh edildiğini iddia ettiklerini söylemiştik. Bu âyetlerden biri de " اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُۜ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ/*Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve en güzel şekilde onlarla mücadele et. Şüphesiz ki Rabbin,*

[395] Nahl 16/101.
[396] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 3, s. 182-183.
[397] *Gizli bir şeyin sonradan ortaya çıkması, kişinin bir konuda beliren birkaç görüşten birini tercih etmesi* mânalarına gelen bedâ, terim olarak; *Allah'ın belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olayın daha sonra başka bir şekilde gerçekleşmesi* şeklinde tarif edilir.

yolundan sapanı en iyi bilendir. Doğru yolu bulanı da en iyi o bilir"[398] Müfessirler bu âyetin de "*savaş âyetleriyle"* nesh edildiğini söylemişlerdir. M. Sait Şimşek bu âyetin mensûh olduğunu iddia eden İbn Atiye'nin (ö. 541/1147) görüşünü[399] zikrettikten sonra savaşın bir davet aracı olamayacağını söylemektedir. Zira Kur'an-ı Kerim'de savaş sebepleri zikredilmiş bunlar arasında İslâm'a davet bulunmamakta ve Allah yolunda savaşmak Allah yoluna daveti kapsamamaktadır. Bununla birlikte Şimşek'e göre Kur'an'da var olan bir âyetin diğer bir âyeti nesh ettiğini savunmanın Kur'an'da çelişki var demenin diğer bir adı olduğunun farkında olmadıklarını söylemektedir. Kur'an'da çelişki olmadığı kesin bir şekilde muhataplarına Nisa 4/82. âyette açıklanmaktadır. Bütün bu sebepler ışığında Şimşek'e göre bu âyetin "*kılıç âyetleriyle"* nesh edildiğinden bahsedilemez.[400] Zira âyetin bağlamından anlaşılan insanları İslâm'a davet ederken izlenmesi gereken metodu Allah, Hz. Peygamber'in şahsında bütün Müslümanlara açıklamaktadır. O da yumuşak ve kuşatıcı bir dilin yanında rahmetle yaklaşmaktır. Eğer Hz. Peygamber bu şekilde davranmamış olsaydı etrafında kimseyi bulamazdı[401].

İlgili kısımda dile getirdiğimiz gibi Süleyman Ateş'e göre müsteşriklerin iddia ettiği âyet Müslümanların müşrikler karşısında zayıf oldukları bir dönemde indirilmediği gibi, Müslümanlar güçlenince de âyetin sınırları dışına çıkmamışlardır. Ateş bu âyetler arasında nesh iddiasını yanlış bulur. Ateş'e göre İslâm'a davette esas olan hikmet ve güzel öğüttür. İslâm'da bu yolla neşv-ü nema bulmuştur.

3.1.2.8. Mu'minûn Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Daha önce Tevbe sûresinde geçen "*savaş âyeti"* olarak bilinen âyetleri neshe konu olmaları yönünden incelerken bazı müfessirlerin sözünü ettiğimiz âyetle müşriklere karşı sulh ve yumuşaklıkla yaklaşmanın tavsiye edildiği âyetlerin nesh edildiğini iddia ettiklerini söylemiştik.

3.1.2.8.1. Mu'minûn 23/96

Yumuşak davranmayı emreden âyet dizilerinden biri de Mu'minûn sûresindeki "اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ۖ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ / *Sen kötülüğü en güzel olan ile*

[398] Nahl 16/125.
[399] Krş. İbn Atıyye, c. III, s. 432.
[400] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 3, s. 192
[401] Âli İmran 3/159.

sav. Biz onların nitelemelerini en iyi biliriz"[402] âyetidir. Savaş izni verildikten sonra aynı konuyu ihtiva eden diğer âyet dizileri gibi bu âyetin de nesh edildiğini bazı müfessirler iddia etmişlerdir. M. Sait Şimşek ise bu iddiayı kabul etmemektedir. Şimşek'e göre inananlar ile inkâr edenler arasındaki ilişki savaştan ibaret değildir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi saldırı yoksa İslâm'a göre saldırma da yoktur. Saldıran tarafın Müslümanlar olmaması esastır. Şimşek'e göre bu âyet Müslümanların takınması gereken tavrı tarif etmektedir. Bu tavır ise daha az tahribatın mümkün olduğu bir yol varken başka bir yolun aranmamasıdır. İslâm'da aslolan muhalifleri imha etmek değil İslâm'a davet etmektir. Dolayısıyla Şimşek'e göre affedici olmak ve yumuşak bir eda ile yaklaşmak inkâr edenleri İslâm'a daha çok yaklaştırır.[403] Şimşek'in bu tespitlerinden anlıyoruz ki ona göre inkarcılara karşı yumuşak davranmayı emreden âyetler dizisinin savaşı emreden âyetlerden sonra da hükmü geçerlidir. Nesh edilmemişlerdir.

Aynı âyetler hakkında Süleyman Ateş'in nesh bağlamında bir tespiti bulunmamaktadır. Daha önce bahsettiğimiz gibi Ateş, savaş âyetleri tarafından hoşgörü ve yumuşak davranma ve hikmeti emreden âyetlerin savaş âyetiyle neshini kabul etmemektedir.

3.1.2.9. Câsiye Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Müşrikler İslâm'ın ilk yıllarında Müslümanlara zayıf olmaları sebebiyle hem sözlü hem de fiili olarak zulmetmişlerdir. Bu sebeple bu süreçte vahiyle müşriklere karşı affedici olma emredilmiş, müşriklerle karşı karşıya gelmekten olabildiğince sakındırılmışlardır. Şimşek sûrede 14. Ayeti nesh bağlamında ele almakla birlikte İslâm'ın temel prensibinin güzel söz, affetme olduğunu söylemektedir.

3.1.2.9.1. Câsiye 45/14

Bu surede bulunan " قُلْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ اللهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ/ *İman edenlere de ki: Allah'ın cezalandırma günleriyle karşılaşacaklarını ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah her topluluğa yaptıklarının karşılığını verecektir"*[404]mealindeki âyet bu sakındırma ve bağışlayıcı olmayı emreden bir âyettir. Daha önce inkâr edenlere karşı yumuşak olmayı emreden âyetlerin neshin

[402] Mu'minûn 23/96.
[403] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 3, s. 461.
[404] Câsiye 45/14.

varlığını savunan müfessirler tarafından savaşı emreden âyetlerle nesh edildiğini iddia ettiklerini söylemiştik. Bu âyetler dizisinden biri olan açıklamaya çalıştığımız âyet için de müfessirlerin çoğu[405]mensûh derken, M. Sait Şimşek ise Bakara sûresi 2/106. âyet bağlamında görüşlerini naklettiğimiz şekilde Kur'an'da mensûh bir âyetin bulunmadığını dolayısıyla bu âyetin de nesh edilmediğini söylemektedir. Şimşek'e göre Kur'an-ı Kerim'de yazılı olan her bir âyet kendi şartları içinde geçerliliğini korumaktadır. Bu âyetin mensuh olmadığını söylerken Şimşek, Razi'nin görüşünü referans almakta ve âyetin eziyet veren söz ve davranışlar gibi basit şeylerle ilgili olduğunu dolayısıyla iman edenlerden bu davranışları gösterenlere karşı bağışlayıcı olmalarının talep edildiğini ifade etmektedir.[406]

Süleyman Ateş daha önce de zikrettiğimiz gibi kıtal âyetleri ile müşriklere karşı sabır ve metaneti emreden âyetlerin neshini kabul etmemektedir. Ateş'e her şeyin zamanı olmakla birlikte en etkili metot güzel ve hikmetli sözle davettir. Güzel sözün, sabrın ve metanetin fayda vermediği yerde diğer şartlara müracaat edilir. Şiddete karşı şiddetin fayda vermeyeceği hatta durumu daha kötü yapacağı yerde sabır en güzel olandır. Ateş'e göre bu âyetlerde nesh söz konusu değildir.[407]

3.1.2.10. Mücadele Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

Hz. Peygamber sadece tebliğ görevi bulunan bir peygamber değildi. Peygamberliğin yanında devlet başkanlığı ve devleti yönetmenin dışında diğer mesuliyetleri de bulunuyordu. Tebliğ görevinin yanında kendisine gelen müşkillerin halli ve soruları cevaplaması da gerekiyordu. Bu sebeple yoğun bir temposu vardı. Böyle bir ortamda Hz. Peygamberle daha fazla zaman geçirmek isteyen bu sebeple de sohbeti uzatan sohbetin uzamasından kaynaklı olarak Hz. Peygamberle konuşma ihtiyacı olan kişilerin sorunlarının çözülmesini sekteye uğratanlar da söz konusuydu. Hz. Peygamber de uzayıp giden ve içinde gereksiz konuşmaları da barındıran sohbetlerden haliyle sıkılıyordu. Şimşek bu konuyu esas alan 12 ve 13. âyetleri nesh bağlamında incelemektedir.

3.1.2.10.1. Mücadele 58/12

Yukarda beyan ettiğimiz gerekçeler sebebiyle Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu durumun hafiflemesi ve herkesin adil bir şekilde onunla görüşebilmesi

[405] Bu ayetin mensuh olduğunu söyleyen müfessirlerin başlıcaları; Taberi, İbn-i Atiyye, Suyuti'dir.
[406] M. Sait Şimşek, *a.g.e.,* c. 4, s. 506.
[407] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. VIII, s. 334.

için görüşme öncesi mü'minlere hitaben " يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةٌ ذٰلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ/*Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğinizde, görüşme öncesi bir sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet bir şey bulamazsanız şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir*[408] âyeti indirilmiş ve bu görüşmelerin önüne bir engel konulmuştur. Bu emir Müslümanların zenginleri için cimrilik etmeleri, fakirleri için ise verecek bir şeylerinin olmaması sebebiyle problem olmuş ve bunun üzerine " ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللهُ عَلَيْكُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا اللهَ وَرَسُولَهُ وَاللهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ / *Özel görüşmelerinizden önce sadaka vermenizden korktunuz mu? Siz bunu yapmadıysanız ki Allah sizi affetmiştir, o halde namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah ve Resulüne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır*[409] âyetiyle sadaka vermeden Hz. Peygamberle görüşmelerinin önü açılmıştır. M. Sait Şimşek'e göre bu sayede Hz. Peygamber'in iş yoğunluğu azalmış ve sadaka veremediklerinden dolayı gerçekten ihtiyacı olduğu halde peygamberle görüşmekten uzak kalanlara da bir yol açılmıştır. Müfessirler ilk âyetin sonraki âyetle nesh edildiğini söylemektedirler. Daha önce Süleyman Ateş'in âyet hakkındaki görüşlerini aktarırken rivâyetlere de yer vermiştik. Şimşek bu rivâyetleri tutarlı bulmamaktadır. Dolayısıyla bu âyetler arasında bir nesh ilişkisini kabul etmemektedir. Şimşek'e göre bu âyetler halen hükmünü muhafaza etmektedir. Yoğun çalışma ortamında işine mâni olacak gereksiz meşguliyete sebep olan durumların önüne bir engel konulabileceğine ve bu gereksiz durumlar ortadan kalkıp muhataplar eğitildiğinde söz konusu engelinde kaldırılabileceğine âyette işaret edildiğini söylemektedir. Dolayısıyla bu da Şimşek'in muvakketen neshin mümkün olduğunu düşündüğünü ortaya koymaktadır.[410]

Süleyman Ateş bu iki âyet arasında doğrudan bir nesh ilişkisinden bahsetmez. İlk âyette Hz. Peygamberi gereğinden fazla meşgul eden konuşma ve gerekli gereksiz sorular karşısında ona bir alan açmak için bir engel konmuştur. İkinci âyette ise getirilmiş olan bu engelin Müslümanlara zor gelmesi sebebiyle tahfife gidilmiştir. Ateş'e göre Allah imkânı olana sadakayı emretmiş, ikinci âyette ise imkânı olandan da sadaka kaldırılmıştır. [411]

---

[408] Mücadele 58/12.
[409] Mücadele 58/13.
[410] M. Sait Şimşek, *a.g.e.,* c. 5, s. 191.; M. Sait Şimşek, "*Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele",* s. 113-116.
[411] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. IX, s. 325-326.

3.1.2.11. A'lâ Sûresi'nde Neshe Konu Âyetler

3.1.2.11.1. A'lâ 87/6-7

Hz. Peygamber kendisine indirilen vahiyleri unutmamak ve aklında tutmak için hızlı hızlı okuması ve ezberlemek için aceleci davranması üzerine " سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰٓى إِلَّا مَا شَاۤءَ اللّٰهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰى/*Biz sana okutacağız, böylece sen de unutmayacaksın. Allah dilemediği müddetçe…*[412]âyetleri indirilmiş ve Hz. Peygamber'in rahatlaması, okumak, ezberlemek ve zihninde tutmak için acele etmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Âyetten anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'e içinde olduğu gergin durumdan çıkması için bir güvence de verilmiş olmaktadır ki bu güvence de okuduklarının Allah'ın diledikleri hariç kendisine unutturulmayacağıdır. Âyette getirilen istisna edatından Hz. Peygamber'e Allah'ın dilediğinin hafızasında kalıcı olacağı ve bu güvencenin yanında ne kadar acele etse de Allah'ın dilediğini unutturmasına mâni olamayacağı anlamını da taşımaktadır. Süleyman Ateş gibi bazı müfessirler bu unutturmanın fiilen olduğunu Bakara sûresi 106. âyetle ilişki kurarak iddia etmektedirler. Ateş'i neshi kabul edenlerden ayıran nokta, neshin varlığını kabul edenler âyetlerin metni mensûh hükmü baki kategorisinde değerlendirerek bu iddialarını temellendirmektedirler. Ateş ise böyle bir nesh çeşidînî kabul etmediğinden dolayı Hz. Peygamber'e unutturulan adap ve gelenekle ilgili olup eser nitelikte Kur'an'a kasıt olmaksızın yazılmayan âyetler olduğunu iddia etmektedir.

Bazı müfessirler[413]Hz. Peygamber'in beşer olması münasebetiyle vahiy dışı geçici unutmalarının dışında vahyin korunmuşluğuna halel getirecek bir unutmasının mümkün olmayacağını, Allah'ın böyle bir şeyi dilemediğini söylemişlerdir. Âyetten anlaşılan vahyi indiren de okutan da ezberleten de Allah'tır. Bütün bunlara kudreti yeten Allah'ın unutturmaya da kadir olduğunun bilincinde olması Hz. Peygamber'den istenmektedir. M. Sait Şimşek metni unutturulmak suretiyle mensûh addedilen bir nesh anlayışını sorunlu bulmaktadır. Allah'ın unutturmasına rağmen "*şu süre şu kadardı unutturuldu fakat şöyle deniyordu"* gibi veya "*ondan şunu hatırlıyorum…"* gibi ifadeler Şimşek'e göre sorunludur. Bu söylemlerin Allah'ın kudretine karşı gelme niteliği taşımaktadır. Netice olarak bu âyetler arasında bir nesh yoktur. Zira buradaki istisna ile Allah'ın kudreti Hz. Peygamber'e gösterilmekte ve

---

[412] A'la 87/6-7.

[413] Ferra, Mekki, Zemahşeri, Ebu Hayyan gibi müfessirler. Detaylı bilgi için bkz.; İbnü'l Cevzi, c. VI, s. 148.; İbnu Adil, c. XVI, s. 305.

güvence verilmek suretiyle rahatlaması, müsterih olması sağlanmaktadır[414].

Süleyman Ateş Hz. Peygamber'in insan olması sebebiyle bazı unutma eylemlerinde bulunmasının mümkün olduğunu savunûr. Burada da geçen Allah'ın unutturmasının Bakara sûresinde geçen unutturma ile aynı kapsamda olduğunu savunan Ateş, Allah peygamberine bir vahyi unutturmak istediğinde onu okumamasını emreder ve peygamber de okumaya okumaya vahyi unutur. Bu âyet Ateş'e göre mushafta yazılı olan âyetler arasında bir neshe delil olamaz.

3.2. Ateş ve Şimşek'in Nâsih-Mensûh İlişkisi Kurulan Âyetleri Yorumlama Biçimleri

Bu kısımda eserlerini ve akademik görüşlerini esas aldığımız Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in neshe konu olarak ele aldıkları âyetlere yaklaşımlarını ele almaya ve açıklamaya çalışacağız. Bu bağlamda müfessirlerin neshe yaklaşımlarını; tahsis, *takyîd, te'lîf, tefsir ve te'vîl*, *tedrîç ve istisna* başlıkları altında inceleyeceğiz. Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek neshe konu âyetleri bizim başlık olarak kullandığımız kavramsal çerçevelerin tamamına adını koymak suretiyle bir yaklaşımda bulunmuyor. Fakat Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in âyetler hakkındaki yaklaşımlarını biz bu kavramlardan hangisi çerçevesinde değerlendirme imkânı bulabiliriz bunu ortaya koymaya çalışacağız. Bu kapsamı belirlemeye çalışırken Ateş ve Şimşek'in akademik çalışmaları ve te'lif eserlerini esas alacağız.

3.2.1. Tefsir Bağlamında Yorumlamaları

Tefsir, (**فسر**) kökünden türetilen bir mastardır. Lügat manası "*bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak ve kapalı bir şeyi açmak"* tır[415]. (**سفر**) kökünden ise "*aydınlatmak, ortaya çıkarmak, üzerindeki örtüyü açmak"* manalarına gelmektedir.[416] Istılah manası ise "*Kur'an'ın lafızlarını Arap dili ve edebiyatı cihetinden, tahlil etmek suretiyle lafzın kendisinden kastedilen manayı tespit etmektir"*[417].

Yukarda yaptığımız tanım ışığında neshe konu âyetlerden kadınlara vasiyet konusundaki âyeti Süleyman Ateş'in yaklaşımı doğrultusunda incelediğimizde bu âyetin neshi savunanların iddia ettiği gibi neshe konu olmadığını görüyoruz. Ateş

[414] M. Sait Şimşek, *a.g.e.*, c. 5, s. 424-425.
[415] İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, Beyrut, 1955, فسر mad.
[416] İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, c. IV, s. 369; Zerkeşi, el-Burhan, c. II, s. 147.
[417] Zehebi, "*et-Tefsir ve'l Müfessirun",* Daru'l Hadis, Kahire, c. I, 2012, s. 17-18.

"*İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşleri, dört ay on gün (bekleyip) kendilerini gözetlerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için uygun olanı yapmalarında bir sakınca yoktur. Allah Yaptıklarınızı haber alır.*[418] Eşi vefat eden kadıların iddet sürelerini tespit eden bu âyetin geriye kalan eşe yapılan vasiyeti tespit eden, "*İçinizden ölüp geriye eşler bırakan (erkek)lar eşlerinin evlerinden çıkarılmadan bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Şâyet kendileri çıkarlarsa onların kendi haklarında uygun olanı yamalarında sizin için bir günah yoktur. Allah daima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir"*[419]âyetinesh ettiği iddia edilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu iki âyet arasında Ateş'e göre nâsih-mensûh ilişkisi bulunmamaktadır. Âyetlerden birincisi kocası vefat eden bir kadının beklemesi gereken iddet süresini belirlerken diğeri ise ölürken geride eş bırakan erkekleri konu edinmektedir. Kur'an'da eşi vefat eden bir kadın zorunlu olarak dört ay on gün iddet beklemekle yükümlüdür. Bu süre içinde evlenemez ve evlenmeyi düşündüğü kişi ile herhangi bir evlilik akdi yapması da söz konusu olamaz. Ancak bu iddet süresi bittikten sonra evlenmeyi istemeyen kadınların fakr-u zaruret içine düşmemeleri için Kur'an onları koruma altına almakta ve erkelere varislerine vasiyet etmek suretiyle eşlerinin mirasçılar tarafından gözetilmesini istemektedir. Bu istenen süre iddetin bir parçası olmadığı gibi yas tutma süresi de değildir. Dolaysıyla kadın dilerse iddeti bitince evden çıkabilir ve evlenebilir. Evden çıkıp evlendiği takdir nafaka durumu ortadan kalkar. Dolayısıyla bu iki âyet arasında Süleyman Ateşe göre bir nesh ilişkisi değil, birbirlerini açıklama yani mücmel-müfesser ilişkisi bulunmaktadır. Öyle ki bu iki âyet Süleyman Ateş'e göre birbirlerini tamamlayıp açıklamaktadırlar.[420]

Usulcülerinmensûh olduğunu iddia ettikleri Enfal sûresi'nin ilk âyetinin aynı sûresinin 41. âyetiyle nesh edildiği iddiasını Süleyman Ateş'in kabul etmediğini ifade etmiştik. Ateş, sahabe arasında ganimet paylaşımı sebebiyle ortaya çıkan tatsızlığı Allah'ın ganimet üzerindeki tasarruf yetkisini Hz. Peygamber'e vererek ortadan kaldırdığını ifade etmektedir. Sûrenin 41. âyetinde ise Hz. Peygamber'e verilen bu tasarruf yetkisini hangi yönde kullanması gerektiği bildirilmektedir.

Dolayısıyla Ateş, 41. âyetin sûrenin ilk âyetindeki *mücmelin müfesseri* olduğu iddiasındadır.[421] Süleyman Ateş'in tefsirinde Muhammed sûresinde neshe

[418] Bakara 2/234.
[419] Bakara 2/240.
[420] Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Nesh Meselesi"*, s. 28.
[421] Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri",* c. III, s. 433.

konu ettiği âyetleri incelerken zikrettiğimiz Tevbe sûresiyle nesh edildiği iddia edilen "*Ondan sonra ya lütfen bırakın ya da fidye alırsınız"* âyetin bu kısmının mensûh olmadığını aksine nâsihi olarak getirilen Tevbe sûresi 5. âyetle tefsir edildiğini söylemektedir.[422]

M. Sait Şimşek Bakara 2/34 ve 40. âyetlerin manalarının incelendiğinde birinde kadının iddet sonrası vefat eden eşinin evinde kalma muhayyerliğine delalet ettiğini, ikinci âyette ise kadının vefat sonrası eşinin evinde kalmak zorunda olduğu iddet süresini tespit ettiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bir kadının eşi vefat ettikten sonra dört ay on gün eşinin evinde kalmak zorundadır. Bu süre bittikten sonra bir yıla kadar uzatmada muhayyerdir. Sonuç olarak bu iki âyet arasında bir çelişki ve nesh yoktur. İki âyet birbirini *teyit* etmektedir.

3.2.2. Te'vîl Bağlamında Yorumlamaları

Te'vilkelimesi (اول) kökünden asla dönüş anlamına gelen bir mastardır. Diğer bir deyişle تأويل bir şeyi ilmen ve fiilen kendisinden beklenen manaya çevirmektir[423].

Istılahta ise te'vil; istinbat yoluyla meşru bir delilden dolayı lafzı asıl manasından alıp muhtemel olduğu bir manaya yorumlamak[424], bir âyeti zahir manasından alıp Kur'an ve Sünnet'e muhalif olmadan âyetteki mevcut manayı bağlamından koparmadan âyetin içeriğindeki manaların birine göre manalandırmaktır[425].

Usulcüler tarafından neshe delil olarak gösterilen Bakara sûresi 2/106. âyetin daha önce aktardığımız nakiller ve M. Zeki Duman'ın "*Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Mâna Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri"* başlıklı makalesinde de belirttiği üzere birden fazla manaya delaleti mümkündür. Bu manalar;

Âyeti bağlamında değerlendirdiğimizde Allah'ın dilediği toplumda dilediği kişiyi risaletle görevlendirme gücü, nesh ile de peygamber gönderme geleneğini İsrailoğulları'ından kaldırıp Hz. Muhammed (s.a.s)'e vermesi ve Hz. Peygamber'e

---

[422] Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri",* c. VIII, s. 414 vd.
[423] el-İsfehânî, *el-Müfredat*, (terc. Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, s. 109.
[424] Cürcani, "*Ta'rifat",*Daru'lFadile, Kahire, s. 46.
[425] Zerkeşi, *el-Burhan,* c. II, s. 150.; Suyuti, "*el-İtkan",* c. II, s. 222.

kitap göndermesidir.

Yine âyetin bağlamından anlaşılan kıblenin Beytü'l Makdis'ten Beytullah'a çevrilmesidir.

Süleyman Ateş'inde neshe dair görüşlerini zikrederken belirttiğimiz Tevrat ve İncil'den Hz. Musa ve Hz. İsa'nın şeriatlarına dair unutulan, tahrif edilmiş, değiştirilmiş hükümlerin tamamen yürürlükten kaldırılıp âyetteki tabirden de çıkarımla daha iyisi olan Kur'an'daki hükümlerin bu hükümlerin yerine getirilmesidir.[426]

Yine Süleyman Ateş'in ortaya koyduğu bir te'vîl olarak Mekke döneminde vahyin indirildiği ilk yıllarda vahiy katiplerinin az bulunduğu dönemlerde Hz. Peygamber'e indirilen ancak kayda alınmayan ve Kur'an-ı Kerim'in korunmuşluğuna zarar vermeyecek sayıdaki âyetin Hz. Peygamber'e unutturulup hükümlerin maslahat bakımından mü'minler için daha iyilerinin indirilmesidir.

Görüldüğü gibi Bakara sûresi 2/106. âyet birden çok şekilde anlamaya ihtimali olan bir âyettir. Dolayısıyla müfessirlerin birçoğu bu anlamların bir tanesi esas alıp âyeti Kur'an içi neshe delil yapmış birçoğu da bu âyetin başka bir manasını esas alıp Kur'an ve önceki şeriatlar arası neshe konu yapmıştır. Süleyman ateş ise bu âyetin ne Kur'an içi neshe ne de Kur'an ve önceki şeriatlar arası neshe delil olamayacağını, âyetin Hz. Peygamber'e unutturulan ve yerine yenileri indirilen eser miktardaki hükümlere delalet ettiğini iddia etmiştir[427].

M. Sait Şimşek ise âyete Bakara 2/106'da geçen "*âyet*" kavramını ele alarak yaklaşmaktadır. Şimşek, Yahudiler'den peygamberlik geleneğinin alınıp Hz. Peygamber'e verilmesi sebebiyle Yahudilerin büyük bir kıskançlık içine girdikleri ve karalama kampanyaları yaptıklarına değinmekte, peygamberlik müessesesini kendilerine has addetmelerine bir cevap olarak bu âyetin indirildiğini iddia etmektedir. Kıblenin değiştirilmesine yönelik çıkarmış oldukları yaygara sebebiyle Allah Yahudilerin bu yaygarasının ve iddialarının geçersizliğini ortaya koymuştur. Şimşek âyetin kıblenin değiştirilmesine delalet ettiği gibi sonrasında gelen âyetlerin Yahudi ve Hristiyan şeriatının neshinin gerekçelerine işaret eder nitelikte olduğunu da ifade etmektedir. Netice olarak Şimşek de kendi anladığı şekilde âyete

[426] M. Zeki Duman, *"Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen ÂyetlerinMâna Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri",* Bilimnâme, c. XVII, 2009, s. 40.
[427] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. I, s. 214 vd.

yaklaşmaktadır. Dolayısıyla âyeti geçmiş şeriatların neshi olarak te'vil etmektedir. Bu yaklaşım da âyetin içinde barındırdığı manalardan birine âyetin manasını sevk etmek olarak anlaşılabilir.[428]

3.2.3. Takyîd Bağlamında Yorumlamaları

(التقييد)Mutlak bir lafzın vasıf, şart, zaman ve mekân gibi kayıtlarla sınırlandırılması, umum bir duruma hususiyet kazandırılması olarak tanımlanabilir[429]. Lafızda olan kayıtsızlığı bir delille kayıtlamaktır.

Süleyman Ateş, Bakara sûresinde geçen " اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوا وَالَّذِيْنَ هَادُوا وَالنَّصٰرٰى وَالصَّابِـُٔيْنَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحاً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ / *Şüphesiz, inananlar (Müslümanlar) ile, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerden (her bir grubun kendi şeriatında) "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükafat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır" (diye hükmedilmiştir)*[430]" buâyetin, âyete dair İbn Abbas'tan rivâyet edilen görüşe göre " وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيناً فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُۚ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ/*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette kaybedenlerden olacaktır*[431]" âyeti ile nesh edildiğini söylediğini daha önce zikretmiştik.[432] Ateş, usul alimlerinin neshe konu âyetin hüküm bildiren bir âyet olması gerektiği hususundaki tespiti ve bu âyetin hüküm bildiren bir âyet değil de haberi bir âyet olması sebebiyle âyet hakkındaki nesh iddiasını kabul etmemektedir. Ateş'e göre bu mensûh olduğu iddia edilen âyet mutlaktır. Neshe konu olan bu âyet Ateş'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere " لَيْسُوا سَوَٰٓءً مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ/*Ama hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk vardır*[433]" âyetinde geçen "*onların hepsi bir değildir…*" ifadesiyle takyid edilmiştir. Âyetin nüzul sebebi hakkında çeşitli rivâyetler zikreden Ateş, bu âyette sözü geçen kişilerin kendi dinlerini terk edip Müslüman olduklarına dair bir delil olmadığını söyler. Konu hakkındaki rivâyetleri delil olarak getiren müfessirleri, kendi kafalarında olanı âyetlerde okumakla itham etmektedir.

---

[428] M. Sait Şimşek, *"Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele",* s. 94-95.
[429] el-Suyuti, *"el-İtkan",* C. II, s. 81.*; DİA.,* https://islamansiklopedisi.org.tr/takyid, *(*26.03.2019.)
[430] Bakara 2/62.
[431] Âli İmran 3/85.
[432] Remzi Kaya, *a.g.m.*, s. 357.
[433] Âli İmran 3/113-115.

Ateş'e göre her millet için iyilerin ve kötülerin ağırlıkta bulunduğu topluluklar söz konusudur. Âyet ehli kitap hakkında genel bir karakter çizmekte ve içlerinde iyilerinde bulunduğunu dolayısıyla iyi olanların iyiliklerinin karşılıksız bırakılmayacağının ifade etmektedir.

Nesh taraftarlarının neshe konu yaptıkları diğer bir âyetler manzumesi ise sayı bakımından düşmandan az olsalar da iman ve sabır keyfiyetlerine göre Müslümanların düşman karşısındaki üstünlüklerinden bahseden âyetlerdir. Bu âyetler "*Sizden sabreden yirmi kişi olsa (onlar) iki yüz kafiri yenerler. Sizden yüz kişi olsa (onlar) kafirlerden bin kişi yenerler"* âyeti ve bu âyetin mensûhu olarak gösterilen "*Şimdi Allah sizden (yükü) hafifletti. Sizde zaaf bulunduğunu bildi. Sizden sabreden yüz kişi olsa, iki yüz (kafiri) yenerler. Ve eğer sizden bin kişi olsa Allah'ın izniyle iki bin (kafiri) yenerler"*[434] âyetleridir.

M. Sait Şimşek'in bu âyetlerin neshe konu oluşlarını incelerken görüşünün âyetler arası nâsih mensûh ilişkisinin bulunmadığını savunduğunu ifade etmiştik. Şimşek, bu âyetlerin aynı surede geçen ve içerisinde mutlak bir hükmü barındıran "*Ey inananlar, bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin"*[435]âyetindeki bu hükmü takyîd ettiklerini savunmaktadır. Şimşek'e göre âyette hüküm mutlak olduğundan düşmanın sayısı ne kadar olursa olsun Müslümanların sebat etmesi gerekmektedir. İlk âyette bir nispet tespiti bulunmaktadır ki o da bire ondur. İkinci âyette ise Müslümanların kendilerine arız olan bir durum sebebiyle bu nispet düşürülerek bire iki yapılmaktadır. İlk âyet asli durumu ortaya koyarken, Müslümanlar iman ve sabır bakımından sağlam olduklarında bire on, yüze bin hükmü geçerlidir. İkinci âyet, Müslümanlar sayı bakımından çok olup iman ve sabırlarında arızî bir durum söz konusu olduğunda nispetin bu arızî durum oranında düştüğünü belirtmektedir. Arızî durum ortadan kalktığında yine nispet ilk âyete dönecektir. Şimşek'e göre nasıl ki arızî bir durumda geçerli olan teyemmüm abdesti nesh etmiyorsa bu âyetlerde de arızî bir durumda Müslümanların düşmana karşı nispetini ortaya koyan ikinci âyet de ilk âyeti nesh etmez. Dolayısıyla âyetlerin hükmü kendi şartları içerisinde geçerlidir. Netice olarak bu âyetler daha önceki âyetlerde geçen mutlak bir hükmün takyidi durumunda olup aralarında nesh

[434] Enfâl 8/65-66.
[435] Enfâl 8/45.

bulunmamaktadır[436]. Ateş ise bu âyetler hakkında Râzî'nin "*Ebu Müslim'den önce âyetler arası nesh olduğuna dair bir icma varsa diyeceğimiz yok, eğer yoksa Ebu Müslim'in sözü doğrudur"* görüşünü naklederek Râzî'nin de Ebu Müslim gibi düşündüğünü iddia etmektedir. Ancak İsfehânî'den önce neshin varlığı hususunda ameli bir icmanın bulunması[437] Râzî'nin Ebu Müslim'den önceki alimler gibi düşünmemesi için bir sebebin olmadığını ortaya koymaktadır.

M. Sait Şimşek zekât âyetiyle nesh edildiği iddia edilen infak âyetinde neshe medar olacak bir durumun söz konusu olmadığını söylemektedir. Çünkü infak zekât kavramından daha genel bir kavramdır. Bu bağlamda ele aldığımız "*yine sana ne infak edeceklerini soruyorlar…*[438]*"* âyetinde geçen ve zekâtı da içine alan ve mutlak bir ifade olan neyin "*infak"* edileceği "*ihtiyaçtan fazlası"* tabiriyle kayıt altına alınmaktadır. Dolayısıyla zekât âyeti zekatla ilgili hükmü bu âyetin dışına taşımıştır. Bu âyetin hükmü ise geçerlidir.[439]

3.2.4. Te'lif Bağlamında Yorumlamaları

Te'vîl, takyîd, haml gibi yollarla, zahirde mütearız iki delil arasındaki çatışmayı giderip, bu delilleri uzlaştırma yöntemidir. Diğer bir ifade ile çelişiyor gözüken delillerin aralarını bulmak, kaynaştırmak ve birbirine birleştirmektir. Terim manası ise; şer'i deliller arasında i'tilaf ve tevafuku naklî veya akli olarak beyan etmek, bunlar arasında gerçek bir tenakuza ve noksanlığa götürücü bir ihtilafın bulunmadığını ya ikisinin ya da birinin te'vili ile açıklamaktır[440].

Yukarda tanımını verdiğimiz te'lif, kavramsal çerçeveden de anlaşılacağı üzere Müşkilü'l Ku'ran yani Kur'an'da âyetler arasında çelişki var gibi gözüken müşkil bir durumun çözüme kavuşturulması için usulcüler tarafından otaya konmuş bir yöntemdir. Ana-babaya vasiyeti emreden âyetleri Müşkilü'l Kur'an çerçevesinde incelediğimizde neshi savunanlar bu âyetler için ilkine mensûh ikincisine ise nasih demek suretiyle müşkil görünen durumu çözüme kavuşturma yolunu tercih etmişlerdir. Neshi kabul etmeyenler ise bu âyetlerin arasındaki durumu te'lif kapsamında ele alarak âyetlerin arasını bulmaya çalışmışlardır. Biz nesh olmadığını

---

[436] M. Sait Şimşek, "*Kur'an-ı Anlama'da İki Mesele",* s. 102 vd.
[437] Davut İltaş, *a.g.e., s. 379.*
[438] Bakara 2/219.
[439] M. Sait Şimşek, *a.g.e.,* c. 1, s. 241.
[440] İbn Manzur, "*Lisanu'l Arab",* c. VIII, s. 53.; el-Firuzabadi, "*el-Kamusu'l-Muhit",* Müessesetür'risale, Beyrut, 1987, s. 917.

savunan Ateş ve Şimşek'in yaklaşımlarını burada aktaracağız.

İlk âyette "*Birinize ölüm geldiği zaman eğer bir hayır(mal) bırakacaksa ana babaya yakınlara uygun bir biçimde vasiyyet etmek korunanlar üzerine bir borçtur*[441]*"* buyrulmaktadır. İkinci âyette ise *"Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder*[442]*"* buyrulmaktadır. Dolayısıyla ilk âyet, ana-babaya ve yakınlara uygun bir biçimde malından vasiyet etmeyi gerekli kılmaktadır. İkincisi ise ana-baba, evlat ve akrabalara ne kadar miras bırakılacağını beyan etmiş ve bunun takdirini miras bırakanın isteğine bırakmamıştır. Burada dikkatimizi çeken husus, miras paylarının muris tarafından değil de Allah tarafından belirlenmiş olmasıdır.

Süleyman Ateş'in âyetleri tefsir ediş şeklinden bu iki âyetin arasını şu şekilde te'lif ettiği anlaşılmaktadır;

"Dünya işlerinde onlarla iyi geçin[443]*"* âyeti uyarınca din farklılığı sebebiyle varis olamayan anne babaya ve akrabaya mü'min bir kimsenin miras bırakmasına hamletmektedir. Bu durumda inanmayan anne babaya maruf bir biçimde malından vasiyet etmeyi bir borç olarak miras bırakana yüklemektedir. İkinci âyet ise varislere yani mü'min bir kimseye mirasçı olabilen anne baba, evlatlar ve yakın akrabanın mirastan alacakları paylara hamletmektedir. Böylece Ateş bu iki âyet arasında çelişki olmadığını dolayısıyla neshten de söz edilemeyeceğini söyler.[444]

Süleyman Ateş her ne kadar muhkem olarak zikretse de Muhammed sûresinde müfessirler tarafından mensûh olduğu iddia edilen "*Siz galip durumda iken gevşeyip barış istemeyin…*[445]*"* âyeti ile bu âyetin nâsihi olduğu iddia edilen "*Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş…*[446]*"* âyetin iki farklı durumu bildirmektedir. Dolayısıyla Ateş her ne kadar açıktan zikretmese de ilk âyeti güçlü durumda iken Müslümanların barış isteme taraftarı olmamaları ve bunun düşmanı cesaretlendirebileceği, savaş hilesiyle karşı karşıya kalabileceklerine hamletmektedir. İkinci âyette ise İslâm'ın sulh dînî olması münasebetiyle, aman dileyene el kalkmaz düsturunca barış isteyen tarafın düşman tarafı olması durumunda bundan

[441] Bakara 2/180.
[442] Nisa 4/11.
[443] Lokman 57/15.
[444] Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Nesh Meselesi",* s. 33 vd.
[445] Muhamed 47/35.
[446] Nisa 4/61.

kaçmamaları gerektiğine, uzatılan eli de geri çevirmemelerine hamletmektedir. İki farklı durumu ortaya koyması hasebiyle bu âyetler arası te'lif mümkün olduğundan nâsih mensûh ilişkisi Ateş'e göre mümkün değildir[447].

Vasiyet ve miras âyetlerini M. Sait Şimşek'in ele alış şekli de Süleyman Ateş'ten farklı değildir. Şimşek miras âyetinin vasiyet âyetini nesh edemeyeceğini savunmaktadır. Miras âyeti indikten sonra vasiyet âyetinin geçerli olduğu bir alan olmasaydı vasiyet âyetine mensûhtur denilebileceğini ancak mirastan pay sahibi olamayan farklı dine mensup anne baba ve akrabaya vasiyet bırakma hakkında âyetin hükmü geçerlidir. Dolayısıyla Şimşek'in açıklamalarından anlıyoruz ki ilk âyet farklı sebeplerden dolayı mirasçı olamayan anne baba ve akrabaya hamledilmekte, ikinci âyet ise mirasçı olabilen inanan anne baba, evlatlar ve yakın akrabaya hamledilmekte dolayısıyla bu iki âyet arasında Şimşek'e göre neshe medar bir durum bulunmamaktadır[448].

3.2.5. Tedricilik Bağlamında Yorumlamaları

Bilindiği üzere İslâm Dînî Hz. Adem'den Hz. Peygamber'e kadar gelen peygamberlerin ve onların tahrif edilmemiş şeriatlarının genel adıdır. İslâm halkasının son peygamberi Hz. Muhammed (sas), ilahi vahyin son kitabı da ona vahyedilen Kur'an'dır. Kur'an-ı Kerim bir taraftan geçmiş şeriatların tahrif edilen kısımlarını tashih ederken, diğer taraftan toplumsal bir düzen inşa etmekte ve ideal bir toplum yapısını tedric (aşama aşama) metoduyla inşa etmekteydi. İnsanların geçmişten getirdikleri alışkanlıklarını bir çırpıda terk etmelerinin mümkün olmayışı, Allah'ın iradesiyle bunu gerçekleştirmesi durumunda ise insana verilen akıl, düşünce ve imtihanın bir hükmünün olmayacağı düşünüldüğünde bu alışkanlıklar belli aşamalar ve muttalilerine mühlet tanınarak terk etmelerinin önü açılmıştır. Konumuz nesh bağlamında tedric metodunu ele almak olduğundan daha fazla detaya girmeyecek bu kadar açıklama ile iktifa edeceğiz.

Yukarda tedric konusunu beyan ettikten sonra Süleyman Ateş'in içkiyi yasaklayan âyetlerin neshini kabul etmediğini daha önce sure bazında neshe konu âyetleri incelerken aktarmıştık. Ateş'e göre içkinin yasaklanma aşamasının ilk basamağını Mekke'de indirilen lakin henüz şarabın haram olmasına dair bir hüküm belirtmeyen "*Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık*

[447] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. VIII, s. 443.
[448] M. Sait Şimşek, *"Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele",* s. 119-120.

elde edersiniz" âyetidir. Âyette herhangi bir hüküm yok fakat bir hakikatin izharı söz konusudur. Bunla birlikte âyet içkiyi güzel rızıktan ayrı zikretmekle iyi bir şey olmadığını işaret etmektedir.[449] İkinci âyet ise içkiyi haram kılmaya götüren yolda ikinci aşamayı oluşturan "*Sana şaraptan soruyorlar. De ki; O ikisinde büyük günah ve insanlara bazı yararlar vardır. Fakat günahları yararlarından çoktur"*[450] âyetidir. Yalnız bu âyet de içkiyi kesin bir dille yasaklamamaktadır. Faydalarının yanında zararlarının çokluğundan bahsetmektedir. Ateş'in aktardığına göre sahabe âyetin kesin bir dille içkiyi haram kılmadığından olsa gerek âyeti te'vil etmiş ve sahabenin bazıları içkiye devam etmiştir[451]. İçkiyi haram kılmaya giden yolda üçüncü aşama Abdurrahman b. Avf'ın (ö. 32/652) davetiyle bir araya gelen sahabenin sarhoşken namaz kılmaya kalkışmaları ve namaz kıldıranın "لاا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ"/âyetini hatalı olarak "اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ" şeklinde okuması üzerine *"Sarhoşken namaza yaklaşmayın ki ne dediğinizi bilesiniz*[452]*"*âyeti indirildi. Bu âyetle birlikte sahabenin birçoğu içkiyi terketti ancak içlerinden mübtela olan bazıları içmeye devam etti. İçkiyi haram kılan son aşamadaki âyetin sebebi yine bir ziyafette şiir dalaşına dönüşen övünme seansı esnasında Ensar'dan içkiyi fazla içen birinin Sa'd İbn Ebi Vakkas'ın (ö. 55/675) deve kemiğiyle kafasını yarması üzerine durum Hz. Peygamber'e iletilmiş ve Hz. Ömer'in sadra şifa bir âyet inmesi için dua etmesinin neticesinde içkiyi katî olarak haram kılan "*Ey inananlar, şarap, kumar, dikili taşlar, ezlam şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz*[453] âyeti inmiş ve bu âyetle sahabeden içki ve âyette sayılan fuhşiyattan vazgeçmeleri istenmiştir. Sonraki âyette gelen "*vazgeçtiniz değil mi*[454]sorusuna karşılık Hz. Ömer vazgeçtik demiştir. Görüldüğü gibi toplumsal bir problem olan şarabın tüketimi alışkanlıkların kolay değiştirilemeyeceği gerçeğini göz önünde bulundurarak uyarma, kötülüğünü gösterme, ibadetten menetme ve son olarak kendisini yasaklama şeklinde müptelalarına zaman tanıyan ve bu zaman için de de onları bu alışkanlıktan tiksindiren bir yolla tedrici(aşamalı) olarak yasaklanmıştır.[455] Görüldüğü üzere Süleyman Ateş bu âyetler arasında bir nasihmensûh ilişkisi kurmamaktadır. Aşama aşama toplumsal bir problemle baş etmenin metodu sahabeye öğretilmiştir. İlgili âyetlerin her biri kendi kapsamları

[449] Süleyman Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri",* s. 121-122.
[450] Bakara 2/219.
[451] Süleyman Ateş, "*Kur'an'da Nesh Meselesi",* s. 24.
[452] Nisa 4/43.
[453] Maide 5/90.
[454] Maide 5/91.
[455] Süleyman Ateş, *a.g.e.,* c. III, s. 56.

çerçevesinde geçerliliği olup içkinin güzel bir rızık olmadığını, faydası olmakla birlikte zararının daha çok olduğu, içkiliyken huzura gelmemelerinin gerektiği ve son olarak şeytan işi bir pislik olduğunun ilanıyla tamamen men edilmesi yolu takip edilmiştir.

M. Sait Şimşek, içki âyetleriyle alakalı müfessirlerin nesh iddialarını kabul etmemektedir. Şimşek neshi savunan müfessirlerin ilk âyette[456] içkinin helal kılındığı vehmetmeleri sebebiyle bu ve bundan sonraki iki âyetin[457] içki, kumar, dikili taşlar, şans okları şeytan işi bir pislik olarak tanımlayan âyetle[458] nesh edildiğini söylemelerine sebep olmuştur. Şimşek'e göre Nahl sûresi 67. âyet haram kılmanın ilk aşamasını teşkil etmekte olup Maide sûresi 90-91. âyetler şüpheleri ortadan kaldıran son aşamadır. Şimşek'e göre âyetlerde içkiyi içmeyenlere veya içenlere şimdilik içebilirsiniz gibi bir yönlendirme değil aksine hem içen hem de içmeyenlere zararlarından bahsetmek suretiyle bir illetten nasıl kurtulunması gerektiğinin yolu öğretilmektedir. Aynı şekilde Şimşek'e göre bu âyetler emir ve yasakların topluma anlatılırken en sağlıklı metodun aynı şartlar söz konusu olduğunda takip edilmesi gereken tedric metodu olduğunu öğrettiğini söylemektedir. Şimşek'e göre *tedricilik* metodu ile terk ettirilen içki ve kötü alışkanlıklarla ilgili âyetler aynı şartlar söz konusu olduğunda tekrar devreye girer. Buradan da anlaşılacağı üzere Şimşek kısmi zamanlı bir neshten söz etmektedir[459].

3.2.6. Tahsîs Bağlamında Yorumlamaları

Tahsis; genel olanı müstakil ve kendisine yakın veya bitişik olan bir delil ile kendisinden bir kısma kasr etmektir.[460] Diğer bir ifadeyle hükmü genel olan bir nassın daha sonraki bir âyet veya icma ile bu nassın hükmünün lafızda geçen bütün fertlere değil de belirli fertlere has olduğunun belirtilmesidir. Bu kapsam, umum ifade eden bir lafzın özel bir lafız ile açıklanması yoluyla tespit edilir.

Fuhşa varan kişilere uygulanması gereken hükmü düzenleyen "*Kadınlarınızdan fahişeye varanlara aranızdan dört şahit getirin…*[461]*"* âyetinde geçen "*fahişe"* kelimesinin Süleyman Ateş kötülüğü gâyet açık olan davranış, aşırı

[456] Nahl 16/67.
[457] Bakara 219.; Nisa 43.
[458] Maide 5/90-91.
[459] M. Sait Şimşek, *"Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele"* s. 108.
[460] eş-Şerif Cürcani, "*Tarifat", "*Terc. Arif Erkan*",* Bahar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997, s.57.
[461] Nisa 4/15.

derecede edepsizlik genel olarak cinsel ilişkiler özel olarak da zina için kullanıldığını söyler. Dolayısıyla bu âyetin nâsihi olduğu söylenen "*Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurunuz…*[462]âyetiyle ilk âyette geçen ve Ateş'in verdiği anlama göre umum ifade eden "*fuhşiyyat", "zina"* ile tahsis edilmiştir. Süleyman Ateş her ne kadar tahsisi kabul etmese de Kur'an'da *nesh, tahsis, tebdil* gibi bir durumun bulunmadığını açıktan ifade etmiş bunların geleneğin Kur'an'a egemen kılınmasından başka bir şey olmadığını söylemiş olsa da âyetlere getirdiği açıklamalar ve tanımlamalar kavramsal çerçevenin içine dahil olmaktan başka bir sonucu getirmemektedir.[463]

M. Sait Şimşek "*Kadınlarınızdan fahişeye varanlar…"* âyetinde geçen "*fahişe yapan kadınlar"* kısmında geçen "*fuhuş"* kelimesinin kapsamının zinadan daha geniş olduğunuifade etmektedir. Şimşek'e göre itidal sınırı aşırı derecede aşan her türlü kötülüğe "*fahişe"* denir. Görüldüğü üzere "*fahişe"* kelimesinin kapsamı *"zina"* kelimesinden dahakapsamlıdır. Dolayısıyla zina suçunun cezasını tespit ve bahsi geçen âyetin nâsihi olarak zikredilen *"Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun…"* âyeti "*zina eden kadın ve zina eden erkek"* kısmıyla mensûh olduğu zikredilen ve umum ifade eden âyetteki "*fuhuş"* tahsis edilmiştir. [464]

3.2.7. İstisna Bağlamında Yorumlamaları

Nahvi bir kural olan istisna hakkında uzun uzadıya bir açıklama yapmayı uygun bulmuyoruz. Burada zikredeceğimiz istisnanın uzun uzadıya anlam tahlili, şartları, kısımları, edatları bizi bağlamdan koparacağı için kısaca kavramsal tespitini yapıp konuyla bağlantılı örnek üzerinden pratikteki yansımasını görmeye gayret edeceğiz.

Sözlük manası olarak istisna, "dürmek, kıvırıp bükmek; ayırıp uzaklaştırmak, ikinci olmak" anlamlarındaki ثني kökünden türemiştir. Üç kısma ayrılan istisnayı, nahiv alimleri başta الّا olmak üzere çeşitli edatlarla yapılan "çoğun (bütünün/genelin/cinsin) hükmünden azı (parçayı/özeli/ferdi) hariç tutmak" şeklinde

---

[462] Nur 24/2.

[463] Zina suçuyla alakalı Süleyman Ateş'in düşüncelerinin daha detaylı bir şekilde okumak isteyenlerin, *"Kur'an'da Nesh Meselesi",* s. 48. *ve devamına müracaat etmeleri gerekmektedir. Ateş söz konusu bölümde zina suçu ve* recm ayetine dair görüşleri ve kendi görüşlerini bütün detaylarıyla açıklamaktadır. Bizim konumuzla konunun diğer kısımlarının doğrudan bir irtibatı olmaması sebebiyle burada bu kadarla iktifa ediyoruz.

[464] M. Sait Şimşek, "*Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele",* s. 109 vd.

tanımlamışlardır[465]. Diğer bir anlamı ise *"bir şeyi bir şeyden çıkarmaktır[466]"*. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere istisna belli başlı edatlarla yapılan ve âyette geçen hükmün genelinden bir kısmını çıkarmak olarak tanımlanabilir.

Süleyman Ateş'in A'lâ sûresinde neshe konu olan "*Sana Kur'an-ı okutacağız, onu unutmayacaksın. Ancak Allah'ın dilediğini unutursun…*[467]*"* bu iki âyet arasında neshi kabul etmemekle birlikte neshi kabul edenlerin buradaki istisnadan neshin kastedildiğini iddia ettiklerini söylemektedir. Ateş'in Kur'an içi neshi kabul etmediğini daha önce ifade etmiştik. Dolayısıyla burada istisnaya konu olan Ateş'e göre Hz. Peygamber'e unutturulan ve Mushaf'a yazılmayan âyetlerdir. Çünkü bu âyet de Bakara sûresinde geçen "*Biz bir âyeti nesh eder veya unutturursak…* âyetiyle aynı içeriğe sahiptir. Ateş'e göre unutmak insani bir durumdur. Hz. Peygamber de bir insan olması hasebiyle unutabilir. Ancak bunu sözlerken vahyin korunmuşluğu hususunu dikkate aldığı söylenemez. Çünkü Ateş iddiasında Hz. Peygamber'in farzlara dair olmayıp adaba ve geleneklere dair meseleleri içeren eser miktarda âyeti unuttuğunu ve bu âyetlerin kasıtsız olarak Kur'an'a yazılmadığını söylemektedir ki bu müfessirler tarafından kabul edilen bir şey değildir. Dikkat çeken husus ise neshe konu âyetlerin ahkam ve emir içeren âyetler olması gerektiğini söyleyen Süleyman Ateş'in Hz. Peygamber'e unutturulan ve onun okumaya okumaya unuttuğu âyetlerin adaba ve geleneğe dair âyetler olduğunu söylemesidir. Bu durumda ahkam âyeti olmayan ve unutmaya konu olan âyetler ahkam ve emir olmadığına göre Kur'an-ı Kerim'de kastedilen neshe konu âyetler olması düşünülemez. Dolayısıyla bu âyetlerden Ateş'in bahsettiği gibi bir nesh sonucuna varılamaz[468].

İstisnada ön plana çıkan durum bazı müfessirlere göre istisna edatından sonraki kısımla önceki kısmın hükmünün veya metninin nesh edildiğini söylemeleridir. Bu bağlamda "*Biz sana okutacağız böylece sen de unutmayacaksın. Allah dilemediği müddetçe…"* A'lâ sûresi 6 ve 7. âyetleri incelediğimizde 7. âyetin başında gelen istisna edatından sonraki kısmıyla bazı müfessirler Bakara sûresi 2/106. âyeti aynı bağlamda değerlendirip Allah'ın dilemesiyle Hz. Peygamber'in bazı vahiyleri unuttuğunu, bu unutulan vahiylerden metni ve hükmü mensûh olan

[465]Detaylı Bilgi İçin bkz., İsmail Durmuş, "*İstisna",* TDV İslâm Ansiklopedisi, Https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/İstisna#1 (03.04.2019).
[466] Cürcâni, "*Ta'rifat",* s. 22.
[467] A'la 87/6-7.
[468] Süleyman Ateş, *a.g.e.*, c. X, s. 422-424.

âyet ve sürelerin kastedildiğini iddia etmişlerdir. Süleyman Ateş gibi bazı müfessirler ise buradaki istisnadan Hz. Peygamber'e vahyin ilk yıllarında unutturulan ve Kur'an'a kasıt olmaksızın yazılmayan âyetler olduğunu iddia etmişlerdir. Mehmet Sait Şimşek ise bu her iki durumu da kabul etmemektedir. Burada kastedildiği gibi bir nesh durumu bulunmamaktadır. Şimşek'e göre istisna ile Allah'ın kudretinin izharı olarak vahyi indiren, okutan ve ezberletme kudretine sahip olanın yalnızca kendisi olduğu ve kendisinin dilemesinin dışında Hz. Peygamber'in herhangi bir şekilde vahyi unutmasının mümkün olmadığı dolayısıyla böyle bir vakıanın da gerçekleşmediği ancak gerçekleşme imkânı anlatılmaktadır. Diğer bir taraftan Hz. Peygamber'in hafızasına güvenme noktasında Müslümanlara bir teminat verilmektedir. Şimşek, metni ve hükmü mensûh gibi veya Hz. Peygamber'in unutması sebebiyle kasıtsız olarak Kur'an'a yazılmayan vahiylerin bulunduğu söylemlerini tehlikeli bulmaktadır. Bu gibi durumların kabul edilebilmesi için bu ifadeleri içeren rivâyetlerin tıpkı Kur'an gibi tevatür yoluyla bize kadar gelmesi gerektiği bu rivâyetlerin de mütevâtir olmadığı dolayısıyla söz konusu rivâyetlerin hükümsüz olduğunu savunmaktadır.[469]

3.3. Ateş ve Şimşek'in Tefsirlerinde Neshe Konu Âyetleri Usul Açısından Değerlendirmeleri

Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek'in neshe konu âyetleri incelerken neden neshe medar olamayacaklarını yer yer klasik tefsir usul metodunun ilkeleri ile temellendirerek açıkladıklarını söyleyebiliriz. Nesh açısından bu ilkeleri burada bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır:

a) Nâsih mensûh konumundaki âyetlerin arasında uzlaşma imkânı olmayan bir çelişkinin bulunması.

b) Neshe konu nasların şer'i bir hüküm taşıması mensûh nassı ebedi bir hüküm içermemesi.

c) Nâsih mensûh arasında bir zaman zaman farkının bulunması.

d) Neshe konu olan hükmün iyilik veya kötülük vasfı taşımaması.

e) İçerdiği hüküm bakımından nâsih durumunda olan nassın mutlaka mensûh olan nassın seviyesinde veya ondan daha üstün olması.

[469] M. Sait Şimşek, *"Hayat Kaynağı Kur'an",* c. 5, s. 424-425.

f) Mensûh olan nassın, nâsih olan nastan önceki bir zaman diliminde inmiş olması gerekir.

g) Ateş ve Şimşek neshe konu âyetleri usul açısından da değerlendirmektedir.

Bakara 2/62. âyet usul alimlerinin ortaya koyduğu ahkama dair hüküm içerme prensibine Süleyman Ateş'e göre uygun düşmemektedir. Müslümanlar ile Ehl-i Kitabın içinden Allah'a ve ahiret gününe inananların durumunun açıklandığı bir âyettir. Dolayısıyla bu âyette üzerine hüküm inşa edilebilecek bir kavram ve mana bulunmamaktadır. Süleyman Ateş'e göre bu sebeple âyet usul yönünden neshe medar değildir.

Süleyman Ateş usul yönünden problemine değindiği Bakara 2/240. âyet hakkındaki iddialarından biri âyetin nâsihi olduğu iddia edilen 234. âyetten sonra inmesidir. Neshin şartlarından biri de nâsihinmensûhtan sonra inmesidir. Süleyman Ateş'e göre bu âyetlerde mensûhnâsihten sonra inmiştir. Dolayısıyla önce inen sonra ineni nesh edemez. Diğer taraftan Ateş, nâsih mensûh ilişkisi kurulan Bakara 2/234 ve 240. âyetlerin arasının uzlaştırılabileceğini savunmaktadır. Ateş'e göre ilk âyet zorunlu iddet süresini belirlerken ikinci âyet eşinin vefatından sonra kadının iddet süresi bitiminden itibaren eşinin evinde kalıp kalmaması konusunda muhayyer oluşuna değinmektedir. Dolayısıyla âyetler uzlaştırılabilir. Şimşek'e göre de bu âyetlerde aynı durum geçerlidir. Şimşek, âyetlerin uzlaştırılabilme imkanının bulunduğunu diğer taraftan nâsih olduğu iddia edilen âyetin mensûhundan sıralamada önce olduğunu dolayısıyla neshin söz konusu olamayacağını iddia etmektedir.

Ateş'in usul bakımından itiraz ettiği diğer bir âyet Bakara 2/282-283. âyetlerdir. Ateş'e göre bu âyetlerin mana bakımından birbirini tamamlayan bir içeriğe vardır. Dolayısıyla aralarında nâsih mensûh ilişkisi kurulacak âyetlerin farklı zaman dilimlerinde indirilmiş olması gerekir. Ona göre bu âyetlerde tespit edilmiş bir zaman dilimi farkı yoktur.

Ateş, Nisa 4/33. âyetin Enfal 8/75. âyetle neshine de nâsihinmensûhtan sonra inmesi gerekir usul kaidesince karşı çıkmaktadır. Ateş'e göre Nisa sûresi, Enfâl sûresinden çok uzun zaman sonra inmiştir. Dolayısıyla klasik nesh anlayışında iddia edildiği gibi bir nesh söz konusu değildir.

M. Sait Şimşek âyetlerin neshe konu olabilmesinin şartlarından biri olan

ahkama dair olmayı zikretmektedir. Bununla birlikte ahkam âyetlerinin Medine döneminde inmeye başladığını aktaran Şimşek neshe konu âyetlerin Medeni olması gerektiğini savunmaktadır. Rad 13/38 ve Nahl 101. âyetleri bu bağlamda usul bakımından ele alan Şimşek âyetlerin Mekkî olması sebebiyle neshe konu olamayacaklarını savunmaktadır. Diğer taraftan neshe konu ilk olay olarak kıblenin değiştirilmesinin müfessirler tarafından esas alındığını aktaran Şimşek'e göre Mekkî âyetlerde nesh iddiası tutarsızlık meydana getirmektedir.

3.4. Ateş ve Şimşek'in Tefsirlerinde Neshe Konu Ayetlerin Karşılaştırmalı Tablosu

Sıra No	Sure No	Mensûh Ayet	Nâsih Ayet	Sûrenin Adı	Süleyman Ateş	M.Sait Şimşek	Ayetin Muhtevası	
							Süleyman Ateş	M. Sait Şimşek
1	2			Bakara Sûresi				
		62	3/85			X		Ehli Kitap ve Sâbiiler
		106	Nâsihi yok				Hz. Peygamber'in Unuttuğu Âyetler	Geçmiş Şerîatlar
		180	Miras âyeti				Vasiyet	Vasiyet
		190	2/185			X	Oruç	Oruç
		215	9/60			X	Allah Yolunda Harcama	Allah Yolunda Harcama
		217	9/5-29-36			X	Haram Aylarda Savaş	Haram Aylarda Savaş
		219	İçki Ayetleri				İçki ve Kumarın Durumu	Neyin İnfak Edileceği
		240	2/234 4/11				Geride Kalan Eşlerin Durumu	Geride Kalan Eşlerin Durumu
		256	9/5			X	Dine Girmede Zorlama	
		282	2/283			X	Borç Hukuku	
		284	2/286				Düşüncelerden Hesaba Çekilme	Düşüncelerden Hesaba Çekilme
2				Âli İmran Sûresi				Müşriklerden Gelen İncitici Sözlere Sabır
		186	9/1-6		X			
3	4			Nisa Sûresi				
		8	4/7			X	Miras Paylaşımı Esnasında Bulunan Fakirleri Sevindirme	
		15	24/2				Zina Suçunun Cezası	Zina Suçunun Cezası
		24	65/1 2/228 4/12		X			Evlilik Hukuku
		33	8/75 4/7				Ahitleşilenlerin Mirastaki Durumu	Ahitleşilenlerin Mirastaki Durumu
		43	5/90		X		İçkili İken Namaza Yaklaşmama	İçkili İken Namaza Yaklaşmama
		90	9/5				Anlaşmalı Kavme Sığınanlar veya Tarafsızlar	Anlaşmalı Kavme Sığınanlar veya Tarafsızlar

		102	Nâsih yok				Korku Namazının Kılınışı	Korku Namazının Kılınışı
4	5			Mâide Sûresi				
		2	9/17			X	Beyt-i Haram'a Gelenler	
		45	Nâsihi yok			X	Kısas	
5	6			Enam Sûresi				
		68	4/148			X	Kur'an Hakkında Dedikoduya Dalanlar	
		145	Nâsihi Yok			X	Yiyecekler	
6	7			Â'raf Sûresi				
		199	9/5			X	Af Yolunu Tutmak ve Cahillerden Yüz Çevirmek	
7	8			Enfal Sûresi				
		1	8/41			X	Ganimetlerin Paylaşımı	
		61	9/29			X	Barış İsteyenlerle Barış Yapmak	
		65	8/66					
8	9			Tevbe Sûresi				
		5	Nâsih					
		29	Nâsih					
		36	9/36				Haram Aylardaki Yasağı Çiğneme	
		60	Hz. Ömer'in ictihadı		X		Zekâtın Dağıtılacağı Kimseler	
10	10			Yûnus Sûresi				
		99	9/5			X	Dine Girişte Kimsenin Zorlanamayacağı	
		108	9/5			X	Hak ve Batıl Yol Tercihinin Sonuçları	
11	13			Ra'd Sûresi				
		38			X		Mucizenin Allah'ın İznine Bağlı Olması, Her Şeyin Bir Eceli Vardır	

		39					Allah Dilediğini Siler Dilediğini Bırakır	Allah Dilediğini Siler Dilediğini Bırakır
12	15			Hicr Sûresi			Kur'an'ın Korunmuşluğu	Kur'an'ın Korunmuşluğu
		9						
13	16			Nahl Sûresi				
		101					Bir Âyetin, Bir Âyetin Yerine Getirilmesi	Bir Âyetin, Bir Âyetin Yerine Getirilmesi
		110				X	Yapılan Zulme Sabır	
		125	9/5				Güzel Öğütle Davet	Güzel Öğütle Davet
		126	9/5			X	Mütekabiyet/ Sabır	
	22			Hac Sûresi				
		67	22/67			X	Her Millete Bir İbadet Şekli	
14	23			Mu'minûn Sûresi				
		96	9/5		X		Kötülüğün İyilikle Geçiştirilmesi	
15	24			Nûr Sûresi				
		2				X	Zina Cezası	
		26	24/32			X	Zina Edenlerin Zina Eden Kimselerle Evlenmesi	
16	32			Secde Sûresi				
		30	9/5			X	Müşriklerden Yüz Çevirme	
17	33	Genel		Ahzâb Sûresi			Sûrenin Bakara Sûresi Kadar Olduğu İddsını İki Müellifte Kabul Etmez.	
18	45			Câsiye Sûresi			Müşriklere Affedici Olma	
		14	9/5					
				Muhammed Sûresi				
19	47	4	9/5			X	Savaş Hukuku	
		35	8/61			X	Savaş Hukuku	
20	50			Kâf Sûresi			Gece Namazı	
		39	Nâsih Yok			X		
21	58			Mücadele Sûresi			Hz. Peygamber'le Mahrem Konuşmadan	Hz. Peygamber'le Mahrem Konuşmadan
		12	58/13					

							Önce Sadaka Vermek	Önce Sadaka Vermek
22	60			Mümtehine Sûresi			Müslümanlarla Savaşmayan ve Müslümanları Yurtlarından Çıkarmayanlar Hakkında	
		8	9/5			X		
20	73			Müzzemmil Sûresi			Gece Namazı	
		2	73/20			X		
21	76			İnsan Sûresi			Gece Namazı	
		26				X		
22	76			Nebe’ Sûresi			Cehennem Azabı	
		23				X		
23	87			A’lâ Sûresi			Hz. Peygamber’e Kur’an’ın okunması ve unutturulmaması	
		6-7						
24	109			Kâfirûn Sûresi			Herkesin İnancının Sorumluluğunn kendinde olması	
		6				X		

SONUÇ

Nesh meselesi Müşkilü'l Kur'an kapsamında Ulûmu'l-Kur'an'ın kısımlarındandır. Hicri ilk yıllardan itibaren tartışılagelen ve kimilerince de üzerinde henüz bir icmaya varılamayan nadide meselelerden biridir nesh. Çoğunluğun varlığını kabul ettiği İsfahânî'den başlamak üzere azımsanmayacak bir topluluğun da reddettiği, bazılarının ise nüzul dönemi Kur'an içi neshi kabul etmeyip Kur'an'ın geçmiş şeriatları neshettiğini iddia ettiği Süleyman Ateş gibi Hz. Peygamber'in vahyin ilk yıllarında kâtip ve diğer etkenler sebebiyle az da olsa vahiyden unuttuğu âyetleri kapsadığını iddia ettiği karmaşık ama İslâmî ilimlerin birçok alanına etki eden bir konudur. Nesh modern dönemde tanımları itibariyle klasik dönemle aynıdır. Farklılık bu tanımın kapsamına Kur'an'ın kendi içinde bir nesh anlayışına dahil olup olmadığıdır.

Cumhuriyet Dönemi İlahiyat Akademisi Tefsir Çalışmalarının öncü hocalarından olan Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek, mevcut haliyle Kur'an'da nesh olmadığı konusunda birleşmektedirler. Ancak Ateş bir noktada Şimşek'ten ayrılmaktadır. Zira o Bakara sûresi 2/106. âyet bağlamında başlatılan nesh tartışmasının içeriğine ne geçmiş şeriatları dahil etmekte ne de Kur'an-ı Kerim mushafında yazılı olan âyetleri. Ateş'e göre geçmiş şeriatlara dair neshe konu olan hükümler, Kur'an'dan önceki şeriatların ilahi kitaplarında bulunup Kur'an'da bulunmayan hükümlerdir. Burada Ateş, geçmiş şeriatlara dair neshi bir yönüyle kabul etmiş olmaktadır. Kur'an içi âyetler arası neshin varlığı ise Hz. Peygamber'e indirilen ancak sonra okumaması emredilen ve okumaya okumayaun utturulan, iki kapak arasına toplandığı dönemde mushafa yazılmayan âdet ve geleneklere dair olan âyetlerdir. Ancak Ateş burada da teoride ortaya koyduğu esaslara, çünkü Ateş, bir âyetin neshe konu olabilmesi için hüküm veya emir içeren bir âyet olması gerektiği genel kaidesini kabul ediyor. Dolayısıyla Ateş'in teorideki nesh yaklaşımı pratikte kendisini zaman zaman çelişkiye düşürmüştür. Ateş'e göre mushafta yazılı olan her bir âyetin kendi şartları dairesinde bir geçerliliği bulunmaktadır.

M. Sait Şimşek'in Bakara sûresi 2/106. âyet bağlamında neshe yaklaşımı Ateş'ten farklıdır. Şimşek, âyetin siyak ve sibak bağlamında ele alındığında, neshe konu âyete kadar geçen âyetlerin ehli kitabın şeriatlarını bozmalarından bahsetmek suretiyle adeta neden geçersiz kılındıklarının gerekçesini oluşturduğunu söylemektedir. Dolayısıyla Şimşek'e göre âyetin bağlamından anlaşılan ve Kur'an-ı

Kerim'in bahsettiği nesh, geçmiş şeriatların neshidir. Anlaşılacağı üzere Şimşek'e göre de Kur'an içi bir nesh mümkün değildir. M. Sait Şimşek'in Ateş'ten farklılık gösteren diğer bir yaklaşımı kısmî zamanlı bir nesh anlayışına sahip olmasıdır. Kısmî zamanlı nesh anlayışından kastımız âyetlerin içerdiği hükmün şartları Hz. Peygamber döneminde mevcuttu şartlar ortadan kalktığı için âyetin hükmü de kalktı. Eğer âyetlerin içerdiği hükme uygun şartlar tekrar oluşursa o zaman âyetin hükmü de geri döner. Burada şu soru önem kazanıyor: Âyetlerin indiği dönemdeki hükmünü geçerli kılan şartlar bugün ve bundan sonra toplumsal ve sosyal durumlardan kaynaklı sebeplerden ötürü oluşmazsa? Bu durumda âyeteler şartlarına uygun dönemde indi, hükmüne uygun yaşandı, şartlar kalktığı için âyetin geçerliliği nüzul döneminde kaldı cevabını akla getiriyor. Dolayısıylabu düşüncesi Şimşek'i bir yönüyle tarihselciliğe götürse de Şimşek eldeki mevcut mushafta iddia edildiği gibi bir neshi kabul etmemektedir. Çünkü ona göre mushafa yazılan her bir âyetin kendi şartları içinde bir uygulama alanı vardır. Eğer uygulanamıyorsa şartlar oluşmamış demektir. Şartlar oluştuğunda uygulamadan kalkan âyetin hükmü de geri dönecektir. Buradan anlıyoruz ki her ne kadar teoride Şimşek nesh yok dese de bu söylemi şartları ortadan kalkan âyet şartları tekrar oluşuncaya kadar mensuhtur.

Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek, tefsirlerini kaleme alırken rivâyetlerden istifade etmekle birlikte, daha çok dirâyet ağırlıklı bir tefsir ortaya koymuşlardır. Konumuz itibariyle neshe konu alan âyetleri tefsir ederken tarihsel arka planını, sebebi nüzulleri zikretmeyi ihmal etmemişler, neshe medar olma konusunda müfessirlerin genel kanaatlerini de otaya koymuşlar ve kendi düşüncelerini bunun üzerinden temellendirmişlerdir.

Neshe konu âyetleri tefsir ederken, neshe konu olma bakımından çoğu zaman görüş ortaya koymakla birlikte, bazı âyetlerde görüş belirtmemeyi tercih etmişler ve sadece klasik dönem müfessirlerin görüşlerini nakletmekle yetinmişlerdir. Bu da bir nevi nesh noktasında cevap veremedikleri noktalar olduğunu veya teoride ortaya koydukları prensiplerle çelişmeyi göze alamadıklarını ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan Süleyman Ateş neshe konu âyetlerin birçoğunda Hz. Peygamber'den gelen neshe dair bir rivâyet olmadığını öne sürmektedir. Şimşek de aynı görüşte olmakla birlikte Ateş'in oluşturduğu genel kanı Hz. Peygamber'den sarih olarak 'falan âyet filan âyeti neshetti' şeklinde sarih bir rivâyet beklediği

noktasında netleşiyor. Şimşek ise daha çok akli deliller getirmek suretiyle, neden Kur'an'da neshe yer olamayacağını temellendirme yoluna girmeyi tercih ediyor.

Süleyman Ateş'in "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"* isimli tefsir kitabında baştan sona ehli kitabı af dairesinde tutmaya çalıştığı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Özellikle hurûf-u mukatta ile başlayan surelerin neredeyse tamamını Kur'an'dan önceki ilahi kitapları açıkladığını söylemektedir. Ehli Kitapla ilgili söylemleri ayrı bir çalışmanın konusu olacağı kanaatindeyiz. Ehli Kitap konusundaki en ilgi çeken ifadesinden biri Allah'a şirksiz iman eden, ahirete inanan, Hz. Peygamber'in peygamberliğini inkâr etmeyen kişilerin cennete gireceğidir. Diğeri ise teslis inancına sahip olanların müşrik olduğunu, şirk koşanın asla affedilmeyeceğini söylerken diğer taraftan kendi dinleri ve mevcut Tevrat ve İncil'le amel edenlerin bu amellerinin de makbul olduğunu söylemesidir.

Ateş, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri"* ismiyle hazırladığı ve çalışmamızın ana kaynaklarından biri olan tefsirinde 42 âyeti nesh bağlamında ele alıp inceliyor. M. Sait Şimşek ise "*Hayat Kaynağı Kur'an"* ismiyle hazırladığı tefsirinde 17 âyet hakkındaki nesh iddialarına cevap veriyor. Ateş ve Şimşek'in tefsirlerini baştan sona okumak suretiyle hazırladığımız çalışmamızda gördük ki iki müfessir bazı sûrelerde aynı âyetleri neshe konu olma bakımından incelerken, bazı sûrelerde tamamen farklı âyetleri veya aynı sûrede farklı âyetleri ele alıp nesh bağlamında değerlendirmişleridir.

Ateş ve Şimşek'in, âyetlere yaklaşım metotları bakımından da birbirlerinden ayrıldıklarını gördük. Ateş, nesh bağlamında hadislerin âyetleri neshini kabul etmemektedir. Bu konuda Reşit Rıza'dan etkilendiğini söylememiz mümkündür. Çünkü görüşlerini Rıza'nın görüşleri üzerinden temellendirmektedir. Reşit Rıza gibi hangi âyetin hangi âyeti neshettiğine dair sarih bir hadisin Hz. Peygamber'den gelmesi gerektiğini savunuyor. Süleyman Ateş nesh konusunda M. Sait Şimşek'ten ve klasik dönem ulemasından ayrılmaktadır. Neshe konu ayetlere yaklaşımlarla teoride ileri sürdüğü esaslar zaman zaman farklılaşmaktadır. Şimşek'in ise bu konuda düşüncelerinin teoride ileri sürdüğü esaslarla paralel bir yol takip ettiğini söyleyebiliz.

İki müfessirin ayrıştığı en önemli nokta geçmiş şeriatların neshi konusudur. Ateş, Kur'an'ın geçmiş şeriatları neshettiğini teoride kesinlikle kabul etmez. Hatta

bunu Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinin azlığı sebebiyle yazdıramayıp unuttuğu âyetler şeklinde açıklar. Ateş'in bu iddiası konunun daha kapsamlı bir şekilde ve İslâmî ilimler literatürünün elimizde var olan kaynaklarının tamamen yeniden gözden geçirilmesinin önemini de ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu düşüncenin müsteşriklerin arayıp da bulamadığı Kur'an vahyinin korunmuşluğuna zarar verecek bir düşünce olduğu kanaatindeyiz. Bunu söylerken; Hz. Peygamber hiçbir şeyi unutmaz. Bu konuda düşüncemiz Hz. Peygamber'in insani olarak bazı bilgileri veya gün içinde yapması gereken bazı davranışları beşer olması sebebiyle fıtrat gereği unutabilir. Ancak vahiye dair bir şeyi unutması mümkün değildir. Aynı konu hakkında âyetlerde geçen unutma ve unutturma ile ilgili olarak Şimşek, Kur'an'da bu ifadeleri Hz. Peygamber'e karşı Allah'ın söylediğini ancak bu söylenmiş olan durumun fiili olarak gerçekleşmediğini söylemektedir.

Ateş ve Şimşek'in usul bakımından tefsirlerinde klasik usul anlayışının prensipleri üzerine görüşlerini temellendirdiklerini söyleyebiliriz. İki müfessir de usule dair yeni bir şey ortaya koymamaktadırlar. Çalışmamıza konu olan Ateş ve Şimşek, problem var gibi gözüken âyetlerdeki müşkili izale yolu olarak kavramsal çerçere sunmamaktadır. Zaman zaman *tedric, mutlakın takyidi, tefsir, te'vil* gibi ifadelerle âyetleri sonuca bağlasalar da bu kavramları başlıklar şeklinde örnekli olarak incelemiyorlar. Müfessirlerin nesh noktasında ele aldıkları âyetlerden bazılarında neshe hiç değinmeden âyetlerin muhkem olduğunu söylemekler yetiniyorlar.

Yapmış olduğumuz bu çalışmanın Cumhuriyet Dönemi'nde nesh konusunda yapılan çalışmalara ilişkin bir panorama sunması ve araştırmayı akademi camiasında yazılan iki örnek tefsir üzerinde derinleştirmesi bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz. Araştırmamızın bu alanda bundan sonra yapılacak çalışmalarda araştırmacıların işini kolaylaştıracağı kanaatindeyiz. Bununla birlikte ortaya çıkan durum, Cumhuriyet Dönemi'nin nesh anlayışını ortaya koyma noktasında kaynakların sınırlı olmasıdır.

Nesh bu denli girift ve tartışma konusuyken ve İslâmî ilimler anlamında her alana etki eden bir yönü varken çalışmaların bu denli az olması, bize göre tekrardan düşünülmesi gereken bir konudur. Zannediyoruz ki ilmi geleneğimizde nesh konusu tefsir alanından çok kavramın fıkhî anlamı merkeze alınarak fıkıh alanında tartışılmıştır. Müfessirlerimizin, nesh meselesini kendi aralarında ve tefsir disiplini

içerisinde halledebilme iradesi ortaya koymaları diğer alanlarda da orta çıkan meselelrin çözümünde yol gösterici olacaktır.

Diğer taraftan nesh meselesi özellikle günümüz akademyasında, kavramı tek bir alana hasretmeden diğer İslâmî ilimler ile irtibatı ortaya konmak suretiyle hem teoride hem de pratikteki yansımalarının ortaya konulması gerektiği kanaatindeyiz. Bu vesileyle tartışmalı olan hususların en aza indirgenebileceği düşüncesindeyiz.

Netice itibariyle şunu ifade etmemiz yerinde olacaktır ki, çalışmamızda ortaya koyduğumuz tespitler tartışmaya kapalı değildir. Tarafımıza iletilecek her türlü yapıcı eleştiri ekseninde tespitlerimizi tekrardan gözden geçirmeye, tezimizi daha da olgunlaştırmaya ve bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sunmaya açık ve hazırız.

KAYNAKÇA

Ağırman, Cemal, *"Tecrîd-i Sarîh'in İlk Üç Cildi Bağlamında Ahmed Naîm'in Çeviri Metodu, Şerhçiliği, Kaynak Kullanımı ve Bazı Görüşleri"*, Marife, Say. 2, 2005.

Ahmad, Hasan, *"Nesh Teorisi",* çev.: Mehmet Paçacı, İslâmî Araştırmalar, c. I, Say. 3, 1987.

Akça, Yusuf, *"Yüksek Öğretim ve İstanbul Üniversitesi Mevzuatı*", C. II, İstanbul 1997.

Akçura, Yusuf, "*Üç Tarz-ı Siyaset*", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1976.

Akgün, Mehmet, "*1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefî Akımlar",* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XI, 1999.

Akseki, Ahmet Hamdi, *"Din Tedrisatı ve Dînî Müesseseler Hakkında Bir Rapor",* Sebilürreşâd, c. V, Say. 102, Mayıs 1951.

Albayrak, Sadık, *"Devrimin Çakıl Taşları",* Timaş Yayınları, İstanbul 1991.

Aliyeva, Röya, *"Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi ve Meal Tarihi"*, Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası, Haziran 2016.

Alkan, Uğur, "*Osmanlı Başkentlerinde Günümüz Ezan ve Salât-u Selam Musikisi Uygulamalarının Değerlendirilmesi"*, (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2013.

Atay, Hüseyin, *"Medreselerin Islahatı",* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXV, Ankara 1982.

Ateş, Süleyman, *"Kur'an'da Nesh Meselesi",* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul Ocak 1996.

Ateş, Süleyman, "*Prof. Dr. Süleyman Ateş'le Söyleşi"*, Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Merkezi, Sayı 1, İstanbul 1997.

Ateş, Süleyman, "*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri",* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.

Aydar, Hidâyet, *"Cumhuriyet Dönemi Türkçe Kur'an Tefsirleri, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsir ve Toplum -Tefsir ve Toplum"*, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ensar Yayınları, 03-04 Aralık 2010, 2011.

Aydar, Hidâyet, *"Darülfünûn İlahiyat Fakültesi ve Türk Kültür Hayatına Katkıları"*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Say. 13, İstanbul 2006.

Aydar, Hidâyet, *"Darülfünûn İlahiyat Fakültesi ve Türk Kültür Hayatına Katkıları*", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Say. 13, İstanbul 2006.

Aydar, Hidâyet, *"Ezanın Tarihi ve Başka Dillerde Okunması Meselesi",* BÜİFD, c. 2, Say. 1, Haziran 2016.

Ayhan, Halis, *"İlahiyat Fakültesi"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. XXII, İstanbul 2000.

Ayhan, Halis, "*Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış",* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyet'in 75. Yılı Özel Sayısı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1999.

Ayhan, Halis, *"Dârulfünûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri"* 18-19 Kasım 2009, 1. Basım, İstanbul 2010.

Ayhan, Halis, *"Türkiye'de Din Eğitimi",* MÜİF Yayınları, İstanbul 1999.

Ayhan, Halis, Uzun, Mustafa, "*Ezan'ın Türkçeleştirilmesi",* Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c.12, İstanbul 1995.

Ayni, M. Ali, "*Daru'lfünûnTarhi",* İstanbul 1927.

Banguoğlu, Tahsin, "*Kendimize Geleceğiz",* Derya Dağıtım, İstanbul 1984.

Başak Ocak Gez, *"İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan ve Uygulamaları"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c. II, Say. 6-7 1996-1997.

Başgil, Ali Fuat, "*Din ve Laiklik",* Kubbealtı Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2016.

Bayraktar, Ahmet, *"Nesh Kadim Bir Kur'an Problematiği",* Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara, Şubat 2018.

Bilsel, Cemil, "*İstanbul Üniversitesi Tarihi",* Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

Birinci, Ali- Çavdar, Tûba- Şibay, Halim Sabit, *"Diyanet İslâm Ansiklopedisi",* c.15, İstanbul 1997.

Bolay, Süleyman Hayri, *"Fakültemiz ve Faaliyetleri",* A. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, "50. Yıl" Özel Sayısı, Ankara 1973.

Cebeci, Suat, *"Cumhuriyet Dönemi'nde Yüksek Din Öğretimi",* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Say. 2, 1999.

Cerrahoğlu, İsmail, *"Tefsir Usulü",* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Baskı, Ankara 1993.

Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ocak 1951.

Cündioğlu, Dücane, *"Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet",* Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.

Cürcani, Şerif, *"Tarifat",* (terc. Arif Erkan), Bahar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1997.

Çakan, İ. Lütfi, *"Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*", M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul 1996.

Çelik, Ömer, *"Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri",* Erkam Yayınları, c. 1, İstanbul 2013.

Çetin, Abdurrahman, *"Ezan",* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XII/36, İstanbul 1995.

Çetiner, Bedreddin, *"Kur'an'da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım",* Tartışmalı İlmi Toplantılar Serisi, 14-15 Ekim, İstanbul 2000.

Demirci, Muhsin, *"Nesh Bağlamında Recim Âyeti Sorunu"*, M.Ü.İ.F. Dergisi, Say. 18, İstanbul 2000.

Demirci, Muhsin, "*Tefsir Usulü",* İFAV Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2010.

Dıhlevî, Şah Veliyyullah, "*el-Fevzü'l Kebir",* Karaçi 1960.

Dikici, Ali "*İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler"*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Say. 10, 2006.

Dilipak, Abdurrahman, *"Menderes Dönemi"*, Beyan Yayınları, İstanbul 1990.

Dinç Ömer, *"Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin, Tarihi Süreci Üzerine Bir Tahlil Denemesi"*, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Kitabı, 15-18 Mayıs 2014, Sakarya, İstanbul 2014.

Duman, M. Zeki, *"Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Mâna Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri*", Bilimnâme, c. XVII, 2009.

Duman, M. Zeki, "*Kur'an-ı Kerim'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri"*, Bilimname, Düşünce Platformu, c. VII, say. XVII, 2009/2

Durmuş, İsmail, *"İstisna",* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Https://İslâmansiklopedisi.Org.Tr/İstisna#1 (03.04.2019).

Düzdağ, M. Ertuğrul, *"Üstad Ali Ulvi Kurucu'nun Hatıraları*", Kaynak Yayınları, 2. Baskı, c. IV, İstanbul 2014.

Ebu Zehra, Muhammed, "*Usûlü'l Fıkıh",* (çev., Abdülkadir Şener), 11. Baskı, İstanbul 2013.

Elik, Hasan, "*Tevhid Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri",* Fikir Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2013.

Ertan, Temuçin Faik, *"Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik",* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı. 39, Mayıs, 2007.

Firuzabadi, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed*, "el-Kamusu'l-Muhit"*, Müessesetür'risale, Beyrut 1987.

Gezgin, Ali Galip, "*Kur'ân'da Nesh Problemi'ne Eleştirel Bir Yaklaşım"*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c. 14, Sayı 1, Tefsir Yazıları Özel Sayısı, 2001.

Gökalp, Mehmet Ziya, "*Türkçülüğün Esasları",* Kum Saati Yayınları, 2. Basım, Mart 2003, s. 17.

Gökalp, Mehmet Ziya, "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak", Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, Yeni Mecmua, İstanbul 1918.

Gökalp, Mehmet Ziya, *"Yeni Hayat",* İstanbul 1976.

Göleç, Mustafa, "*II. Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet'te Din ve Siyaset: Mustafa Fehmi Gerçeker ve Faaliyetleri*", FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Say. l, Mart 2013.

Gülmez, İsmail, *"28 Şubat 1997 Askeri Darbesi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri",* Temmuz, Erzurum 2014.

Gündüz, Turgay, "*Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)",* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Say. 7, c. 7, 1998.

Gürsoy, Şahin, Çapçıoğlu, Fatma, *"Türk Din Eğitimi Deneyiminin Oluşum Süreci ve Günümüz Türkiye'sinde Din Eğitimine Bir Bakış*", Dînî Araştırmalar Dergisi, c. 9, Say. 25, Mayıs-Ağustos 2006.

Hamîdullah, Muhammed, *"Kur'ân-ı Kerîm Târihi",* (terc.: Suat Yıldırım), Erzurum 1978.

İbnManzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî, *"Lisanu'lArab"*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. baskı, c. VIII, Beyrut 2009.

İbniTeymiye, Ebü'l-Abbâs TakıyyüddînAhmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *"Mecmuatü'r-Resaili'l Kübra",* c. II, Beyrut 1905.

İbnu'lCevzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Mehâsin) MuhyiddînYûsuf b. Abdirrahmân b. Alî et-Teymî, el-Bekr "*Nevâsihu'l Kur'ân"*, Beyrut 1985.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *"Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı",* 150.Yılında Tanzimat, TTK Basımevi, Ankara 1992.

İltaş, Davut, *"Klasik Nesh Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler"*, Ankara Okulu Yayınları, Şubat, Ankara 2016.

İsfehânî, Ebû Müslim Muhammed b. Bahr, "*el-Müfredat*", (terc. Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010.

Karaman Hayreddin, Çağrıcı Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin, *"Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri",* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. I, Ankara 2007.

Karpat, Kemal, *"İslâm'ın Siyasallaşması",* Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2010.

Kaya, Remzi, "*Nesh Terimi ve Muhtevası*", İlmi Araştırmalar Dergisi, Say. 5.

Kayadibi, Fahri, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Din Eğitimi (1923-1933)"*, Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. yılı Paneli, (18 Aralık 2003), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2004.

Kili, Suna-Gözübüyük, Şeref, *"Türk Anayasa Metinleri,"* Sened-i İttifak'tan Günümüze, Ankara 1983.

Koçyiğit, Talat, *"Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi"* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [AÜİFD], cilt XI, Ankara 1963.

Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı, *"Kur'an Yolu Meali",* 4. Baskı, Ankara 2015.

Koştaş, Münir, "*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü)"*, Ankara Üniversitesi Dergisi, Cumhuriyet'in 75. Yılına Özel Sayı.

Koştaş, Münir, "*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi",* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 40. Yıl Özel Sayısı, C,

XXXI, Ankara 1989.

Mısıroğlu, Kadir, "*Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri II",* Sebil Yayını, 5. Baskı, İstanbul 2014.

Milliyet Gazetesi, 31 Ocak 1932.

Muhammed Abay, "*Türkçedeki Kur'an Meallerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası"*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, c. 10, Say. 19-20, 2012.

Muti, İbrahim, *"Uygurların İslâm'ı kabul ettikleri ilk dönemlerdeki İslâm Medreseleri: Araştırma Notları ve Tebliğler"*, Dîvan, 2002.

Nadi, Nadir, Selamet Mecmuası, Say. 10, 1948.

Öcal, Mustafa "İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları" Ensar Neşriyat, İstanbul 1994.

Öcal, Mustafa, *"Cumhuriyet Dönemi'nde Din Eğitimi ve Dînî Hayat",* U.O. İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ders Notları, Bursa 1992.

Öcal, Mustafa, "*Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi",* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 7, Cilt 7, 1998.

Öcal, Mustafa, "*Dârulfünûn İlahiyat Fakültesi ve Türk Kültür Hayatına Katkıları",* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 13, 2006.

Öcal, Mustafa, *"İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi",* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Say. 1, c. 1, 1998.

Öcal, Mustafa, *"İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları",* Ensar Vakfı Yayınları. İstanbul 1994.

Öcal, Mustafa, "*Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri",* Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Say. 6, 1999.

Öcal, Mustafa, *"Medresetü'l-Eimmeve'l Hutaba'dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız",* ÖNDER ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Öcal, Mustafa, "Yüksek İslâm Enstitüsü", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c. 44, 2013.

Özdeş, Talip, "*Vahiy- Olgu İlişkisi Açısından Neshe Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım",* İslâmî Araştırmalar Dergisi, 14. Cilt, 1. sayı- Tefsir Yazıları Özel Sayısı, 2001.

Özdeş, Talip, "*Kur'an ve Nesh Problemi: Allah'ın Kitabında Çelişki Var mı?",*

Fecir Yayınları, Baskı 2, Ankara Şubat 2018.

Özkan, Hasan, "*Hasan Basri Çantay'ın Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme",* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 15, (20. Yıl Özel), Aralık 2012.

Öztürk Veli, "*Çok Partili Dönemde Din Eğitimi Öğretimi",* Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi Öğretimi İlmi Toplantısı, İzmir 4-6 Aralık 1998, Yayına Hazırlayanlar: Fahri Unan-Yücel Hacaloğlu, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999.

Öztürk, Mustafa, *"Cumhuriyet Dönemi Telif Eserler",* TALİD., c. 10, Say. 19-20, İstanbul 2012.

Öztürk, Mustafa, "*Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı*", Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.

Öztürk, Veli, *"İlahiyat Fakülteleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı Arasındaki İlişkilerin Tarihi Gelişimi"*, Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu, Isparta 16-17 Ekim 2003, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta 2004.

Sabri, Mustafa*, "Dinî Müceddidler"*, Sebil Yayınları, İstanbul 1994.

Sarpkaya, Ruhi, "*Köy Enstitüleri'nden Sonra İmam-Hatip Liseleri",* Toplum ve Demokrasi, 2 (3), Mayıs-Ağustos, 2008.

Sifil, Ebu Bekir, *"Kur'an'da Nesh Meselesi",* Beyan Dergisi, Mart, İstanbul 1999.

Suyuti, Celaleddin, *"el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an",* Daru'l Hadis, c. II, Mısır 2006.

Şentürk, Mustafa, *"Modern Dönemde Kur'ân'ın Türkçeye Çevrilmesi Mâcerâsı: Türkçe Kur'ân-ı Kerîm Tercemesi"*, Tanzimattan Cumhuriyete Osmanlı Modernleşme Sürecinde Kur'an ve Tefsir Çalışmaları, 04-08, Temmuz, İstanbul 2012.

Şimşek, Eyüp, *"Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci",* A. Ü. TAED, Say. 49, Erzurum 2013

Şimşek, M. Sait *"Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele",* Kitap Dünyası, Baskı 6, Konya 2016.

Şimşek, M. Sait, "*Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri",* Beyan Yayınları, c. 1, Ocak, 2012.

Şimşek, M. Sait, "*Kur'an'da Nesh Meselesi",* Necmeddin Erbakan Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya 1986.

Tanrıöver, H. Suphi, "*Dağ Yolu",* I. Kitap, İstanbul 1929, s. 172-73.

Tansel, Fevziye Abdullah, "*Ziya Gökalp Külliyatı I, Şiirler ve Halk Masalları",* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1952.

Turan, Osman, "*Türkiye'de Manevi Buhran",* Din ve Laiklik, Ankara 1964.

Unan, Fahri, Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi, TTK Basımevi, Ankara 2003.

Ünsür, Ahmet, "*Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri",* Önder (İmam-Hatip Liseleri Mezunları ve Mensupları Derneği) Yay. İstanbul 1995.

Yazır, Elmalılı Hamdi, "*Hak Dînî Kur'ân Dili",* (sad. Sıtkı Gülle), Huzur Yayınevi, İstanbul 2005.

Zehebi Muhammed Hüseyin, "*et-Tefsir ve'l Müfessirun",* Daru'l Hadis, c. I, Kahire 2012.

Zemahşeri, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed "*Esasu'l-Belâğe*", Kahire 1960.

Zengin, Mustafa, *"İbadet Dilinin Türkçeleştirilme Çabası Olarak Türkçe Ezan Örneği",* (Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Haziran, Adıyaman 2015.

Zengin, Zeki Salih, *"Medreseden Üniversiteye*", Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, c. 8, Say. 2, Temmuz-Aralık, 2008.

Zülfikar, Hamza, *"Mustafa Kemal Atatürk'ün Balıkesir Hutbesi",* (Haz. Ethem Ruhi Fığlalı), Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2008.

Zürkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, "*Menâhilu'l-İrfân",* c. I, Beyrut 1988.